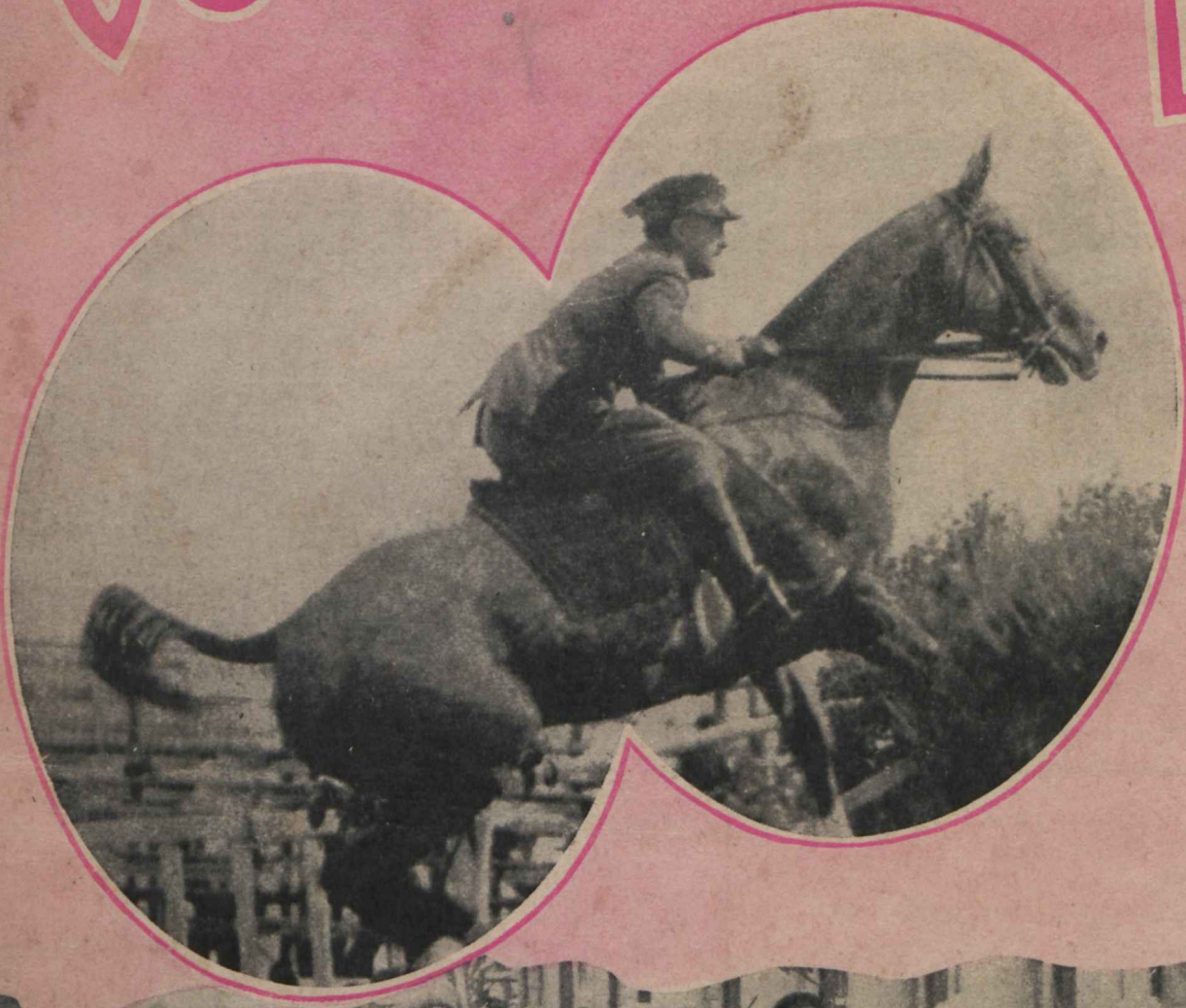

Vabariisõja Lood

7

KANGELASLUGUSID x KANGELASLUGUSID
„Kuperjanowlased“ LAHILISEL JUURE

EESTI HÜPOTEEGIPANK

annab linnade ja alevite kinnisvaradele **pikaajalist laenu** pantlehtedes esimese obligatsiooni vastu.

Laenu-sooviavaldusi võtavad vastu ja toimetavad laenu-asju panga juhatus ja kohapealsed esindajad.

Eesti Hüpoteeqipanga pantlehed on kasulikemaks raha paigutamise vahendiks. Pantlehtedesse mahutatud kapital kannab üle 6% aastas.

Lähemaid teateid antakse Tartus, Panga Valitsuses, ja Tallinnas, Krediitpangas, S. Karja 20.

Kaubanduse

A. S. HÜPPLER & Ko.

TALLINN, S. Tartu maani. 43. Telefon 305-01.

Soovitame suuremal ja väiksemal arvul:

**rauda, plekki, igasugu tööriistu,
ehitusmaterjale,
majapidamis-, jahi- ja maalritarbeid.**

OSTAME:

vana rauda, malmi, plekki ja muid metalle.

Moodsaid

kardinaliiste

soovitab

M. Männil ja Ko

Tallinn, Pikk 13, telefon 431-49

PARIM OSTUKOHT —

PANDIMAJA KAUPLUSED TALLINNAS:

a) MANEEŽI TÄN. 4: ülikonnad, kupongpüksid, kevade- ja suvepalitud, vihmamantlid, kaabud, jalatsid jne., tasku-, käe- ja lauakellad, fotoaparaadid, laskeriistad ja mitmes. muud kevadhooaja kaupa.

b) NARVA MNT. 18: moodsad riide- ja puhvetikapid, söögilauad ja toolid, diivanid ja tugitoolid, peeglid, jalgrattad, õmblusmasinad, keelpillid, grammofonid, laelambid, seinakellad ja muid esemeid.

KUMMI- JA METALL- T E M P L I D

šabloonid, metsakirved.
Numeraatorite parandus.

A. TARGAMA,

Tallinn, Nunne t. 18. Telefon 473-69.
(S. Kloostri nurgal.)

KOHVIK-RESTORAAN

„VIRU KOHVIK“

TALLINN, VIRU JA VENE TÄN. NURGAL

Vabadussõja Lood

Aprill 1937

Trükitud 7500 eksemplari

Nr. 7

E. Parel

ESIMENE KOHTAMINE HIINLASTEGA

Kirjutanud vabatahtlik õppursõdur
res. n.-leitn. HARRI PÄÄRT

See oli 1919. a. jaanuarikuu keskpaigu, kui kuulsime nendest esmakordselt.

Olime veetnud pingutava öö Luke mõisa taga lumises võserikus, kust oli karta punaste kalalitungi Nõo jaamale. Ent vaenlane ei sõandanud tulla ja hangevarjus külmetamine oli asjata. Tusaselt ja tülpinult marssisime rongile tagasi, pisut meehead tegi vaid 30-toobine piimakann, mille Luke mõisa valitseja meile kinkis, kui parajasti lüpsiajal karjalaudast mööda läksime.

Rongil magasid kõik. Elva poolt kostis üksikuid püssipauke. Kobisime oma vagunisse.

Arnold Tols hakkas parajasti raudahjul piima soojendama ja Eduard Viiralt oma aeglase mõtlikkusega alustas jalanartsude pikkuse ja „vormi“ uurimist, kui vaguniuksest pahvatas külma auru ja kostis mitšman Luti kirumine:

„Punased, kuradid! Ei tea, mis nad veel välja mõtlevad! Venelastest ja lätlastest neile vist ei jatku — nüüd toovad veel hiinlasi ja ei tea keda. Poisid, saate varsti taevapoegi näha!“

Ent see uudis ei rabanudki väsinud poisse. Arvati, et alamleitnant Lutt õrritab niisama. Kohmitseti siis ükskõikselt edasi ja Luttki löi käega ning viskas enese vagunipingile sirukile.

Siis torises Tols juba punaseks köetud ahju juurest: „Neid hiinlasi ennegi nähtud. Mul kõik kraevahed hiinlasi täis. Kuulete, kuidas tulise raua peal praksuvad? Ja siginevad sindrid hirmsasti. Eile leidsin neid kaenla alt õmbluse vahelt kuusteist ja, näe, täna lugesin üle ja neid sai juba täpselt kolmkümmend seitse.“

„Mis jama see jälle on,“ pahan das Lutt. „Lastel ikka laste jutt. Mina räägin hiinlastest, aga nemad täidest. Kui mina aga ütlen, et on hiinlased, siis on ka hiinlased! Ja loril lõpp.“

„Kus need hiinlased siis on?“ hakati juba huvi tundma.

Ja siis jutustas Lutt:

„Esimese rongi poisid käisid eile õhtupoolikul dessandiga Elva pool ja trehvasid seal päris kangeid punaseid. Kapten Ratasepp rääkis, et ühe mäekünka pealt metsatuka seest võtnud punased neid niisuguse tulega vastu, et ära tõsta ninagi maast üles. Täristanud küll vastu, aga ei midagi. Karjunud kor raks hurraagi, aga kuulipilduja seal mäekünkal täksinud ikka edasi. Saatnud siis Ratasepp razvedčikud välja. Need roninud külje pealt põõsaste varjul mõnda mäekülge üles. Ja mis nad siis näevad? Istub suure papahhaga punane maksiimi taga ja muudkui täristab. Nagu poleks tema asigi ennast varjata või midagi. Pannud siis razvedčikud paar tulist punase pihta. Aga see ei tee väljagi. Annavad veel mõned head paugud. Selle peale tõuseb punane aeglaselt püsti ja kukub ümber kuulipritsi käima. Razvedčikud, käsigranaadid käes, tormavad peale. Punane aga naeratab vastu ja ei mõtlegi põgeneda. Ja see kurivaim naernud ka siis, kui temale püssiraud vastu rinda suruti ja hüüti: „Ruuki vverh, svoolotš!“ Mehed vaadanud, et see punane on kuidagi teistmoodi, et tal on pilusilmad, imelik hõre habe lõua otsas ja kollane näonahk. Jätsid mehed selle imeliku punase paigal maha laskmata, pealegi paistnud, et mees on puruloll: näidanud teine aga näpuga kuulipritsi peale ja halisenud: „Tovaarištšī, mašinka ne rabootajet, mašinka ne rabootajet.“ — Vaadatud siis maksiimi ja leiti, et satvor oligi rikkes. Ei valetanud, kurivaim. Viimaks hüüdnud üks: „See tõhk ju puha selge hiinlane!“ — Vaadatud siis teisedki, et hiinlane mis hiinlane.

Selle hiinlase-jandi ajal olid

teised punased plehku pannud ja enam ei kostnud paukugi. Võtavad mehed kuulipritsi ja hiinlase ning hakkavad edasi minema. Seal kuulevad aga, et kuusetihnikus nagu keegi nutaks otsekui väike laps. Minnakse vaatama ja leitakse sealgi veel kolm-neli hiinlast, kes muudkui naeravad, naeravad ja näitavad oma kollaseid hambaid.“

„Kus need hiinlased nüüd on, härra mitšman?“ päriti.

„Elva silla juures. Küll ise näete,“ lõpetas Lutt, keeras enese küljeli ja hakkas mõnusalt norskama.

Uinusid poisidki ja puhkasid öise retke väsimust.

Sama päeva õhtul määrati 2. soomusrongi meeskond Elva raudteesilla juure, mille punased meremiinidega olid purustanud, ööseks valvetõkkesse või, nagu tollal üteldi, „sastaavasse“.

Oli külm ja vidutas veidi tuisata ja jäätist sadada, kui rongit maha ronisime ja sammud seadsime Elva silla poole. Raudtee ääres paistsid juba eemalt tumedad kogud valgel lumel. Teadsime, et need on laibad, mis kõikjal tähistasid soomusronglaste võiduteed juba Kehrast alates. Laip oli ju tollal nii harilik nähe, et keegi ei häbenenud laibal jallega tallata, kui Nõo jaamas supirong nõnda seisma jäi, et köögivaguni uks trehvas parajasti raudteeliinide vahel vedeleva mahalastu kohta.

Need laibad seal Elva silla lähedal olid aga kuidagi isesugused, kuidagi iseäraliselt kääras lebasid nad ja kangestunud nägude ilme oli kuidagi võikam kui harilikult. Öudne oli vaadata kuidagi üleolevalt-pilkavat laiba-irvitust. Eriti üks — too ühesilmaga hiinlane — näis surmaski muigavat kõige selle maailma murede, võitluste, rõõmude ja

kõige üle. Jube hakkas. Önn, et valvetõkke asukoht oli veidi eemal võikatest hiinlastest, kelle klaasistunud pilusilmad puurisid taevaalaotuse mõõtmast ja kelle surnuhuuled näisid sosistavat suurt surmatõde: mašinka ne rabootajet, masin ei tööta enam...

Ja kui saabus öö ning kuu tõsis üle metsaveere, tundsid noored sõdurid rohkem hirmu hiinlaste laipade pärast kui vaenlasest, kes neid ähvardas kuskilt metsatukast üle Elva jõe luha.

Imelik heameel, kergendustunne valdas meid kõiki, kui hommikupoole ööd tuli vahetus. Kuu paistis laipadele otse näkku, kui möödusime nendest. Kägarias hiinlase klaasistunud üksik silm vilkus mõistatuslikult, pilkavalt...

Teisel päeval, kui tuli valvetõkkest hommikune vahetus, kuulsime lugu, mis meil kõigil pani vere tarretama, kuigi tundus uskumatuna, võimatuna.

Jutustas mustajuukseline pikk koolipoiss, Elmar Räästas oli ta nimi, kellel tavaliselt oli palju õne ja tahtmist isesugustesse keerulistesse sõjaseiklustesse sattuda.

„Seda ööd, poisid, ma ei unusta kunagi. Naljatasite, mäletate, kui rongile tagasi läksite, et küll surnud hiinlased tõusevad üles ja teevad teile madinat. Nii ütlesite ja meie naersime. Aga pärast ei naernud. Teate, kui teie läksite, kuu paistis veel. Siis polnud vigagi seal silla ääres. Igavuse pärast käisime vahetevahel surnud hiinlasi vaatamas. Naersime neid ja tegime nalja. Aga siis äkki vaatame, et üks hiinlane naerab meile vastu, naerab ja irvitab kui kurivaim. „Mis sa irvitad!“ käratasin ühesilmalisele laibale, et endast peletada imelikku hirmutunnet. Ja siis — mis ma näen! — laiba nägu nagu hakkab veel rohkem irvitama ja viltused silmalaud — üks laug mustendava silmakoopa vahel — nagu oleksid liigahtanud... Vist kaaslasedki märkasid seda, mis sel momendil pani mu vere tarretama.

„Ära teota surnukeha,“ noomiti mind. „Lähme parem ära siit. Pärast tõusebki surnuist üles. Kes neid hiinlasi teab — on järsku mõni fakiir või üldse sedasorti vembumees.“ — „Las ta ärkab peale,“ julgustasin rohkem iseenast kui teisi. „Küll me talle siis püssipäraga...“

Ja siis hakkasime silla poole minema. Alul aeglaselt ja julgelt, pärastpoole ikka kiiremini ja kiiremini, just nagu oleks kuri kannul. Oleks tahtnud selja tahta vaadata, aga mingi hirm keelas, nõõris isegi kurgu kinni, et ei tahtnud rääkidagi.

Aga kui kuu veeres metsa tahta — see oli veidi enne koitu — siis hakkas sündima midagi imelikku. Punaste poolt polnud kuulda ei kippu ega kappu, ainult üksik koer haugatas harva Elva kandis. Mõnikord oli eelpool ka praginat kuulda nagu käiks keegi, hiiliks, kelle jalge all murduvad kuivad kuuseoksad. Aga see polnud vaenlane, teadsime seda, see oli vaid pakane, mis praksus kuusetihnikus ja vahel sekka lõi jõeääres tumedaid mürtse. Need ju tuttavad ööhääled, millega meie kõik juba ammu harjunud.

Ent Nõo poolt, sealt, kus seisid rongid ja kus lamasid hiinlaste laibad, sealt hakkas kostma midagi säärast, millega me polnud harjunud ja mis oli võõras meile. Keegi, oli see elav olevus või elutu, oigas hooti, rögises. — — Hetk vaikust ja siis kuuldus, nagu oleks sosistanud keegi võõraid sõnu, meile mõistamatuid palvesõnu. — Ja jälle rögivad, nagu kägistataks kedagi, oiged, nagu oleks keegi heitle-

mas surmaga. Nii see kordus lõpmatuseni ja meile tundus, et öö on lõpmatu, et ei saabu ialgi enam hommik.

Tunnid, õigemini minutid tundusid aastate pikkustena, kuni viimaks ometi hakkas koitma. Taeva veere valgenedes vaikisid ka õudsed hääletsused, ja kui naeratas jälle päike, oli meie õine hirm otsekui pühitud. Millega tundagi enam hirmu? Hiinlaste laibad seal raudtee ääres lamasid ikka endiselt nagu see sobibki laipadele ja Elva poolt ei paistnud ainustki punast. Mõt-

„TÄISPUHUTUD“ PÕHJA ARMEELASED

Põhja-Lääne armee tegutsemine Narva frontil kutsus esile korduvalt sekeldusi meie rahvaväelaste ja armee meeste vahel. Eriti aga ei sallitud armee „täispuhutud“ ohvitseri. Narvas tekkis üsna sageli teravaid kokkupõrkeid, mis mõnel puhul ähvardasid kujuneda lööminguks relvadega. Alljärgnevalt toome paar iseloomustavat lugu neist kokkupõrgetest Narvas.

Pärast Narva Joaoru linnaosa põlemist, mil lasti puruks ja põles maani maha Narva jaamahooned, tehti nn. hädajaaam ap.-usu kiriku lähedale. Jaama perroonil seisis tavaliselt tunnimees, sest sinna ei lubatud kõrvalisikuid. Ühel päeval oli perrooni-postil 14—15-a. kodukaitsja. Kuna tagavarateedel, hädajaaama lähedal, peatus ka Põhja-Lääne armee soomusrong, siis oli selles ümbruses liikumas armee ohvitseri. Üks vigase jalaga Judenitši ohvitser tahtis minna perroonile. Nooruke tunnimees läks ohvitserile vastu ja nõudis luba.

„Mis luba sa, nolk, tahad,“ käratas kuldpagunimees.

Poisike seletas ohvitserile, et tema täidab korraldust ja ei saa lubada ainustki loata isikut perroonile.

„Säh sulle luba,“ ütles ohvitser ja virutas poisikesele raudkepiga pähe. Poiss pillas püssi käest ja kukkus maha. Sündmust nähti meie soomusrongilt, mis asus läheduses. Sellest joostki kohale. Üks vihane soomusronglane

läks otsekohe lööja juure ja kiskus temalt õlakud maha.

Tekkis segadus. Kohalejooksud Põhja-Lääne armee soomusronglased jooksid tooma juba relvi, et tasuda kätte nende ohvitseri au haavamist. Kuna ka meie soomusronglased ei kavatsenud „lüüa risti ette“, siis näis olukord muutuvat kriitiliseks. Õnneks jõudis kohale jaama komandant, kes viis kaasa Põhja-Lääne armee vigase ohvitseri, millega lõppes kogu vahejuhtum siiski õnnelikult.

*

Teine juhtum, kus Põhja-Lääne armee kindral Rudjanko näitas üles halvaksapanu meie rahvaväelastele, leidis aset Narva puusillal. Puusilla mõlemas otsas oli kaks tunnimeest sõja ajal. Sillast üle pääsmine võis toimuda vastava loaga või kaitseväelastel erilise salasõna ütlemisega.

Ühel päeval sõitis autoga Narva linnast puusilla juure Põhja-Lääne armee kindral Rudjanko. Üks tunnimees, erariietes kodukaitsja, peatas auto ja nõudis loa ettenäitamist. Kindral Rudjanko pistis tunnimehele revolvi nina ette ja käratas: „Siin on mu luba, sa kaabakas.“ R. käskis jätkata sõitu. Kohale tuli ka vormis rahvaväelane, kes laskevalmis püssiga ütles kindralile, et kui ta peaks tegema katset sõita, siis ta otsekohe tulistab.

lesin mina ja vist meie kõik endamisi, et öösel kuuldu oli vaid meie ülepingutatud närvide narmimäng.

Lõbusalt naljatades läksime vaatlema hiinlaste laipu ka päevalgel. Kääras nad olid seal; pilusilmad pool-avali ja kollased hambad surmakangestuses paljad.

„Need's need elutud, külmanud lihatükid ongi, mis meile rumalatele tegid öösel hirmu,“ ütlesin kõigile kuuldavalt.

„Sul enesel oli vist hirm nahas ja püksid peenikest täis,“ lööbiti mulle vastu.

Aga äkki: „Vaadake, vaadake, poisid!“ karjatas keegi. „Surnu liigutab!“

Kivinesime paigale. Ühe hiinlase näolihased tukslesid siiski, ta käsi tõmbles krampplikult. Tajusin enesel võõrast, etteheitvat ja ühtlasi paluvat pilku üksikust silmast... Kartsin, et kaotan mõistuse. Mis teised tegid, seda

ei mäleta. Vist olid samuti jahmunud nagu minagi.

Ja siis kuulsime jälle pobisevaid sõnu, oigeid ja rõginaid nagu ööselgi.

Vaistuliselt haarasime püssid laskevalmis ja ootasime, suutmata paigalt liikuda.

Too laip seal, hiinlane, tõstis oma verest määrdunud käe oma ainsa silma ette, katsus oma nina, katsus suud. Siis näis ta sooritavat suure pingutuse ja meie kõigi nähes tõusis laip is-tukile.

„Kurat, hiinlane elab!“

Jah, see hiinlane elas. Aeglaselt tõusis ta püsti ja irvitas, irvitas etteheitvalt, valuliselt. Lühike jässakas mees oli ta, hõredad habemeudemed kollase lõua all ja pea pöetud paljaks. Aga ta silm, ta verine silm! See oli peast väljas ja rippus lihaste-niitude otsas peaaegu mehe rinna kohal...

Kobades ja ühe silma ripnedes

Vahejuhtumi kohale kogunes rohkesti inimesi. Kuna kindral ei tahtnud luba näidata, siis sõdur palus üht eraisikut minna Hermani kindlusse ja kutsuda kohale vahtkonna ülema.

Upsakas kindral näitas loa ette alles vahtkonna ülemale ja pääsis siis edasi, tehes autosse kadudes haavavaid märkusi meie tunnimeestele.

*

Narva Suurel tänaval 1919. a. sügis- poole suve üks kasakate väeosa rüetuses ohvitser, daamiga jalutades trotuaril, sundis meie rahvaväelasi minema keset tänavat, „ohvitseridel jalust eest“. Niisugune tsaarigaegne kohtlemine vihasust meie rahvaväelasi. Üks Pärnu poiss võttis pussi, läks salaja ohvitseri taha, äkilise rapsuga löikas läbi mõõgarihmad ning tuli uhke mõõgaga oma meeste juure. Mõõga võtmise toimus nii kiiresti, et ohvitser ei saanud midagi ette võtta. Alles hiljem ta haaras revolvi. Kuid sõdurid tungisid üsna lähedale ja üks mees tõmbas ohvitseril pagunid maha.

Kes teab, millega oleks asi lõppenud, kui poleks tulnud kohale üks meie rahvaväe ohvitser. Viimasele Judenitši mees hakkas seletama, et sõdurid olevat teda röövinud. Kui hiljem selgus, et vahejuhtumi kutsus esile Põhja-Lääne armee ohvitser ise, siis viimane lahkus sündmuskohalt mõök käes ja puruksrebitud pagunid ripnemas õlgadel meie sõdurite naeru saatel.

sammus ta meie poole. Taganesime, püssid laskevalmis. Nii ta peletas meid sammu kümme, sirutas siis oma käe paluvalt meie poole:

„Tovarištši, daite hleeba!...“

Leiba palus too raskelt haavatu, ainult leiba, mitte elu.

Tahtmatult haaras käsi tasku järele, et ulatada leivatükki tollele tundmatule, kelle häll kiikus kuskil Hiina riisiväljadel, tollele, kes eile oli meie verivaenlane, kuid kes täna sirutas meile oma paluva käe...

Ent, vana mees, ta ei vajanud enam leiba. Tema elutee oli lõpul. Korinal langes ta kokku. Nälg ja kehalised piinad lõppesid tollele pilusilmal, keda saatus oli toonud surema siia kaugele põhjamaale...

Nii jutustas Elmar Räästas vaguninurgas.

Tulid uued lahingud, võitlused ja noorte poiste hingest kustus pikkamööda mälestus tollest verise silmaga hiinlasest.

25. aprill 1919

**Pr. H. Kainelo mälestusi
Narva jaama pommitamisest, Joaoru linnaosa põlemisest ja raskest teenistusest sõja ajal Narva jaama telegraafis**

*Narva põlemine 25. apr. 1919. a.
(Foto kindral A. Tõnissoni pildikogust.)*

Kell 8 hommikul läksin Narva jaama telegraafi ametisse. Ilm oli sel päeval ilus. Varakevade kohta oli ilm haruldaselt soe ja vaikne. Inimesedki liikusid tänavail rõõmsamalt. Kaks nädalat oli olnud liinil vaikne. Ei ainustki mürsku polnud kukkunud linna. Tekkis juba usk, et eesliini raske elu on juba möödas.

Vaikuse tõttu Narva liinil olid elanikud, kes Narvast põgenesid alatiste pommitamiste pärast, hakanud tulema jälle linna tagasi. Elu näis pöörduvat endistesse rööbastesse. Minu isa oli sõitnud Tudulinna, et tuua naine ja minu tütar koju tagasi. Jõhvist võttis isa kella 10 paiku telefoniühenduse Narva jaama, et küsida minult, kas püsib linnas endiselt vaikus. See oli viimane ühendus, mis Narva jaama telegraafis saadi.

Kell 11 e. l. algas metsik linna pommitamine. Ilusale ja päikesepais- telisele hommikule järgnes õudseim päev, mida tunneb meie vabadussõda.

Jaama telegraafis olid tol saatusli- kul ennelõunal ametis Kaarel Tark, Tõnis Kontsarov ja mina telegrafisti- dena, kuna Aleksander Ristikivi oli käskjalaks.

Esimesed mürsud langesid jaama ja Aleksandri kiriku ümbrusse. Punas- tel oli ilmne tahe hävitada Narva jaama telegraafi ja Aleksandri kirikut, mille tornis arvasid nad olevat meie vägede vaateposti. Jaama korrapidajaks oli Kruusberg, kelle korraldusel juhiti vedurid jaama eest tagavara- teede- le, mürskude lõhkemise piirkonnast välja.

Juba esimeste mürskude lõhkemisel Joaorus tekkis tulekahi. Kuna telegraaf- fis ei olnud midagi teha, siis läksime kõik neli ametnikku 3. klassi ooteru- mi, sest sealt oli parem jälgida mürs- kude lõhkemist Joaorus. Kuna olime kõik juba korduvalt „tulega ristitud“, siis seekordnegi linna pommitamine ei suutnud lüüa meid n.-ü. rööpast välja.

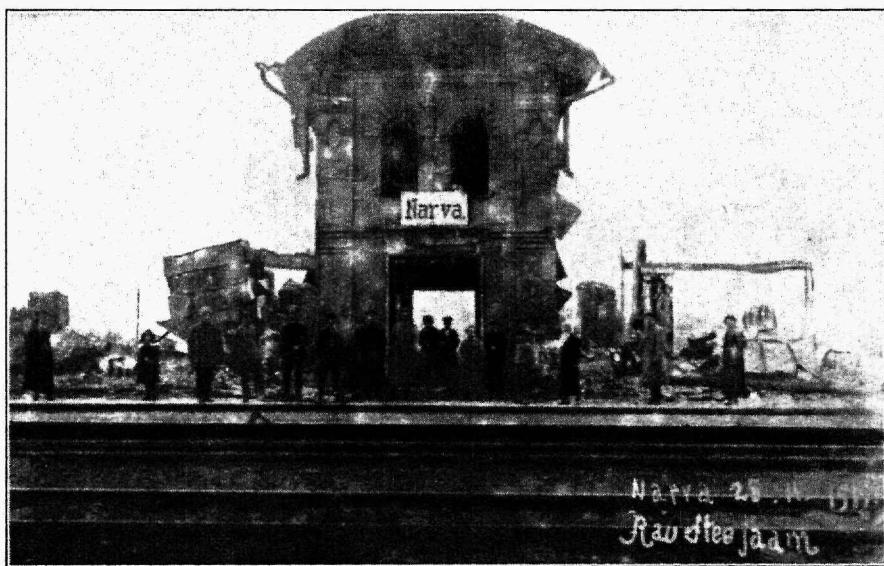
Saabusid kohale ka tuletõrjujad, et mürskude lõhkemise piirkonnas astuda

võitluse tulega. Joaoru linnaosas oli enamus maju puust, vee saamine raske, mispärast tule hädaoht oli seal kül- laltki tõsine. Üks tuletõrjeprits jäi peatuma jaama lähedusse. Mürsk kuk- kus pritsi lähedusse. Üks tuletõrjuja jäi purustatult tänavale maha, kuna teised pääsesid õnnekombel. Pritsist jäid üle vaid rusud; ka hobused said surma.

Pommitamine muutus üha intensiiv- semaks. Kui kaua me viibisime ooteru- mis, oli hiljem raske kindlaks teha. Akki kõlas kõrvlulukustav plahvatus. 3. klassi ooteruumi välissein vajus kokku. Mürsk oli sattunud otse vastu müüri ja lõhkes. Meid puistati üle ki- vide ja tolmuaga. Ükski aga imekombel ei saanud vigastada. Jooksime kiiresti telegraafi-ruumi. Kaaslaste näod olid nagu üle lubjatud ehmatusest, Tundsin, et endalgi on viimane veretilg näost lahkunud. Meesametnikud jooksid tele- graafist kiiresti jaama ette ja sealt suurde depoosse. Seisatasin hetke ruumis, kust me ei oleks tohtinud lahkuda. Kuid elu oli siis armsam ko- hustusest. Põgenesin samuti depoosse. Hiljem, kui juba jaamahoone põles, ko- mandantuuri-mehed tõid välja põlevast hoonest telegraafi-aparaadid.

Jõudsin parajasti keset depooru- mi, kui üks mürsk lõhkes depoo ka- tusel. Mürsu-kild langes tugeva hoo- ga läbi minu kübara laia ääre, kukkus maha, kust pörkas vastu jalga, teki- tades jalale sinise märgi. Surm oli tor- manud minust mööda mõne sentimeetri kauguselt. Kukkunuks see kild pähe, ei oleks olnud mul enam elulootusi. Instinktiivselt haarasin mürsukillu järele. See oli aga tuline. Põletasin sõrmed ja lasksin „sakilise surma“ libi- seda maha.

Mürsud aga langesid. Lõhkemistel ei tundunud olevat hetkekski vahet. Kuna depoo ei pakkunud meile kaitset,

Narva purustatud raudteejaam 25. apr. 1919. a.

siis põgenesime Kreenholmi, mis oli pommitamise piirkonnast väljas. Jooksin hingeldades tarv-üh „Tulu“ kauplusesse. Olin sedavõrd ehmunud, et alul ei suutnud kõnelda sõnagi. Alles kui mulle anti rahustuseks palderjani-tilku, sain lühidalt jutustada, mis sünnib Joaorus ja jaamas.

Vaevalt 1½ tundi olin „Tulu“ poes, kui kuulsin, et Joaorus põlevad ka isa majad. Meil oli mitu maja Aleksandri kiriku juures. Suuremas, kivimajas, elasin mina ühes isa, ema ja tütreaga. Vennad olid liinil. Varemattel pommitamistel oli kujunenud olukord niisuguseks, et meie ei elanud enam oma korteris, maja teisel korral. Kolisime keldrikorrale, kus tundus olevat kindlam. Suur osa kraami jäi aga üles.

Meenub juhtum, mis oli õieti põhjuseks meie kolimiseks. Ühel päeval oli mürsk langenud maja ette. Kõik akna-klasid purunesid. Kui saabusin koju ametist, valdas mind õudne tunne. Avanud toakse, paiskus näkku jääkülma rõskust. Pimedus ja vaikus — teised perekonnaliikmed olid lahkunud Narvast — osutusid talumatuks. Põgenesin kodust jaama tagasi. Seal ööbisin ühes väikeses n.-n. vahitoas.

Ümbruses asuvate majade omanikud ja üürilised palusid luba, et nad võiksid tuua oma kraami meie majja varjule. Kardeti tulekahju. Kivimaja tundus tule vastu kindlamana. Toodi kraami rohkesti. Isegi nii palju, et teisele korrale, meie korterisse, viiv trepp oli laeni täis kuhjatud.

Meie majad põlevad. See teada mõjus rabavalt. Olin üksi Narvas. Kuigi pommitamine kestis ja võib-olla minu abist olnuks vähe, ruttasin ometi kiiresti Kreenholmist Joaorgu. Meie suure maja ots põles. See oli tõenäoliselt süttinud majja langenud mürsust. Oli ilmne, et kiire abi tõttu võinuks tule kustutada. Jooksin Aleksandri kiriku ette, kus viibis tuletõrjujaid. Palusin abi. Üks tuletõrjuja tähendas üleolevalt:

„Las' buržuide majad põlevad...“

Selle vastuse ootamatu jõhkru mõjus sedavõrd rabavalt, et ma ei osanud enam midagi ütelda. Lahkusin kuidagi uimasena. Läksin raudteelaste tarv-ühisusse, kust sain telefoni-ühenduse vennaga, keda palusin tulla appi. Vend aga teatas, et liinil olevat muutunud olukord kriitiliseks, ta ei saavat kuidagi tulla linna, et ma katsugu üksi midagi ette võtta varanduse päästmiseks põlevast majast.

Mürskude lõhkemine, kahjutules kokkuvarisevate majade ragin, kohutav kuumus keset tuleõhku, naiste ja laste kisa ning meeste vandumine piitsutas närvid katkemiseni pingule. Püüdsin kanda majast kraami välja. Üles, meie korterisse, ma ei pääsnud. Trepp oli ülepeaasmatu kraamivall. Katsusin

neidki asju, mis olid meie ajutises korteris, kanda välja. Tõin tänavale korvi, kus olid sees mu käsitööd. See varustati. Ühe mulle armsa hommikmantli toppisin ahju vahele selle teadmisega, et ega tuli pääse ometi sinna järele! Koti pesusse määratud taskurätikutega tõin hoovi. Tuul viskas põleva tuki rätikutele ja need süttisid põlema. Selle asemel et tuld kustutada, ma viskasin koti rätikutega põlevasse majja.

Mõned asjad päästsin siiski tulest: ühe vana raudvoodi, mõned toolid jne. Tuli tungis juba maja alumisele korrale. Ei pääsnud enam majja. Istusin tulest päästetud kraamide juure ja jäin tuimalt-ükskõikselt vaatama tuld. Pikad juuksed olid langenud lahtiselt õlgadele. Riided ja käed olid määrdunud. Üks vananimene tuli minu juure ja ütles, et ma vaadaku end peeglist. Haarasin peegli järele. Kõigele koledusele vaatamata ma naersin. Peeglist vaatas mulle otsa sasis juustega ja tahmast mustaks muutunud nägu. Üle näo olid valged jutid, mille tekitasid tahmase higipisarad.

Hiljem tuli isa ka sinna. Ema ja minu tütar olid jäänud Peeterristile, sugulaste juure. Istusime isaga vähese tulest päästetud kraami juures. Meil polnud enam kodu. Saabus öö ja meil polnud kohta, kuhu võinuks panna oma pea. Valdas meeleheit, lootusetus. Niisugune tunne valdas vististi kõiki neid paari tuhandet inimest, kelle varandus ja kodu hävis kohutavas tuleõhul.

Siis tuli vend liinilt. Punaste riinak oli löödud tagasi. Narva raskeim päev oli jõudmas lõpule. Joaoru linnaosa kohal kerkisid veel tuleleegid taeva poole. Suits kattis tähtedesära. Tuleõhul kokku varisenud majade vahel tänavatel liikusid inimesed ebamääraste siluettidena.

Lahkusime koos kraaminatukesega sealt, kus oli olnud meie ja paljude teiste kodu. Minu ja isa ajutiseks ulualuseks sai 4. polgu kuulipildujate roodu kantselei Tuleviku tänaval, V. Otteri majas. Vend oli selle roodu ülem. Magasin kuidagi kägeras toolidel, et hommikul ärgata valutavate luude-liikmetega ja minna ametisse, raudteejaama telegraafis.

Narva jaama telegraaf viidi pärast jaamahoone hävimist 25. aprillil Uusküllä ühte raudtee-äärsesse majja. Valveteenistus oli raske, eriti sügisel ja talvel. Linnas oli suur küttepude puudus. Maja oli külm nagu „hundilaut“. Viibida seal 12 tundi järjest teenistuses oli küllalt raske. Ametnikke toodi telegraafi ka väljaspoolt Narvat, kuid need ei pidanud kuigi kaua vastu. Meie, sõja ja revolutsiooni keerises küpsetatud ametnikud, pidime pingutama endid, et täita kohustust isamaa vastu, eesliini rasketes tingimustes.

1919. a. sügisel muutus olukord

eriti raskeks. Olime peaaegu puhkamata teenistuses, näljas ja külmas. Pöördusime palvega raudteevalitsuse poole, et see võimaldaks telegraafiametnikele sõita valvekorrrast Soldina jaama puhkama. Vedur vaguniga toonuks ametnikud Narva ja viinuks valvekorra-ametnikud Soldinasse. Raudteevalitsus tuli meie palvele vastu. Kuid Viru väerinde juhataja kindral A. Tõnisson sai asjast teada ja tõmbas sellele ilusale kavale kriipsu peale. Väerinde juhataja seletas, et milleks peavad telegraafiametnikud olema eelistatamas seisukorras liinisõduritest. Muidugi polnud temal täit ettekujutust meie töö rohkusest telegraafis. Tööd oli meil kohutavalt palju. Kogu vahiteenistuse aja pidime võtma vastu telegramme, neid edasi andma jne. See nõudis kogu meie tööjõudu. Pidime minema kindr. Tõnissoni jutule, et selgitada suuliselt meie olukorda, kuid siis tuli rahu. Tõnissonil oli vast siiski õigus. Eesliin vajas tublisid inimesi. Üksikute eelistamine ei oleks olnud õiglane.

Meenub, et meie hulgas tehti ka kommunistlikku kihutustööd. Korra saime lendlehti, milles soovitati meile, et hakkaksime nõudma palga juure, ja kui seda ei tehtavat, siis alustagu telegraafiametnikud streiki. Ega meie palk polnud suur, kuid palga nõudmisele või streikimisele keegi ei laskunud. Kuid neid raskusi, mis tuli läbi elada vabadussõja ajal, Narva taasvallutamise kuni sõja lõpuni, ei saa võrrelda teenistustingimustega telegraafis punaste valitsuse ajal.

Eesti vägede taganemisel Narvast 28. nov. 1918. a. jäin punaste kätte juhuslikult. Olin Joala lahingu ajal ka valveteenistuses Narva jaama telegraafis. Andsime jaamas lahingu ajal abi haavatule, kes toodi Joala lahingust. Muuseas andsime esimest abi ka ühele pikakasvulisele noorele eesti ohvitserile, kes oli saanud jalast haavata (see oli tõenäoliselt praegune kol. Luts, kes sai haavata Joala lahingus — „V.L.“ toimetus).

Meil oli telegraafis juba nii seatud, et kui tuleb taganemine, siis lähevad kaasa ka ametnikud. Korraga tuleb mulle teade, et isa on saanud mürsu lõhkemisega surma. Jooksin kiiruga koju. Isa kodus polnud. Läksin teda linnast otsima. Hiljem selgus, et isa lähedal oli küll lõhkenud mürsk, kuid ta oli siiski pääsnud tervelt. Kui ruttasin tagasi jaama, oli seal taganemise rong juba lahkunud. Pöördusin tagasi koju. Võtsin tütre käekõrvale ja nii meie põgenesime jalgsi Narvast. Lootsime saada kätte meie rahvaväelasi või sakslasi, et koos minna Tallinna poole. Saimegi kätte sakslased. Peeterristi lähedal pöördusime sakslaste juure sisse, et sõita hobustega edasi.

Peeterristil olid sees juba punased madrused. Nii jäimegi punaste kätte.

Kuna põgenemisest ei tulnud midagi välja, pöördusime tagasi Narva. Ei saanud olla kuigi kaua vaba, kui sain punastelt käsu minna punaste teenistusse Narva jaama telegraafis. Võtsin tütre kaasa, sest teda polnud kuskile jätta, kuna vanemaid polnud Narvas. Minust aga töötajat sel ööl polnud. Silmad täitusid pisaratega ja keha tõmbles nuuksetes. Jaama ülem Makarov, tubli mees, saatis mind tütreaga kõrvalruumi puhkama, kuna ta töötab kogu öö minu eest.

Kaebuste põhjal vangistati mind ja isa ning viidi tribunaali ette. Nimelt oli teatatud, et mu vennad teenivad „valgete“ hulgas. Seisime isaga n.-ü. elu ja surma piiril. Saanuksid punased teada, et vennad tõepoolest on „valgete“ väes, siis poleks meie vististi küll pääsnud. Kuid meid päästis õnnejuhus. Üks vend Saksa okupatsiooni valitsuse ajal organiseeris põranda all väeüksusi. Ta saatis koju kirju. Need olid ilmselt süütud koolipoisi kirjad vanematele. Kirjas olid üksikute sõnade alla tehtud märgid, n.-ü. teise kirja juhis, mis võimaldas meile teatada ta legevusest põranda all. Need salakirjad päästsid meid kohtu alla sattumast. Punakomissari, kes oli Narva jaama komandant, nõudmisel vabastati mind vahi alt kui tarvilik ametnik. Isa sai vabaks tarv.-üh. „Tulu“ eestkostmisel.

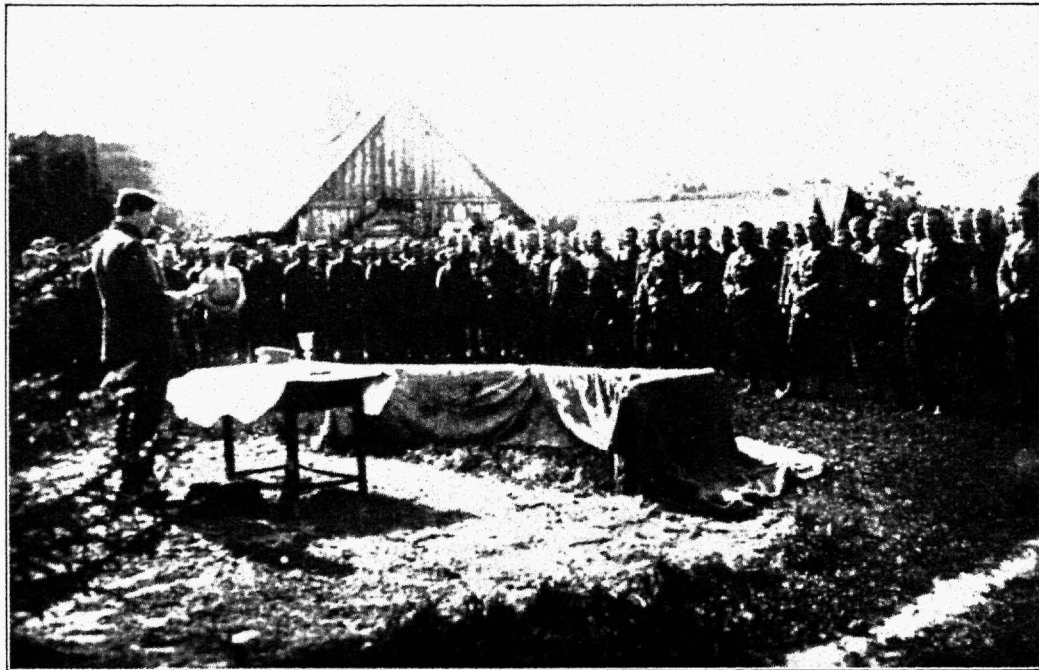
Kriitilised olid viimased punaste päevad Narvas. Oli karta, et punased viivad ametnikud põgenemisel kaasa. Minu õnnetuseks sattusin teenistusse punaste Narvas viibimise viimasel päeval. Suuremad mehed olid juba Narvast lahkunud. Narva komandandi kohuseid täitis üks madrus. Mees oli äärmiselt närviline. Ta jalutas telegraafis edasi-tagasi ja nõudis, et ma võtaksin ühendusi, mis jaamad veel vastavad. Kui katkes ühendus juba Vaivara, Auvere ja ka Soldinaga, oli mees lausa pea kaotanud.

Ka mina muutusin närviliseks. Jaamast põgenemine oli peaaegu võimatu, sest kõik ruumid olid täis punaväelasi. Avaldasin oma muret ühele raudteelasele. See andis head nõu. Ma lahkugu kleidi-väel telegraafist. See ei tekita punastes kahtlust, kuna oli talve aeg. Tegingi raudteelase nõuande järgi.

Järgmisel hommikul oli linn vaikne. Punased olid Narvast lahkunud. Kui nägime esimesi eesti sõdureid, oli sedavõrd hea meel, et tahtsime neid kõiki sülelda. Rõõmupisarad valgusid silma, kui meie vaprad kodumaapojad marssisid julge rühi ja kindla sammuga Narva. See vabastuse- ja vabadusevaimustus on vast paremini tajutav neile, kes tollal raskel ajal elasid ise Narvas.

Meeleolupilte

Vabadussõja päevilt

I diviisi õpetaja (hiljem piiskop) Jakob Kukk † peab jumalateenistust 1. polgu ajutisele 4-dale pataljoni Isvosi külas.

(Kindral A. Tõnissoni pildikogust).

Lõbus tund vene külas.

(Kindral A. Tõnissoni pildikogust).

Kirjutanud kapral Ain Otse

Autori illustratsioonid

VI lugu.

Naissaare koobasvangelis.

Õige koolipoisi elu — on tunniplaan. Terve ta elu on jagatud kindla kava järgi, ja hoidku taevast sellest kõrvale kaldumast. Järeleksamid, noomitused, vanemate kooli kutsumised, teiseks aastaks istuma jätmised ja veel palju muid mõjuvaid abinõusid on mõeldud koolipoisi vaos hoidmiseks.

Elame Pepsiga tõesti õnnelikul ajal. Koolis pahaks ei panda, et oleme kaitseliidus. Kaitseliidus aga nähakse heameelega, et oleme koolipoisid. Ja mis kõige uhkem, siin ei tunta tunniplaan. Kõik oleneb siin juhusest. Ilmaski ei või ette teada, mis toob järgmine minut — ja see ongi kõige erutavam. Topime end üksteise võidu ettevõttesse, mis lõhnavad vähegi ebatavalisena. Tänaval patrullis käimisest oleme juba ammu välja kasvanud.

Pärast sadama külmutusmaja ülevõtmist tegutseme Pepsiga mitmel alal. Need „otsad“ just suuremad asjad ei ole, kuid seda suurema agarusega viime nad lõpule.

Nii võtame Pepsiga oma meelevalla alla sõjaministeeriumi hoone Pagari uulitsal, kust sakslased parajasti lahkuvad. On siin vast alles korralagedus! Kõik toad on täis igasugust prahti. Kõikjal vedeleb tühje konjaki- ja veinipudeleid, saapamäärdekarpe ja magamisõlgi, paberipahna ja sigariotsi, leivakoorikesi ja vorstinahku, gaasitorbikuid ja väljatelefoni kaablit, arstirohupudelikesi ja pritsikesi. Ühe sõnaga, terve saksa tuhandeaastase kultuuri tunnuseid on siin leida.

Tõmbame Pepsiga liisku, kumb meist jääb staabiülemaks ning käskjaks. Võtan kaks tulitikku, murran neist ühe Pepsi nähes pooleks.

„Pikema tikku tõmbaja on staabiülem, kuid lühema tõmbaja jääb tema abiks,“ ütlen tükke näpುವahelt Pepsile tõmbamiseks pakkudes.

Peps tõmbab muidugi pooliku tikku, sest ettevaatuse mõttes murdsin sala-mahti ka teise tikku enne Pepsile ulatamist pooleks.

Nii olen ühekorraga sõjavägede staabiülem ja maja komandant. Pepsi määran oma esimese käskkirjaga enda adjutandiks. Tema otsene ülesanne on sisse lasta kõiki, kes kõlistavad. Kõlistajaid on aga laialt, sest maja keldris asub sakslaste konjaki-, rummi- ja veiniladu ning selle lao hoidja, purujoonud saksa untermann, müüb enda hoolde usaldatud kraami altkäe kõigile, kellel on eht saksa riigimarkasid.

Heanaaberliku vahekorra loomiseks toob ta ka meile kummalegi pudeli rummi.

Maja on kütmata. Uni kipub vägisi peale, sest oleme magamata juba lugematuid öid. Et mitte püstijalu magama jääda, söidame liftiga pool ööd üles ja alla. Hommikul oleme õnnelikud, kui ilmub suurem seltskond ja meilt maja üle võtab.

Peame nõu minna koku magama, kuid enne otsustame astuda korra sisse Brooksmäe staapi, kuna asume sellele nii lähedal.

Jõuame siia parajaks ajaks, seatakse kokku meeskondi, kes lähevad vabastama vange Naissaarelt ja Väana-Peetrist. Kahte kohta me korraga minna ei saa, ehk seda küll hea meeleaga teeksimine. Tõmbame jälle liisku. Mina söidan Naissaarele, Peps Väana-Peetri.

Ilm on kaunis tuuline, kui lahkume sadamast. Teel poisid löövivad. Lasevad püssidest kajakaid, keda keegi muidugi ei taba, ja kelgivad üksteise ees oma laskeosavusega, et on kajakal nii lähedalt mööda lasknud, et kajaka suled oleval liikunud.

Oma rummipudelitest saan võtta ainult ühe tubli lonksu, siis on rumm kadunud kui tilk vett kuumale kerile. Tühja pudelikki ei saa ma enam kätte. Selle viskavad poisid vette ja proovivad oma laskeosavust. Parem oleksin võinud rummi öösel ise ära juua...

Naissaarel ei taha sakslased esimeste valuga meid kuuldagi võtta. Laksutavad ähvardavalt traataia taga püssilukke, nii et ära mine ligigi. Aga mis jaoks on meil ülemused kaasas? Alles mitmetunnilise kauplemise peale saavad need asja viia niikaugemale, et lastakse vangidele lähemale.

On see vast alles mustus ja viletsus, milles siin elatakse. Maasse on kaevatud pikad hauad, neile laudadest katused peale toksitud ja neis koobastes elavad sajad elusad inimesed.

Poen ühte koopasse. Rõpp õhk, kui sein, lööb mulle vastu. Ronin ruttu tagasi. Võtab tükk aega enne kui pea niivõrd klaarib, et julgen oma katset korrata. Et mitte pikali kukkuda, hingan läbi taskurätiku, jaokskaupa, ja alles pikkamööda harjuvad mu silmad pimmedusega.

Tihedalt üksteise vastu surutult lamavad poristel mädanenud õlgedel inimesed. Ainult silmapaavid läigivad pimmeduses ja varitsevad mu liigutusi.

Summavajksiks jääb, kui käsutan sulaselges eesti keeles:

... „Poen ühte koopasse...“

„Palun kõiki härrasid siit mülkast välja ronida.“

Keeletult vahivad kõik minu koolipoismütsi ja kaitseliidu linti, aga keegi ei liiguta ennast. Kõik on umbusklikud.

„Jah, Eesti Vabariik saatis meid siia, et teid vangist vabastada. Roomake aga julgesti lagedale,“ julgustan neid veel kord.

Mis nüüd juhtub, sellest on piinlik rääkida, vanad talutaadid, pikad habemed ees, nutavad nii, et soriseb. Peeti neid ju siin kinni sääraсте kuritegude eest, mis üldse karistuse alla ei kuulugi. Näiteks istus üks taat seepärast, et oli tapnud sea ilma sellest komandantuurile teatamata. Teise juurest oli leitud esiisadeaegne tulekivilukuga püss, mis hädaohtlik võis olla ainult temast laskjale. Kolmandal oli olnud püssikuulidest uurikett jne.

Natukeste ajaga on kõik vangid koobastest väljas. Ainult mõned puruhaiged on veel maa all. Need tassime seljas laeva.

See on kurvim rivi, mida ma kunagi olen näinud. Sakslased toovad välja ka vangide nimekirjad. Kontrollime, et kõik vangid oleksid kohal, ja siis algame reisi tagasi.

Sadamast liigume vangide karavaniga pikkamööda Jaani uulitsale ringkonnakohtu maja poole. Siin eraldatakse sikud lammastest. Süütult istujate hulgas leidub lisaks ka vargapoisse, ja need peavad oma karistuse kandma.

Pooled vangidest ei kannata lühikest merereisi välja ja need sõidavad rongkäigu lõpus sadamast palgatud veovoorimeeste vankritel.

Paljudele on tulnud omaksed vastu ja see takistab meie edasiliikumist, sest kuidas sa keelad niisugust asja, mida hea meelega küll ise pealt vaadata ei taha.

Kõik vangid lõpuks siiski kohtuvõimudele üle annud, saame ka ise õhtule.

VII lugu.

Salajaste ülesannetega Tartus.

Istun jällegi Brookusmäe staabis püss põlvede vahel ja arutan endamisi, kuhu see Peps küll võis kaduda. Terve päeva pole näha olnud tema punast pead ega kuulda tema mürisevat naeru. Sõitis Väana-Peetrisse ja kadus. Ilma temata on siin unine ja vaikne olemine, nagu oleks pühapäev. Kindlasti on ta, sindrinahk, hankinud endale mõne parema otsa, sest nagu kuulda, on hulk poisse sõitnud maale, üle võtma kohalikke komandantuuere. Võib-olla sõitis ta neile järele...

Minu mõtted katkestab üks vanem kaitseliidu tegelane, kelle ülesandel olen juba nii mõndagi korda saatnud. Kutsus mind tahatuppa.

„Täna öösel sõidate Tartu,“ ütleb ilma pikema sissejuhatusega. Nõusolekut ta minult küsima ei hakkagi. Nõusolek paistab juba minu näost ja kõigest minu olemisest.

„Tund enne rongi ärasõitu olge siin tagasi, ja parem oleks kui te sõidust palju kellelegi ei räägiks.“

Säärast salapärast asja olen ma oodanud juba ammu, ja seepärast vastan erutuselt väheva häälega nii usaldusväärset kui vähegi oskan, et ma sellest kellelegi ei hinga.

Rõõmu- ja uhkusetunne paisutab mu rinda, kui tõttan lennusaammul koju, et kõhtu enne ärasõitu korralikult täis süüa. Tunnen juba ette uhkust, et minu kätte usaldatakse üks kindlasti väga tähtis ülesanne.

Agas see on ka loomulik, sest teist minusarnast poissi ei leidu kaitseliidus. Vast ehk ainult Peps. Kõik teised käivad seal rohkem nagu moe pärast, et oleks põhjus koolist puududa. Iga vähemagi asja juures katsuvad nad viilida. On vaja patrulli minna, siis vahivad üksteise otsa, et ehk saab nõutav arv täis ilma nendeta, ja kui pole võimalik kaduda, siis lähevad raskel teosammul. Juhtun aga minema kaasa, siis kujuneb isegi igavast patrullis käimisest huvitav elamus. Tuleb ainult osata igast olukorrast pressida välja see kõige parem. Need mehed aga just seda ei oska.

Nii rõõmsaid mõtteid mölgutades jõuan koju. Ema pärimiste peale vaikin saladuslikult. Vitsutan värvlivahe täis haganaleiba ja külma hobuseliha ning joon peale sahariiniga magusaks tehtud teed.

Siis löön kaubakoolimütsi sangarlikult ühele kõrvale ning ruttan tagasi Brookusmäele.

Siin on kõik tarvilised paberid valmis. Neid pabereid on kaks. Üks tõendab, et olen määratud Tartusse asuvasse polku teenima ja palub Balti vaksali ülemat Tee- ja Sõjaministri käsul minule välja anda II klassi sõidupilet Tartu vaksalini.

Teine on Tartu vaksali ülemale ja selles valetatakse, et olen määratud Tallinnas asuvasse polku teenima.

Hoian nõutult mõlemaid pabereid käes ja kahtlustan juba, kas minuga ei tehta mitte halba nalja. Kuidas saan ma ühel ajal teenida Tartus ja Tallinnas asuvas polgus.

Toppides sõidupileteid tasku, mõtlen: „Eks Tartu polku jõudes selgu, milleks neil mind vaja läheb. Ega minusugust meest sinna ilmaasjata ka ei saadeta.“

Igaks juhuseks pööran siiski vanemate kaitseliitlaste poole, jätan jumalaga.

„Oodake, oodake, mitte nii ägedasti... Peasjad pole veel kohale jõudnud, aga iga silmapilk võivad nad siin

olla. Istuge natuke...“ rahustatakse mind.

„Esiteks unustasime ütelda, et püssi ja kaitseliidu lindi oleksite võinud jätta koju, Tartus on veel sakslased sees, kaitseliitu pole seal veel asutatud ja, võib-olla, tuleb teil sakslastega püssi pärast sekeldusi, sest kahtlane on, kas neile meeldib, kui püssiga Tartu uulitsal liigute.“

„Noh, pole viga, küll ma nendega toime tulen,“ rahustan omakorda. „Küll nad ka Tartus peavad varsti leppima, et kaitseliit asutatakse.“

„Õige!“ kiidetakse minu tarka juttu. „Just selles asjas te Tartu sõidategi. Te saate kaasa kaks kirja, millised te Tartus teatud isikutele edasi toimetate.“

Ootan. Varsti ongi kirjad kohal. Kaks suurt pakku ümbrikku. Karl Einbund, Tartus, on kirjutatud ühele. Ei tunne! Teine on samuti tundmatuile tegelasele. Kuidas ma küll need mehed Tartus üles leian?

„Neid kirju hoidke paremini kui silmatera,“ öeldakse mulle. „Kas te varemalt olete käinud Tartus? Väga kahju, et ei ole... Agas kirjad võite ära anda ka „Postimehe“ toimetusse toimetaja kätte. See on kindel mees ja toimetab kirjad edasi. „Postimehe“ toimetusse juhatab teid Tartus iga koolipoiss. Olulise tähtsusega on see, et kirjad homme hommikul vara oleksid „Postimehe“ toimetaja käes.“

Märgiks, et kõigest aru saan ja kõik korralikult saab tehtud, löön kannad kokku. Panen nüüd püssi laua najale, koorin koolipoisi sineli, pintsaku ja särgi eest lahti ning topin kirjad ihupõue. Kindlamat kohta ma neile praegusel momendil kõige parema tahmise juures ei leia. Luban neid kaitsta viimse nõksuni.

Ülemused, liigutatud minu vahvast, sangarlikust välimusest, suruvad järgmööda minu kätt (mõni isegi kaks korda), soovivad head ja rahulikku reisu ning paluvad mind Tallinnasse tagasi jõudes kohe staapi ilmuda, et teatada, kuidas kirjad kohale jõudsid.

Kõige sangarlikumate mõtetega sammun jaama. Vahetevahel katsun põue, kus krõbisevad kallid kirjad.

Jaama komandant uurib tükk aega temale adresseeritud sõiduluba, nuusutab seda isegi mõlemalt küljelt, vaatab mulle kahtlaselt otsa ja kirjutab siis kirja nurgale, et täht on maksev priipiletina.

Veel üks väike käik kassa juure, kus kirjale pressitakse sisse kuupäeva-augukesed, ning siis ronin vagunisse.

Saan hea pehme koha teisele korrale, kuid uni ei taha tulla. Olen magamiseks liiga erutatud. Ka võidaks magamise ajal varastada minu kallid kirjad. Nii valvan terve öö.

Hommikul vara olen õnnelikult Tartus. Esimest korda elus. Kui ime-loomade vahitakse mind Tartu vaksalis. Siiani pole ma õnneks veel ühelegi sakslasele silma torganud. Lähen kähku jaamast läbi, istun peleriiniga voorimehele ja annan käskluse:

„Postimehe“ toimetust!“

Sõidame üle Toome. Vahin parajasti Tartu au ja ilu, kui keegi äkki suure kisaga kargab troskasse. Vaatan, täitsa võõras tüüp, koolipoisimüts peas. Igatahes halbu kavatsusi ei paista tal olevat. Igaks juhaks võtan siiski püssi põlvede vahel tegevamani pihku ja katsun võõrast vaatega hirmutada.

„Hurraa! Kas Tallinnast!? Kas Tallinna poistel on juba püssid käes? Teie õnnesened... Meil siin ei tohi

Aega kasulikult mööda saates jõuame lõpuks „Postimehe“ toimetusse.

On veel vara. Kohal on vaid koristaja vanaeit. Jään toimetajat ootama. Tartu poiss kaob imekähku, et viia kooli uudis, et Tallinna koolipoistel on juba püssid käes ja esimest Eesti Vabariigi relvastatud meest Tartu tänaval oli au just temal esimesena näha ja sellega isegi juttu ajada.

Varsti ilmubki toimetaja. Koorin tublisti kortsunud ümbrikud ihupöüest välja. Pealekauba jutustan toimetajale värsked Tallinna uudiseid. Kõik pannakse hoolsasti kirja ja siis olen vaba. Ülesanne on hiilgavalt täidetud.

Võtan püssi ja lähen Tartu linna vaatama. Terve päev on mul aega siin

les lubatakse mul lahkuda. Aga püssi kandmine keelatakse ära. Kästakse püss kogu päevaks jätta komandantuuri ja õhtul enne rongileminekut ta sealt kaasa võtta. Vaidlen vastu ja viimaks lepime kokku, et viin püssi oma olemata tädi juure, kes elab teisel pool jõge.

Komandantuurist lahkudes sean jalamaid sammud „Postimehe“ poole, kuna loodan püssi sinna hoiule anda. Ikka kindlam kui saksa komandantuuris, kus õhtul, võib-olla, ei antagi mulle püssi enam tagasi.

Raekojaplatsil korruga vaatan — hiigla tuttav kogu, plikadekari ümber, tuleb mulle vastu.

„Peps, inimeseloom!“ hüüan hea õnne peale.

Ongi Peps. Jälleenagemise rõõmust ja liigutusest annan temale hea sõbraliku nõksu vastu ribikonte. Peps annab mulle veel sõbralikumana ja nii areneb meil Tartu raekoja ees päris korralik lööming. Kahju vaid, et Pepsil pole püssi... Tartu piigad taganevad eralt.

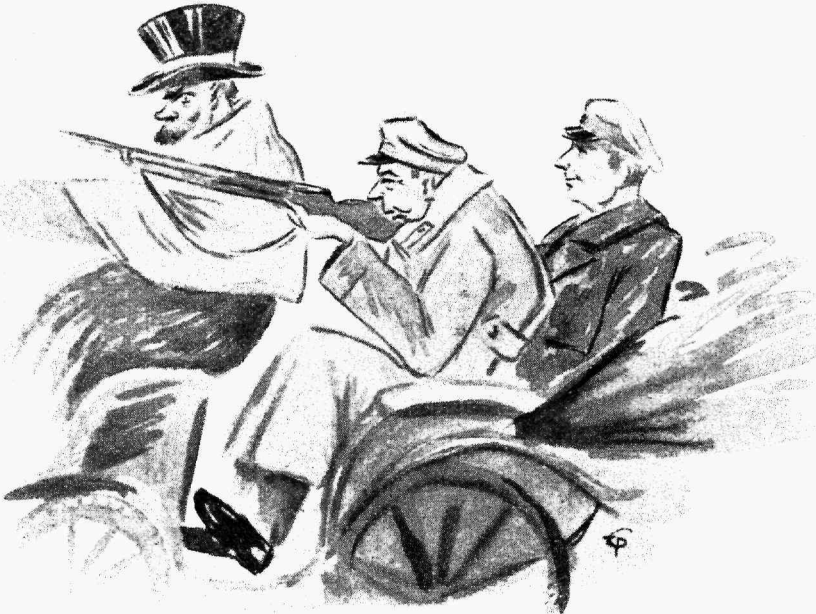
„Kaabakas, kuidas said sina siia?“ hüüab Peps mulle kloppimise vahele. Ja nüüd lendab küsimusi mõlemalt poolt.

Peps on juba eelmisel päeval ilma püssita eraisikuna jõudnud Tartu suure seljatee vabatahtliku mobilisatsiooni müürilehtedega. Seepärast oligi ta kaitseleiidust terve päeva kadunud. Mobilisatsioonikäske oli ta terve päeva otsa kleepinud tänavanurkadele ja koolutusetulpadele. Teiseks päevaks oli ta Tartu jäänud selleks, et organiseerida siin Tallinna eeskujul kooliõpilaste keskkomitee, mis sakslaste lahkumisel Tallinnas uuesti avalikult tegutsema hakkas. Minu ilmunisel oli ta parajasti Tartu koolinoorte õrnema soo esindajatega seda ja veel muidki asju arutanud.

Sokutan nüüd Pepsi kaasabil oma püssi ühe jaama lähedal elutseva kooliõpilase juure hoiule ja hakkame mööda kooli käies tegema kihutustööd kooliõpilaste keskkomitee loomiseks ning kaitseleitu astumiseks, missugune minu Tartusse tuleku järele pidi asutatama, kuna tõin Tallinnast kõik vastavad instruksioonid.

Ühe sõnaga, tegevust on Tartus laialt. Aeg kaob kiirelt ja õhtu jõuab märkamatuks kätte.

Jalutame parajasti kindlanti oma kahekümmendat korda Riiutli uulitsat mööda alla raekoja poole, kui tuletõrjepritsid meist suure raginaga mööda sõidavad. Kusagil on midagi lahti. Kõik Riiutli uulitsal jalutav kuldne noorus liigub nüüd ühes suunas — ikka tulikahju poole.

... „sihib püssist üle voorimehe öla...“

veel piuksatadagi... Kas sakslased pole tahtnud püssi käest võtta?..“

Küsimusi sajab robinal...

Näen, et see on täitsamees. Teen temale armulikult ruumi enda kõrvale troskasse.

„Oota, oota, teeme endid enne tuttavaks ja siis alles hakkame rääkima,“ ütlen Tartu poisile ja ulatan talle väärilt käe, mida ta tänuliku soojusega surub.

Räägin talle nüüd värskemaid Tallinna uudiseid. Poiss kuulab, suu pärani. Ühtlasi puudutan jutu sihti, nii palju kui arvan olevat vajalikku, et ta mind tohib saata „Postimehe“ toimetusse.

Poiss otse põleb uudishimust ja tegevusihast. Kõige rohkem meeldib temale minu „winchester“, kade pole ma ammugi, annan oma püssi meeeldi temale katsuda. Poiss on rõõmu pärast punane. Sihib püssist üle voorimehe öla ja patsutab püssi kui kõige kallimat aaret.

olla, sest ükski rong enne ööd Tartust Tallinna poole ei väljunud.

Püss rihmaga üle öla ja valge kaitseleidi lint ümber käsivarre liigun kindla sammuga Emajõe kivisilla poole, kui korruga mu selja taga käratatakse:

„Halt!“

Vaatan seljataha. Saksa patrull...

„Soo, nüüd tõmbavad püssi kandmise pärast liistule,“ sähvatab mul kohe läbi pea.

Nii ka on. Ajan küll sõrad vastu, aga ülevõimu vastu ei saa. Varsti seisn komandantuuris kurjade inimööjate nägudega untervitside ees. Vägisi tahavad nad võtta minult mu naisterahva — mu püssi, kuid ma ei anna. Iga mu juuksekarv protesteerib selle kuulmatu vägivalla vastu. Sõdin rohkem käte ja jalgadega, sest saksa keel on pärast okupatsioonivägede sisse-marmssimist mul koolitunnistusel alati nõrk. Kuid püssi ikka veel käest ei anna. Ilmub tõlk, kes mu dokumendid tõlgib untervitside murdesse. Nüüd al-

Laseme end rahvavoolust edasi kanda. Läbistame mõned uulitsad ja olemegi kohal. Põleb vangla.

Vangid on alati niisugune rahvas, kes kõige paremini on informeeritud välistest sündmustest. Nii ka siin. Kuulda saades, et sakslased hakkavad oma vägesid Tartust evakueerima, pistid vangid õlgkottidele tule otsa, et tekkinud segaduses pageda. See oleks neil ka korda läinud, poleks me Pepsiga Tartus viibinud.

Enne okupatsioonivägede sissemarsimist elasin samasuguse nalja üle Tallinnas, Vene tänava eeluurimise vanglas, kus olin „omakaitselasena“ vangimaja valvamas. Ka siis pistid vangid naridele tule otsa. Kustutasime koduste abinõudega tule, valasime vangid külma veega üle ning viskasime kartserisse oma teo üle järele mõtlema.

Kui vana spetsialist vangla tulekahjude alal, võtan ka Tartus asja juhtimise kohe enda kätte. Anname Pepsiga tuletõrjele asjalikke ja mehiseid käske. Kõik läheb ladusasti. Rahva laseme vanglast eemale tõrjuda, piirame kõiega platsi ning loome Tartu koolipoistest tubli aheliku kõie taha. Kui kõik asjad on meie poolt jutti aetud, ilmub, ei tea kust, suure hiilnemisega kohale üks tuletõrjijate ninamees. Meie käsklusi kuuldes läheb ta tulivihaseks ja pistab meid saksa keeles söimates kõie taha ajama.

„Kuule, parunihärra, ära aja oma käppasid mulle nii ligi ja palun räägi siin eesti keelt, sest see on Eesti linn,“ ütleb Peps paruniga rinda kokku lüües.

„Fuih, kropp mats,“ kilkab parun, „minu lasep sind viia nach komandantuur.“

„Ära tee magedat nalja,“ segan nüüd ennast mina kõige rahva lõbuks vahele, sest kõik jälgivad nüüd palju suurema huviga meie nägelemist kui tulikahju. „Teie saksa ersatskomandantuurid litsuvad juba kõik nach Vaterland, ja varsti ikupatame kõik parunihärrad neile järele.“

Lahkume Pepsiga siiski nõõri tagant, sest pooled tuletõrjajaist paistavad olevat parunite võsud. Hakkavad meile paarikümne mehega kallale tungima. Tuleb minna ruttu püssi järele.

Rahva hulgast tullakse meil kui kes teab kui suurtel kangelastel kätt suruma.

„Noh, poisid, säärast täismehe juttu pole ma veel enne eestlase suust kuulnud ega näinud,“ tuleb üks pasteldes talutaat meie juure. „Vai lubavad kõik parunihärrad Sirtsu soo peale saata... Rõõm on kuulata niisugust julget me-

... Mobilisatsioonikäske oli ta terve päeva kleepinud tänavanurkadele ...“

hejuttu. Tulge, poisid, ma annan teile selle peale ühe tubli lonksu.“

Läheme taadiga kaasa, sest kaob igasugune tuju mässata nii igava asjaga kui see tulikahju, kus tuld ei ole nähagi, on vaid natuke kärsa lõhna.

Taadi vanker on siinsamas läheduses. Taat kobab vankri redelite vahelt heinapurust välja suure rohelisest klaasist pudeli ning annab minu kätte.

„Joo, pojuke, see on selge kraam, oma pruulitud,“ ütleb taat veel nagu julgustuseks.

Paha aimamata võtan pudeli ja kallutan suule. Arvan, et selles on kas maitsev koduõlu või mõni säärane karastav jook, millega saab janu kustutada, sest pudelit suule upitades tunnen, et olen tõesti kohutavalt janunen.

Võtan paraja lonksu — ja luks! — hing on kinni.

Pudelil on kõige selgem samagonn.

Võideldes vägisi silmatükkivate pisaratega ulatan pudeli Pepsile.

„Ka—pa—ka—li...“ kogelen vaevalt hingates. „Hiig—la ma—ru...“

Kaht korda ma Pepsi sundida ei saa. Juba on tal pudel suul ja kolinal laseb ta põrguvedelikku voolata otse kõrist alla.

„Ka—ka—kaaabakas!...“

Pea ruttu taganema Pepsi metsiku viha eest...

Veel mõni tund on meil aega. Selle kasutame uute tuttavatega jumalaga jätmiseks. Teeme seda nii põhjalikult, et jaamas oleme ümbritsetud suurest austajate hulgast.

Langeb esimene lumi — laiapehmete räitsakatena...

Saadetud Tartu koolipoiste kõige paremaid soovideid kobime teise klassi kupeesse ja nüüd vast alles norskame...

Kahurvälja

pärisperemees

Danem-allohvitser ANTON TARTO mälestusi Vabadussõja raskeimatest olukordadest idarindel

Novembri lõpul 1918. a. kuulutati välja mobilisatsioon ja mehi kutsuti kaitseväge komisjoni Jõhvi, — jutustab meile 1. jalaväe polgu 9. dessantroodu luureüksuse ülem van-allohvitser Anton Tarto.

Maailmasõjas viibisin Rumõnia frondil. 1917. a. kevadel toodi meie korpus põhja-frondile Eesti kaudu. Nii pääsesin kodumaale ja — formeeritavasse 4. jalaväe polku. Okupatsiooni valitsuse alul desarmeeriti meie rahva-väeosad. Jäin koju, Vaivarasse, kus sain teenistuse raudteele. Kui sain kuulda mobilisatsioonist, sõitsin Jõhvi, et jälle astuda sõjaväkke. Sõduri kohustus kodumaa vastu kutsus. Jõhvis aga selgus, et minu-aasta-mehi ei võeta vastu. Maailmasõtta kõlbasin, seal töusin juba nooremaks allohvitseriks ja sain ristigi, kuid rahvaväkke ei kõlba?! See valmistas pettumuse. Kodumaa ei vaja mind?

Pidin juba lahkuma, et sõita tagasi koju. Siis aga märkas, et komisjonis ei nõuta dokumente, mispärast otsustasin pettusega pääseda kodumaad kaitsma. Ütlesin end aasta vanemaks ja mind võeti vastu. Olin jälle sõdur, kuigi püüsi ja varustusega. Saadeti meid umbes 30—40 sõjaväelisel paljast meest Narva liinile punaste vastu. Narvas lubati meile anda püssid. Kaasa tuli keegi ohvitser, n.-ü. salgaülem. Jõudsin Aumere (Korffi) jaama. Seisukord oli mitmeti kahtlane. Meil polnud vähimatki sidet teiste rahvaväeväeosadega. Narvaga ühendust ei saanud, sest punased olid, nagu Aumere läks korda teha kindlaks, Soldina jaama piirkonnas rikkunud telefoni-liini. Öö lähenemisel mõnekümne püssideta mehega sõita eesliinile, võib-olla koguni punaste kesketele, polnud eriti vaimustav. Aumere jaamas seisis kaubavagunitest ümber tehtud midagi soomusrongi taolist. Sellega võinuks hõlpsasti sõita tagasi Jõhvi poole, kuid enamus pooldas siiski edasiminekut. Nii jõudsin hilja õhtul Narva. Linn oli haruldaselt vaikne, kui siirdusime Vestervalli kasarmuse, kus pidi antama püssid. Kasarm oli tühi. Seal polnud inimesi ega püsse. Ohvitser, kelle nime vaevalt ükski meie salgast teadis, lu-

bas minna linna asju korraldama, kuid kadus.

Olukord oli küllalt ebamugav. Vaikus linnas tundus kahtlasena ja mõjus meestele närvesöövalt. Lõppeks otsustasin minna Narva jaama, et selgitada meie saatust. Joala tänaval kohtasin ainsa elusa hingena üht püssimeest. Küsisin sellelt, et kas „meie omad“ on jaamas. Kuna mees püsiga esites üsna kategoorilisel kujul minule küsimusi, et kes ma olen ja keda ma otsin, siis püüdsin olla seletustes võimalikult tagasihoidlik. Mul ei olnud vähemaidki andmeid, kas linn on veel meie vägede käes või on juba punased sees. Lasta end ja kaaslasti öösi vangistada, millal põgenemisvõimalused on avarad, see olnuks maailmasõjas kogunenud sõjamehe kohta andestamatu naiivsus. Pääsesin siiski pealetükkivast püssimehest. Kuna jaamgi oli tühi, siis ruttasin kiiresti Vestervalli kasarmusse tagasi. Seal tegime lühikese otsuse: põgeneme Narvast öö-katte all Tallinna poole. Kõrvalisi tänavaid pidi lahkusime Narvast ja jatkasime siis põgenemist Vaivara poole. Auvere jaama lähedal märkasime, et raudteel on rong. Selgus, et see on sakslaste soomusrong. Sakslased meid aga ei tülitanud, mispärast jatkasime põgenemist. Auvere jaamas lahkusin ma kaaslastest, kes otsustasid kõik minna laiali. Pöördusin Vaivara mõisa, kus viibisin 1917. a. 4. polgu sõjaväelasena. Vaivara mõisas magasin öö ja läksin siis edasi Vaivarasse. Seal selgus, et meie väed on juba taganenud Narvast ja et eelmisel päeval oli Joala lahing. Meie olime jõudnud oma salgaga Narva, kui linn oli jäetud punaste võimusse! Seega osutus meie salk küll viimaseks rahvaväeosaks, kes lahkus 28. nov. Narvast. Mis sai ohvitserist, kes jänesena jättis saatuse hooleks kodumaad kaitsma rutanud meeste salga, ja keda oli, seda ma ei tea tänaseni.

Vaivarast liikusime Joh. ja August Tartoga, kes olid mõlemad vanemad mehed, Oru jaama poole. Ei tahtnud kuidagi jääda punaste kätte, mispärast põgenesimegi, et saada kuskil kätte ja ühineda meie rahvaväeosadega. Oru jaama lähedal ühes küinis otsustasime

puhata. Kuid puhkusest ei tulnud midagi välja. Merelt valgustati prožektoritega Päite ja Oru ümbrust. Oli selge, et merel liiguvad punaste sõjalaevad, sest meil neid ei olnud. Arutasime olukorda mitmekülgselt. Võib-olla on punased juba Tallinnas ja meie rahvavägede katse kaitsta Eesti iseseisvust on juba nurjunud. Kuigi seda võimalust vaistlikult ei pidanud tõenäoliseks, osutus siiski meie põgenemine teadmatuse pärast mõttetuks.

Edasi meie siiski ei läinud, vaid otsustasime pöörduda koju tagasi, et varustuda toidumoonaga, koguda andmeid punaste liikumise kohta ja siis järgmisel ööl jätkata põgenemist Tallinna suunas. Üsna kodu lähedal hüüdis äkki hää l pimedusest: „Seisa, valgekaartlane!“ Olin piiratud mitmest püssimehest-punasest, kes viisid mind vangina Vaivara jaama. Punaste diviisiülem kuulab mind isiklikult üle.

„Mis teie nimi on?“ küsis ta käskivalt.

„Anton Tarto,“ vastasin kõhklemata, kusjuures aju töötas intensiivselt, et leida sobiv lahendus sest „supist“ terve nahaga pääsmiseks.

„Tarto, Tarto. Ah-jah, Teie olete siis sama Tarto, kes Narvas oli valgete pool nooduilemaks,“ ütles punakomissar lõikavalt.

„Ei lihtsaid mehi panda niisugusele kohale,“ vastasin julgelt, sest komisсар ilmselt tahtis mind niisuguse süüdistusega viia tasakaalust välja.

„Aga kes teie siis olete?“

„Raudteelane. Tulin praegu teenistuskohuste täitmiselt ja pidin minema koju, mis asub siin lähedal, kuid mind vangistati,“ valetasin häbenemata.

Õnneks olid mul kaasas raudteelase tunnistused, mis esitasin punakomissarile. Mees uuris hoolega minu paberid, andis need lõppeks tagasi ja katkestas siis ülekuulamise. Ootasin tükk aega, et ehk veel midagi küsitakse, kuid mind ilmselt unustati. Viimaks julgesin küsida, et kas ma võin nüüd minna koju. Minu üllatuseks ei tehtud seks enam takistusi.

Juba järgmisel päeval sain kutse asuda raudteelasena teenistusse punaste valitsuse all. Võtsingi koha vastu, sest teist kohasemat võimalust ei olnud.

Paar nädalat hiljem kuulutati välja mobilisatsioon ja mul tuli sõita Narva komisjoni. See oli ootamata lops. Punaväkke ma ei tahtnud minna kuidagi. Pääsmiseks aga puudus väljavaade. Teel Narva valmis hulljulge idee. Enne komisjoni minekut läksin teemeister Deneri juure. Kuigi ma seda meest ja ta meelsust ei tunnud, otsustasin siiski toimida otsustavalt. Denerile seletasin, et ta andku mind punase tribunaali kätte või lasku samas maha, kuid ma ei lähe punaväkke. Ühtlasi seletasin, et olen eesti rahvaväkke mobiliseeritud sõdur ja et juhuslikult sattusin punaste kätte vangi, kes aga ei tea, et ma olen „valgekaartlane“. Dener, kadunud mees, oli tubli eesti inimene. Ta andis mulle vastava tunnistuse, millega pääsesin seekord punasest mobilisatsiooni-komisjonist kui asendamatu jõud raudteeliini teenistuses. See pikendus oli aga ajutine.

Kuna punaväed kiiresti taganesid Narva poole tagasi, siis oli karta ajutise kaitsväe pikenduse tühistamist. Pealegi võidi võtta meid, raudteelasi, taganemisel sunniviisi kaasa.

Vaivarasse jõudmisel enam ei mõtelnudki jääda punaste teenistusse. Võtsin kodust leivakoti õlale ja suundusin Reidepõllu küllasse, mis asub lõuna pool raudteed, metsa sees. Seal otsustasin end varjata kuni meie vägede tulekuni. Öösiti tahtsin aga käia kodus vanemaid vaatamas. Ühel ööl läksin koju. Juba hoovis märkasin, et punaseid on maja täis. Polnud mõtet joosta punastele otse suhu, mispärast öökatte all lahkusin. Reidepõllu teel — ettevaatamatuse tõttu — kaiks punast ratsanikku pidid sõitma peagu otsa. Ilmselt aga ehmatasid punased mind enam kui mina neid. Kuuldes, et ma olen raudteelane ja lähen „töölt koju“, punased olid huvitatud, kas „valged“ on juba Vaivara jaamas. Mehed tahtsid pääseda Narva ja küsisid mult teed. Juhatasin neid Vaivara jaamast vasakule poole, s. t. otse eesti vägedele vastu. Kas mehed kasutasid minu juhtimist ja sattusid meie vägede kätte vangi, jäi mulle muidugi teadmatuks.

Järgmisel päeval olidki 1. polgu väeosad Vaivaras. Pääsesin dessantroodu, mis hiljem muudeti ümber 1. polgu 9. dessantrooduks. Püssi sain aga niisuguse, mida oli peagu võimatu kasutada. Lasta sain ainult ühe paugu viisi, sest padrundi ettelöömisel padrunisalve vedru paiskas salve tühjaks. Peagu kiirmarsiga ruttasime Laagna mõisa kaudu Narva. Tallinna maanteed mööda Narva sisseminekul oli vastas hulk inimesi, kes meie väeosasid võtsid vastu rõõmsa tervitusega. Punaste laipu

Tiblad löövad laua taga „21“.

oli rohkesti Narva tänavail. Üks laipu oli silmili maas tänava ääres ja talle oli pandud „samagonni-pudel“ nina ette.

1. polgu dessantrood saadeti Riigiküllasse, kus ta viibis kuni suveni, tehes läbi raskeid lahinguid. Juba Riigiküllasse jõudmisel rooduülem A. Roos andis mulle ülesandeks valida välja eriti tublid mehed ja nendest moodustada luuresalk. Luuresalk oli 10 meest suur — meie rood oli üldse väike, ainult 47 meest — ja salga ülemaks jäin mina.

Riigiküla vastas, teisel pool Narva jõge, algas tihe männimets. Kuna jõgi oli jääs, siis punastel osutus üsna hõlpsaks läheneda meile. Pidime olema äärmiselt ettevaatlikud, et punased ei üllataks meid ootamatusega, ei tungiks üle jõe ega pääseks seega meie vägede selja taha. Riigiküla positsioon osutus niisama tähtsaks kui oli seda Kriuscha positsioonigi, kus punased korduvalt püüdsid läbi murda Narva rinde selja taha.

Luuresalga töö Riigiküla positsioonil osutus seepärast küllalt tähtsaks. Juba esimesel Riigiküllas viibimise ööl läksime Ed Kermiga luurele Keikino küla suunas. Jõudsime välja metsavahimajani. Seal lasti meid sisse „omadena“. Küsiti kohe, et kus on „mustad“. Nimelt valitses punaste hulgas arvamine, et neegrid võitlevad koos valgetega. Seletasime, et „mustad“ läksid Keikino küllasse õhtueineks inimesi õgima, kuna toas on praegu „valged“. Venelast metsavahi üllatus oli endast mõistetavalt suur, kui kuulis, et meie oleme „valged“.

Riigiküla positsiooni kindlustamise mõttes otsustati vallutada Keikino küla. Korra tegime seks ka katset. Meie roodule anti abiks mehi 5. polgust ja

ka soomlasi. Luuresalk läks ees. Punaste eelpostil asuva sõduri löime maha ja liikusime nii päris julgelt Keikino küllasse. Küla esimeses majas nägime tuld. Hiilisime vaikselt akna taha, et selgitada, kes seal viibivad. Läbi eesriideta akna näeme: „tiblad“ löövad laua taga „21“. Püssid on seina ääres ja mehed „vihuvad“ kaarte särgiväel. Äkki hüüab üks punane „lõhki“ ja viskab kaardid lauale. „Kui juba „lõhki“, siis olgu õieti,“ ütles üks luuresalga mees ja viskas läbi akna tuppa käsi-granaadi.

No, läks lahti siis põrgu. Punaseid oli Keikinos ilmselt palju. Küll lasti kuulipildujaist, küll püssidest. Hullemlugu oli see, et luuresalga mehed jäid kahe tule vahele. Võib-olla õnnestunuks punaseid küllast välja lüüa, kuid meie roodule rünnakul appi tulnud üksustes tekkis miskipärast segadus ja need hakkasid mõtlematult taganema. Segadus oli sedavõrd hull, et mehed kaotasid pea. Kerm, kes automaatpüssist tulistas punaseid, jäi sõna-tõsisemõttes põgenevate oma-meeste jälgede alla. K. automaatpüssi laad tallati puruks ja mehel ei jäänud muud üle kui võtta tarbetu relv õlale ja lonkida läbi metsa Riigiküllasse tagasi. Keikino jäi vallutamata.

Luureüksuse ülesanne Riigiküla jõuel ei olnud sugugi kerge. Mõjus närvidele peaaegu iga öösine luurekäik Keikino külla alla. Ka kõige tublimal mehel kippusid närvid üles ütlema. Kuid luureretked olid ainukesed vahendid, et olla mitu korda suurema vaenlase kavatsustega kursis. Öösiti saadeti küll valvepost üle jõe Tõrvala metsa, kust üsna sageli tuli tunnimees tagasi, näol hirmunud ilme, ja kogeles, et punaseist metsa aina kubiseb, et on

oodata rünnakut. Niisugused teated olid alarmeerivad ja mehed ei saanud magada. Oodati pikisilmi, relv laskevalmis peos, vaenlase rünnakut. Luuremeestel tuli aga minna metsa alla selgitama pealetungiva vaenlase asukohti. Harilikult osutusid need tunni-meeste seletused valeks. Punaseid polnud kuskil, ainult tuul sahisest männilatlavades, viltulangenud puud kriiksusid, meenutades lumes tammuvate inimeste jalaastumist, või üksik põõsas paistis pimeduses inimesekoguna. Kartlikule inimesele mets näis kubisevat kahtlastest kogudest.

Ei jäänud muud üle kui luuresalk viibis ööseti Tõrvala metsas. Siis oli roodul võimalus rahuliselt puhata. Ka kõik luuresalga mehed polnud eriti julged, kuid nad ometi täitsid ülesande täpselt ja korralikult.

Korra sain mooduülemalt ülesande selgitada vaenlase arvuline hulk, nende kuulipildujate asukohad jne. Abiks anti ka sõdureid teistest roodudest. Üks salk jäi lipn. Veberiga Keikino küla lähedale, kuna mina ja Kerm läksime kahes salgas külasse. Teadsime, et punaste valvetõke asub Keikino metsavahi talus, kuhu suundusin oma 20-mehelise salgaga. Metsavahi-maja läheduses kasvas madal võsa. Liikuisime hanereas. Jõudnud metsavahi-maja lähedusse, märkan, et minuga on tulnud kaasa ainult nooruke sõdur Joh. Schuster. Sch. oli alati kaasas kõige hädaohtlikumatel luurehetkedel, kuigi ta polnud salga julgemaid mehi. Kahekesi tungida metsavahi-majja, kus tõenäoliselt oli hulk punaseid, ei tundunud otstarbekana. Niisuguse julgusega võinuks panna elu hädaohtu ja võimalik, et sellest poleks olnud vähematki kasu. Läksime siis koos otsima mehi. Leidsime need kadakapõõsastesse peidetult, nagu jänesepeojad. Pilt oli küllalt koomiline, kuid ka vihastav. Võtsin revolvri välja, et sundida mehi kaasa tulema. Sellest polnud aga midagi kasu. Mehed seletasid kindlalt, et nemad kaasa ei tule, lastagu nad maha või samas paigas. Mõnelgi sõduril lõgisesid hambad hirmu pärast. Oli selge, et seesuguste „kangelastega“ pole vähematki peale hakata, et nad võivad kogu asja põhjani rikkuda. Ei hakanud mina nende memmepoegadega jandama, vaid kihutasin nad tagasi. Hiljem selgus veel, et teised roodud olid saatnud luureretkele aramad mehed!

Läksime siis kahekesi Schusteriga metsavahi-maja juure. Võtsin granaadi kätte, kuna Sch-il oli peos laskevalmis püss. Koputasin kõvasti vastu ust. Vaikus. Maja oli pime, nagu poleks seal ainustki elus hinge. Põrutasin siis õige tugevasti ukse pihta. Toast kostus kolinat. Keegi avas sisemise ukse ja mehe hirmunud häälel küsis vene keeles:

„Kes seal on?“

„Omad,“ vastame samuti vene keeles.

„Kas punased?“

„Jah!“

Vana metsavaht avas ettevaatlikult ukse. Pistsin kiiresti jala ukse vahele, et ta ei saaks seda sulgeda. Schuster oli paar sammu minu taga, et kaitsta seljatagust võimaliku kallaletungi vastu, sest hõlpsasti võis olla majas punaseid. Otsustasime elu müüa nii kallilt kui vähegi võimalik. Vanamees ehmatas tublisti, kui pistsin granaadi talle nina alla. Nõudsin, et ta jutustaks üksikasjaliselt kõik, mida ta teab punaste kohta. Vanamees kinnitas, et majas ei olevat momendil ainustki punast. Ta kõneles pikalt ja laialt punaste arvulise suuruse, relvade j. m. kohta, mida meil oligi vaja teada. Ähvardasin teda järgmisel luureretkel maha lüüa, kui ta seletus punaste kohta ei peaks vastama tõele. Hiljem selgus, et vanamees oli siiski kõnelnud tõtt. Meie lahkusime, sest viibimine peaaegu punaste keskel võis muutuda meile tülikaks. Vanameest me ei hakanud vangi võtma, sest temaga poleks olnud midagi peale hakata.

See ei jäänud viimseks külaskäiguks metsavahi-majja. Punaste tegevus näitas, et nad kasutavad maja eesliini valvepostina. Käisime korduvalt „passimas“, et saada kätte valveposti, kuid nagu kiuste see ei õnnestunud. Lõppeks muutus jaht punaste valvepostile meile jahimehekireks. Läksime isegi sedavõrd julgeks, et usaldasime minna metsavahi-majani südapäeval. Ühel niisugusel südapäeval retkel jõudsimme jälle metsavahi-maja lähedusse. Äkki hakkasid helisema Keikino kirikukellad. Oli ilmselt selge, et kelli helistatakse mingiks märguandeks, sest jumalateenistusest punased ei pidanud lugu. Näis tõenäolisena, et meid nähti punaste valvepostist metsavahi-majas ja anti kuidagi külasse märku meie lähenemisest. Vaatamata võimalikule hädaohule

Vanamees ehmatas tublisti kui pistsin granaadi talle nina alla.

püüdsime selgitada punaste valveposti märguandmise mooduse. Tungisime edasi. Äkki näeme, et mõned sajad meetrid meist eemal lehvitab keegi naine valget rätikut Keikino küla suunas. Avasime ta pihta püssitule, kuid kauge maa tõttu meie ei tabanud. Oli me korra varemalt käinud metsavahimajas, siis kohtasime seal kedagi naist, kes oli tõenäoliselt sama, kelle pihta meie nüüd lasksime. Vana metsavaht oli aga põgenenud kohe pärast seda, kui andsin talle „nuusutada“ käsigranaati.

Ühel külmal talvapäeval, kuupäeva ei ole enam meeles, alustasid punased rünnakut meie positsioonidele. See oli tõsisemaid lahinguid Riigi küla all kogu Vabadussõja kestes. Sel korral punaseist kihas Tõrvala mets. Ahelikud püüdsid tungida üle jõe, kuid need mideti meie tabava tulega maha. Lahing kestis läbi päeva. Meile oli tulnud abiks väeosasid 5. polgust ja soomlasi. Meie rood asus madala kiviaia taga, Riigi küla all. Sai surma ja haavata selles lahingus ka meie mehi. Meenub juhtum, kus üks mees sai jalast haavata. Läksin kiviaia varjus haavatule appi, et teda viia sidumispunkti. Äkki lõigati mul nagu noaga jalad alt. Leidsin end selili klaaslibedal jää. Lamasin mõned hetked, sest arvasin olevat saanud kuuli pihta. Kuna kehal ei tundnud sooja verd, siis ajasin uuesti püsti. Maha olin kukkunud libeda jää tõttu. Haavatu toimetasin majade varju. Selgus aga, et sanitari pole kuskil ja et meil pole sidumismaterjali. Sidumismaterjaliga oli üldse häda suur; löö või puuprunt kuuliauku, et verest ei jookseks tühjaks. Haavatul sidusin jala paeltpoolt põlve tugevasti kinni, et sel teel takistada verejooksu, ja saatsin siis haavatu Sininõmmele, kus asus staap.

Lahing lõppes alles hilja öhtul. Kuna punased olid löödud taganema, siis läks öökatte all luuresalk Tõrvala metsa. Üsna jõe kaldal oli kaaks surnut. Kaugemal oli kõikjal lumi kaetud verega. Ka laipu oli rohkesti. Ühe künka taga oli raskekuulipilduja, kuna samas läheduses lebas surnud kommunist. Tegime „soomust“: võtsime kommunistilt uuri, kompassi ja muud asjad mälestuseks. Veidi kaugemal oli tulelõke. Lõkkele oli pandud „katelok“, mis oli täis rukkiteri. Ilmselt sõid punased leivapuudusel keedetud rukkiteri. Püssid olid pandud lõkke lähedale hakki. Surnuid seal polnud, küll oli aga verd. Hiljem seletas üks vangivõetud punaste velsker, et ta olevat lahingupäeval annud arstlikku abi vähemalt 200 mehele. Laibad jäid metsa kevadeni, millal meie nad matsime Tõrvala mändide alla. Panime punased hauda risti üksteise peale, et olgu nende kehadki viimisel puhkepäeval ristimärgi moodi, kuigi nad elusatena olid usuvastased.

Sama lahingupäeva õhtul tulid soomlased Riigile teatega, et nad olevat tunginud punaseid taga ajades Keikino küllasse ja selle vallutanud. See soomlaste teade oli meile üllatuseks, sest kas meie vähe olime teinud katsed Keikinot vallutada, kuid need katsed ei annud tagajärgi.

Kuid soomlaste hooplemine osutus siiski enneaegseks. Nad olid pääsnud tegelikult ainult ühte väikesesse külla Keikino lähedal. Soomlased vangistasid Tõrvalas terve hulga elanikke, keda ütlesid olevat punased. Kas vangid olid punased või mitte, seda meie ei teadnud. Alul pidid soomlased vangid konvoeerima Narva, kuid miskipärast nad seda ei teinud, vaid lasksid nad seal samas maha.

Luureretkel, pärast suurt lahingut, oli meil Tõrvala metsas koomiline vahejuhtum. Ühe sauna seinä ääres märkasime abitult kõssitavat meest. Arvasime, et on üks mahajäänud punane. Äkki hüüab mees nutuse häälega:

„Ärge laske mind, olen oma, olen tunnimees.“

„Kes su siia pani?“

„Lammas pani mind(!).“

See oli meie 4. rühma sõdur. Ta oli saadetud enne lahingut Tõrvalasse vahipostile. Kui lahing algas, jäi tunnimees kahe tule vahele. Surmahirmus pugus mees saunaahju, kust ta julges välja tulla alles pimedas. Kuna 4. rühma vanem oli Lammas, siis sõduri koomiline seletus oli kõigiti õige. Saatsime poolkülmanud tunnimise Riigi küllasse Lamba juure tagasi...

Keveladel, kui Narva jõel hakkas jää lagunema, oli olukord raske. Üks rühm viibis alatiselt seal. Kui punased tunginuksid tõsisemalt peale, oluks meie seisukord kriitiline. Meie pidanuksime võtma lahingu vastu väikese salgaga, sest Riigi küllast poleks olnud võimalik aidata. Taganeda üle nõrga jää oli ka võimatu. Meie eelposti viibimine Tõrvalas osutus aga vajaliseks. Jää lagunemise ajal oli punaste valvepost Keikino metsavahi-majas eriti vihastav. Sealt nähti meie sõdurite liikumist ja see mõjus rusuvalt meestele, kellel polnud võimalik taganeda üle jõe. Ühel ööl läksime ja süütasime põlema juba kuulsaks saanud metsavahi-maja. Sellega tegime lõpu punaste valvepostile, mille peale olime meie, luuremehed, pidanud jahti üle kahe kuu.

Sügisel, kui Põhja-Lääne armee alustas rünnakut Peterburile, viidi 1. polgu 9. dessantrood Koskolova kaudu Velikina ja Muti küllade joonele. See oli rohkem positsioonisõda. Meil tuli kaitseda ainult seda positsiooni. Kui P.-Lääne armee hakkas põgenema, oli ka meil raskeid silmapilke. Meie parema tiiva kaitseks oli saadetud 1. polgu 10. rood.

Miskipärast aga 10. rood taganes, jättes parema tiiva nõrgaks. Kuna side oli katkenud, siis olukord näis olevat küllalt tõsine. Läksin luurele. Jõudsin punaste aheliku lähedusse, kui kuuleme, kuidas punakomissarid annavad käsklusi ahelikul võtta paremale. Ka meie rood tõmbus paremale. Sattusime aga otse punaste jalgu. Punased asusid meist umbes 15 sammu eemal, metsas. Kuna nende ülekaal oli ilmne, siis hakkasime taganema. Üks punakomissar hüüdis meile:

„Pidage, sõbrad, kuhu te jooksete!“

Polnud meil mingit pidamist. Taganemisel sai haavata rühmaülem A. Hints ja keegi haavata saanud sõdur langes punaste kätte vangi. Hiljem kuulsime, et punased olid meie sõduri jalgupidi üles poonud. A. Hintsu asemel määrati mind rühmaülemaks, millisel kohal olin sõja lõpuni.

Ingeri soodest viidi meie rood pärast Põhja-Lääne armee lagunemist Kriuzcha alla. Alul oli tegemist põhja-lääne-armeelastelt relvade võtmisega. Nina-katele kuldpagunimeestele ei annud meie sõdurid armu. Oli veel kõigil selgesti meeles, kui põhja-läänearmelased Peterburi rünnaku ajal lubasid pärast Peterburi vallutamist marssida Tallinna. Skarjatina sillal tasuti kätte „kartofelnaja republika“ söinud ja muu vihavimm.

Jõulu eel algasid kibedad lahingud punastega, kes püüdsid murda meie rindest läbi ja tungida Narva alla. Ühel päeval katkes ühendus Uusna külaga. Punased olid tunginud üle jõe ja rikkunud telefoniühenduse. Püüti ehitada ka nahksild üle Narva jõe, et tuua patareid meiepoolsele kaldale. Meie patarei tabav tuli hävitas aga osaliselt valmis-ehitatud silla. Kuna abiväge punased

ei saanud, siis peksti üle jõe tunginud ahelikud laiali ja suur osa tapeti maha.

Eriti kardetav oli Uusna küla lähedal heinamaa, kus oli umbes 20 heinaküüni. Nende varjus tungisidki punased meie positsiooni keskele. Hiljem tegime katset küüne süüdata põlema, kuid see katse ebaõnnestus. Meil oli Uusna rajoonis vähe mehi, mispärast tekitasid pimedad ööd muret. Korra meie luureüksuse mehed läksid salaaja üle jõe ja süütasid seal põlema ühe maja. Kogu ööks oli jõgi valgustatud ja meie eelposti meestel oli kerge pidada silmas punaste liikumist.

Nüüd on sõjast möödunud hulk aastaid. On oma maalapp, oma tuba ja oma luba. Velikina all küsiti minult, kas ma tahan Vabadusristi või tasuta maad. Võtsin maa, mille eest sai sõidatud.

Asundustalu nimeks on „Kahurvälja“. Nimelt oli ehitatud praegusele Tarto krundile maailmasõja ajal patareide asukohad ja blindaaže. Blindaaži-kividest võrsusid taluhooned ja majagi on ehitatud ühele blindaažile. Kaevikud on aga ader tasandanud ja suvel lokkab seal vili. Kahurvälja pärisperemes ütleb veel naljatades, et ega sünni süüa vabadusrist, millest ta loobus vabatahtlikult. „Võitlesime maa eest, aga mitte risti pärast. Mina koos paljude teistega sain maatüki endise Vaivara mõisa maast, samast paigast, kust õieti algas minu rindesõduri elu Eesti iseseisvuse kaitsmisel 20 aastat tagasi.“

Kindrali kõva sõna

Tartu jaamaesine. Mõni minut enne rongi lahkumist. Teiste reisijate seas äratab üldist tähelepanu populaarne kindral Pödder, kes on elavas vestluses ühe kohaliku daamiga. Einelauas heliseb kell.

„Härra kindral, rong lahkub kolme minuti pärast,“ teatab teenimisvalmilt üks raudteeametnik.

Kindrali käsi tõuseb hetkeks mütsi juure. Meeletuletajale tehakse viisakas kummardus, kuid samas jätkub huvitav vestlus.

Õnnelik raudteelane keksib tähtsa näoga ümber kõnelejate. Einelauas heliseb teine kell.

„Härra kindral, rong lahkub ühe minuti pärast,“ tõttab raudteelane ennast kindralile meele tuletama.

„T—ä—n—ä—n, noormees!“ viskab kindral pahaselt oma elava jutu vahele, kuid ametniku suureks kurvastuseks ei mõtlegi vagunisse nonida.

„Härra kindral, härra kindral, rong lahkub kohe praegu!“ hädaldab ametnik.

Kindrali pilk möödab segajat:

„Minge p...sse, ma tean ise, millal ma vagunisse lähen!“

Pöörab ametnikule selja ja jätkab daamiga vestlust.

Märkasime abitult kõssitavat meest.

Püha Nikandra üllatusretke juht ja käesoleva kirjutuse autor ohv. aset. H. Holm (V. R. II/3)

Üllatusretke Püha Nikandra kloostriis

28. augustil 1919

Dokument ühest vägiteost

Vägiteost kirjeldus

(Vabadussõjaegne kirjaviis muutmata.)

28.-dal augustil 1919. a. K. r. Soomusrongi nr. 1 luurajate salga sõdurid: van. al. ohv. Ado Lettermann, n. al. ohv. Mart Koks, kapralid Konstantin Gustavson, Peeter Jürgens, reamehed Mihail Kesküla, Nikolai Tamm, Josep Suursaar, Andres Saaretok, Karl Toibas, Hans Till, Mihkel Schmuul, Karl Tappu, Johannes Villmann ja Julius Kasimann, Püha-Nikandra kloostri ära võtmisel suurt vahvust ja meelekindlust ülesnäitanud.

15 meheline luurajate salk ohvitseri k. t. Holm'i juhatusel tungis 12 versta läbi soo ja metsa oma liinist ette ja lähenes Nikandra kloostri õues oleva vaenlasele. Vaenlase väeosa oli kolm roodu suur, umbes 250 meest, ühes kolme kuulipildujaga. Eemalt kloostrit tundma õppides jagunesid mehed 2-te jaosse ja liiginesid vaenlasele nägemata kolmekümne sammuni, avasid korruga tule automaatidest ja püssidest. Avatud tuli kahelt poolt, meelekindlus, iseteadvus ja seisukorra hindamine mõjus vaenlase peale nii võrd et 20 minutilise lahingu järele oli vaenlase väeosa puruks lõdud. Maha jältis vaenlane 3 täitsa korras kuulipildujat, 79 kasti kuulipilduja lintisi, püssisi ja muud varustust. Vaenlase kaotus oli 51 meest surnutena.

13 vangit, ja sõjasaaki kaasa võttes tuli luurajate salk tagasi oma seisukohtadele üht oma langenud kaasvõitlejat kaasa võttes.

K. r. soomusrongide ülem kapten Engmann (allkiri).

Adjutant leitnant Kurvits (allkiri).

Eelpoolloodud ametlikus dokumendis mainitud Püha Nikandra kloostri reike juht ohv. aset. H. Holm kirjutab ise järgmist:

Juba teist kuud peatume Porhovi raba-eelses kaitselõigus, suures „Kosjovo“ külas; oleme määratud soomusrongide diviisi tagavarapataljoni ülema, kui grupi üldjuhi, poolt sama pataljoni 2. roodu juure, kui tugevam tulejõud. Meil on 18-mehelise koosseisu peale 3 automaatpüssi, mis tol ajal kujutas enesest suure ja tugeva tulejõu, võrreldes teiste väeosade arvulist kogu nende automaatrelvadega.

Meie luurekomando peamiseks ülesandeks olid luurekäigud eelolevasse rappa ja paremal tiival

asetsevatesse punaste valduses seisvatesse küladesse. Pidev liin, kui niisugune, puudus täiesti, sest olime nagu saarekesed laiali piljatud üksteisest. Vasemal pool meist, umbes 2 km kauguses, asetses meie soomusrongi dessandi poolroodu, jällegi ühe tagavarapataljoni rooduga koos. Sääraselt paigunesid kõigi kolme kitsaropalise soomusrongi dessandid. Edasi olid Kuperjanovi partisaanid ja nendest veel edasi vene valged „batjka“ Balahhovitši meestest, kes ennast oma sotnjaga alati kuperjanovlastele ja soomusronglastele „külge pookisid“.

Meist paremal pool üle raudtee, Porhovi-Pihkva teel (umbes 1—1½ versta) asusid punased ja raudteel liikusid nende soomusrongid „Stenjkja Rasin“ ja „Ata-

retk ndra se 9. a.

1. Kitsarööpalise soomusrongi luuremeeskond, kellest suurem osa olid Püha Nikandra kloostri valutamisel

Vasakult paremale (all): A. Saaretok (V. R. II/3), A. Lettermann (V. R. II/3), A. Ring, H. Till (V. R. II/3); (keskel): M. Schmuul (V. R. II/3), J. Teder, J. Kaskmann (V. R. II/3), ohv. aset. H. Holm (V. R. II/3), M. Koks (V. R. II/3), A. Saaretok (V. R. II/3), (üla): K. Gustavson (V. R. II/3), M. Kesküla (V. R. II/3), N. Tamm (V. R. II/3), K. Tobias (V. R. II/3), A. Sell, O. Sooberg, P. Jürges (V. R. II/3), O. Till ja J. Suursaar (V. R. II/3). Ees meeskonna koer „Leedi“

man Pugatšev“. Nad olid meil kogu aeg nii-ütelda selja taga paremal küljel, sest eesti soomusrongid ei suutnud lageda maastiku tõttu silda parandada ja seega liikuda edasi. Ka ei saanud soomusrongid aidata meie paremat tiiba edasi nihkuda sinna, kus pidid asuma 6. polgu osad ja skaudid ühes Daani kompaniiga. Selja taga 5 km kauguses asetsevas Veški külas oli meie soomusrongide diviisi tagavarapataljoni ja 3-me k.-r. soomusrongi

dessandi üldstaap. Siis veel sidemeeskond, patarei ja soomuseskadron, milledega meie ja staabi vahel peeti ühendust, sest väljatelefoni kaabel oli suuremalt jaolt alati lõhutud: kas punaste soomusrongide tulest, kohalike elanike või punaste üksikute salgakeste poolt.

Nagu juba tähendasin, käis meie luurekomando „üllatusretkedel“ eelolevas rabas ja ka üle raudtee. Punaste soomusrongide selja tagant hiiliti läbi raudtee

ümbruses asetsevatesse küladesse. Need retked ei annud peale tulevahetuse suuremaid tagajärgi. Olime suutelised küll punaseid külast välja hirmutama, kuid olime alati sunnitud suures ülekaalus olevate punaste eest tagasi tulema, mõnda vangit ja vähemat kribu-krabu sõjasaagina kaasa tuues. Alatiselt olime aga punaste soomusrongi kuulipildujate- ja šrapnellitule all. Oma ootamata ilmumisega selja tagant või külje pealt suutsime vastast ajada paanikasse, kabuhirmus isegi küladest jooksmas välja, kuid sellega ka piirdus kogu see edu. Kiiremas korras tuli alati tagasi tõmbuda, sest naaberkülal löid sipelgapesana kihama ja juure ruttas uusi punasalku. Kõige suurem tähelepanu tuli pöörata ikkagi selja taga raudteel manööverdavale punaste soomusrongile. Oleks neil olnud ka dessantmeeskond, oleks see võinud saada meile saatuslikuks, kuid nüüd kujutas soomusrong endast vaid liikuvat patareid, mis läheda maa pealt tulistades ei olnud kuigi tabav.

Sääraselt venisid kuumad juulija poole augustikuu päevad. Iga päev oli enam-vähem ühetooniline, ilma eriliste suursündmusteta.

27. augusti õhtul jälle rabast luurelt tulles ootas mind ratsakäskjalg käsuga ilmuda kiiremas korras staapi ja anda enne mees-

Alloleval pildil
Püha Nikandra
klooster

konnale korraldus valmis olla eri-ülesande täitmiseks ja pikemaks rännakuks.

Veški külla staapi jõudes leid-
sin seal es peale grupiülema
kapten Kurski veel S. R. D. staa-
bi ülema kapten Poopuu ühes
kahe Loodearmee kuldpagunites
ja akselbantides ohvitseriga, kel-
ledest üks pidi olema Porhovi
linna elanik ja teenima vene val-
ges väes vastuluure osakonnas
juhtival kohal.

Ülesandeks oli: tungida läbi
raba, punaste soomusrongi ja
selle taga asetseva Podsevõi
jaama Porhovi linna, kus Vene
Loodearmee luure andmete järgi
pidi asuma ainult komandandi
rood ühes tagala staabiasutuste-
ga. Seal tuli tekitada paanikat.
Punaste soomusronge selja ta-
gant ähvardades oleks neil olnud
sõit sees Veški jaama eelseilt sei-
sukohtadelt. Meie soomusrongi-
del oleks olnud seetõttu jälle või-
malus parandada ära sild. See
oli peaülesanne. Kõrvalülesanne
oli teha kindlaks võimalused suu-
rema väeosa läbiviimiseks punas-
te selja taha raskekuulipildujate
ja vastava moonaga.

Rabas asetses neli väikest kü-
lakest, kellede elanikud elatasid
endid peamiselt käsitööst. Raba
oli suuremalt osalt täieline soo-
mülgas, mustade laugaste ja ki-
dura kadastikuga. Külade oma-
vaheline läbikäimine sündis sel-
leks rappa asetatud pikuti lattid-
del, millel olid põiklatid all. Ven-
elaste poolt nimetatakse säärast
teed „lavõi“. See tee oli kõlvu-
line ainult kuivaks ajaks, s. o.
kesksuvel ja talvel.

See lattidest tee oli kulunud
nii libedaks, et väljaantud ing-
lise kõrgete säärttega „tankidega“
liikumine osutus õige raskeks
nende paindumatu oleku ja rau-
tatud taldade tõttu. Rabas liiku-
des kasutasime venelaste eesku-
ju: pajukoorest viiskusid. Mär-
jaks kastetult osutusid need pa-
tenteeritud jalanõudeks soos.
Rabas elutsevad venelased olid
meie vastu õige sõbralikud, kos-
titasid meid alati meega ja and-
sid igasuguseid teateid punaste
kohta.

Saadud ülesande edukamaks
läbiviimiseks sain luba võtta 35
meest staabi juures olevast taga-
varapataljoni roodust ühes auto-
maatpüssiga. Nimetatud mehed
mängisid talumaja rehe all para-
jasti kaarte. Kutsusin mehi va-
batahtlikena kaasa. Ükski neist
aga selleks soovi ei avaldanud.
Survega ja sunniviisil mehi han-

kides olid juba halvad kogemu-
sed selja taga, nii et lõin neile
käega ja jäin lootma ainult oma
meeskonna tublidusele ja endis-
tele kogemustele.

Aastakümme hiljem maal lii-
kudes juhtusin kokku mehega,
kes sel korral seal kaarte löi ja
vabatahtlikuna ei tulnud minuga
kaasa. Nüüd kirub mees maa-
põhja oma seekordset kaasatule-
kust loobumist. Näitas mulle üht
mälestuseks alalhoitud hõbedast
naisterahva uuriketti, mis olnud
selle loobumise peapõhjuseks
(kett olnud parajasti „otško“
pangas!). Süljates vannub mees,
et see kett maksab talle risti- ja
maasaamise õiguse; isegi ehitus-
palgid on mehel metsniku sulas-
ena teenides ja aeg-ajalt ostes
valmis muretsetud, aga maala-
pike puudub.

Külasse tagasi jõudes korral-
dame seekordseks rännakuks õi-
ge põhjalikult ja hoolega. Proo-
vime tõrksaid vene „Novitski“
käsigranaate, laadime kassette
automaatide jaoks. Kaasa võta-
me kõik vabad kassetid, nii et
meeskond sarnleb rohkem koor-
makandjaile. Kõik sünnib aga
rõõmu ja heameelega, sest tea-
me, et iga kassett kaalub üles
mitu „ümber nurga“ laskjat
püssilogu.

Kell 10 õhtul liigume külast
välja. Koosseis on 15 meest, 2
madsenit ja 1 lewis-kergekuuli-
pilduja, 36 kotti kassettidega ja
25 granaadiga. Staabist pidi saa-
detama ka lõhkeainet ühes mi-
nööriga, kuid vastav „eriteadla-
ne“ oli ilmunud meie algähthe-
kohta alles kella ½8 hommikul!

Jõudes rabas asetsevatest kü-
ladest märkamatu läbi, peatu-
sime viimaks Želesnjevo külas,
oma endistelt käikudelt juba tut-
tavaks saanud külamehe juures.
Ajasime mehe unest üles. Sel-
gus, et tema poeg on läinud kella
2 paiku hommikul Nikandri
kloostriisse, kloostri eestseisja
hobust ära viima. See hobune
oli toodud tema juure ümber ve-
dama puutremise ratast. Iga mi-
nut pidavat poeg tagasi tulema.
Nende külast on kloostri kol-
me versta ümber. Otsustan ooda-
ta ja ka kloostri ära käia. See
asetseb Porhovi viiva suure tee
ääres ja erilist sihist kõrvalekal-
dumist ei näi tekitavat. Küla-
mees pajatab pikalt ja laialt
kloostri tekkimise legendist,
munkade iseärasustest ja püha-
dest rongkäikudest. Klooster
olevat suurem ja rikkam kui Pet-
seri oma, kus jutustaja on käi-
nud paaril korral palverännakul.

Näitab trükipilte kloostri ja
selle imetegevast allikast. Varsti
jõuab taluniku poeg kloostri
tagasi. Õhinal seletab poiss, et
kloostri mungad korraldanud
ruume peatselt oodatavaile pal-
veränduritele, on ju tulemas suu-
rem iga-aastane kloostripüha
kloostri asutaja Nikandri auks.
Vahepeal on meeskonda tublisti
kostitatud kärjemee ja mooni-
dega segatud leivaga. Liigume
edasi, oma esialgsest sihist veidi
paremale poole kaldudes.

Paari versta järele tundub maa
juba kõvemana ja eemal asetseva
põlise kuusemetsa serval paista-
vad imelised värvilised loogana
kaaretatud värvate taolised
põikpuud. Ligemale jõudes sel-
gub, et seal on kuulus allikas.

Allikas on betoonraketega.
Selge ja sügava allika põhi on
kirju igasugustest rahamärki-
dest: seal on küll vaskkopikaid,
peenhõbedat ja paberimärke,
eriti Romanovi postmarkidest
ümber trükitud rahasid. Need
olid härdameelsete palverända-
jate annetused ja ohvrianded.
Allikas olevat olnud kloostri
asutaja erak-munk Nikandri elu-
ase. Sellel pidavat olema ime-
tegev võim igasuguste hädade ja
haiguste vastu. Seda ei jäta ka-
sutamata ka meie, sest mee söö-
misest on kurk kuivamas. Mees-
te hulgast kuuldu lööpimist, et
nüüd ei hakka ükski kuul enam
külge, imetegevat vett on „magu
täis“.

Edasi liikudes on maapind ju-
ba täiesti kindel. Liigume vana
metsa hiigelsuurte puude all, mil-
lede ümbermõõt annab imestada.
Metsas kohtame nelja vene va-
naeite seente korjamisel, kes sil-
mi pungi ajades ja risti ette ta-
gudes meid vahivad, on ju ka
mida imestada: sõdurid ühtlases
rohelises riietuses, teraskiivrid
peas, viisud jalas, valged side-
med ümber varrukate, koorma-
tud raskete kottidega.

Mõned minutid edasi liikudes
harveneb mets õige järsult ja
avaneb suurepärase vaade
kloostri, mis oma lumivalgete
lubjatud müüride ja tornisibu-
late kirevusega päikese käes sil-
mele otse valu teeb. Paistavad
kolme kiriku tornid ja kõrval-
hooned, kahe- ning ühekordsed
kivist ja puust ehitused.

Ajanäitaja näitab ¾8. Teen
korralduse igaks juhuks, sest ole-
me vaenlase selja taga, et n.-all-
ohv. Koksil koos kahe mehega
tuleb liikuda ümber eemalt paist-
va müüri keskmise sinise kupliga
kuldtähtedega värvitud kiriku

juure, kus kohtume. Manitsen ettevaatusele.

Liigume hõredates ridades ülejäänud meeskonnaga ja kahe automaadiga edasi. Paremat kätt minust on automaat kapral Konstantin Gustavsoniga ja vasakul, veidi selja taga, rms. Karl Tappu, mõned sammud tagapool ülejäänud mehed.

Niimoodi liikudes ja edasi jõudes müüri all olevate värvate poole silmame suure puust barakitaolise hoone varjus kaht saduldatud hobust rohtu nosimas. Seda nähtust alles mõttes harutades hakkab müüriäärne tee laienema, teeb järsu käänaku ja silme ette tekib ootamatu pilt — kiriku õue-eele plats, niikaugale kui silmad ulatuvad vaatama, kubitseb ja kihab kui mesilastepesa hallikasrohelises vateeritud riituses meestest. Kõikjal on näha igasuguses asendis sõdureid istumas, pikutamas ja edasi-tagasi askeldamas. Veidi eemal kiirgavad kolmes reas täagistatud püsside hakid ja tohtu hulk küüdiksid võetud hobuseid talumeestega ja peal oleva kraamiga. Jään seisma kui maa külge naelutatult. Sõrmed kobavad masinlikult granaadi kaitsekapslit, peas kihutab mõtete karussell. Nagu painajalik unenägu rullub mõttelennul mööda kogu elu lapsepõlvest praeguse momendini, ja seda kohutava kiirusega, kõigi oma pisiasjadega, sellest jookseb läbi tulise niidina teadmine, et nüüd on lõpp kogu sinu elamisel ja olemisel. Arvan, et sama tundmus oli ka kõigil teistel kaasasolijatel, kes soolasambana kohale olid jäänud.

Tardumus kestab tegelikult võib-olla sekundeid, kuid tundub igavikuna ja püsib pealuus jäädvalt kõigi oma pisiasjadega. Minule isiklikult on jäänud silme ette grupp punaväelasi ripakil lahtiste suudega, silmi pöörita-

Näinud toa sisemuse tulvil punaväelasist.

Kõikjal on näha igasuguses asendis sõdureid.

des, näpud plotskit keeramas, meid vahtides kui ilmutusi teisest maailmast. Samuti on jäänud meele neljameheline salk meie juurest vaevalt 15—20 sammu kaugusel. Üks neist oli pikade mustade vurrudega, pikas punaste kantidega palistatud sinelis. Niisama kiiresti kui tuli see ootamatus, hakkab kaduma tardumus kontidest ja peast. Olime kõik teadlikud, et jääb vaid üle müüa endi elu nii kallilt kui võimalik, sest pääsmist polnud näha kuskilt: ees vaenulik inim-müür, külgedel kivimüürid, tagasiiooksmine tähendaks otsest kadu.

Toibudes küsin vene keeles, sest silmasin mitme mehe käsi-vartel määrdunud valgeid ribasid (nagu selgus, olid need sanitarid). „Kakoi tšasti?“ ja otsekohe sellepeale: „Krasnõje ili beelõje?“ Hiljem sellele mõeldes paistab küsimus pentsikuna ja isegi lollina, sest vahekorrad olid juba riitusest selged. Kuid selles olukorras oli see kui unenäos sonimine.

Mustade vurrudega mees vastas ülikärmelt: „Njet, mõi ne beelõje!“ Sealjuures hakkas ta kobama külje peal olevat revolvrütuppe. See vastus oli nagu kainestav külm vesi, mis lõi kogu olukorra harukordselt selgeks ja kaotas kangestuse. Hüüdsin: „Kusti (Gustavson), anna!“ Ise viskasin granaadi eelolevasse inimhunnikusse. Gustavsonil oli automaatpüss käevarrel ja sellest asendist avasta kohe tule kohutava tabamusega vastasele, tekitades hirmsat paanikat ja lärmi. Mustade vurrudega punaväelane suutis lasta siiski paugu oma revolvrilt, mis tabas vasakul küljel olevat rms Karl Tapput külje sisse. Kukkudes röögatas Tappu: „Ai, sain pihta!“ Saatuse tahtel, nagu selgus hiljem, sai samal päeval surma tema skautspataljonis teeniv vend Evald.

Mis juhtus edasi umbes 20 minuti jooksul, seda on võimatu kirjeldada. Püsside juure jooksjaid punaväelasi tõugati tagant pealejooksjate poolt kõigi püssidega ümber. Hobused metsikult lõhkudes, habemikud külamehed ohje järel lohisemas, kihutasid mööda platsi. Osa punaväelasi jooksis käed püsti meie poole, said aga üldises rabelemises maha niidetud. Lärm ja kisa oli suur. Seda suurendas omakorda teispoolt kirikumüüri, kuhu tormas põgenejate laine, n.-allohv. Koksi automaatpüsti tuli.

Kõigele pani krooni pähe aga kõigi kloostri kirikute kellade äge tagumine, mis lõi õhu kõikumama ja võbisema, ning tegi kõrvad kurdiks.

Elavatest hingedest oli kiriku õueplats peagi tühi. Maha jäid vaid siplevad ja oigavad haavatud segamini surnutega. Kiirelt lugesin üle surnud. Neid oli 51. Seina äärest, kahe maja vahele kinnijoosnult, saime saagiks terveksjäänud neli veohobust vankritega. Ühe peal oli 3 täitsa korras presendiga kinni kaetud „Maksimi“ kuulipildujat, 79 kasti kuulipilduja linte, tagavararaud ja -osad. Maha oli visatud tohtu hulk seljakotte. Teisel pool müüri leidsime veel kolm kärnatõbist saduldatud ratsahobust, kes värisesid ja võbisid müüri

Sõdur Bernhard Mäns

Jutustus Vabadussõjast

Kirjutanud res.-kol. A. A. STEINBERG

Järgmisel päeval liikusime ühes rügemendiga edasi. Vaenlane taganes, peatus ning avaldas kohati vastupanu, see murti ja siis ta taganes jälle. Sellaselt liikudes jõudsimme ühel laupäeva õhtul puruväsinult Lüganusele. Kuna osa rügemendi jõude oli juba tunginud idapoole alevikku, siis kasutasime head juhus, okupeerisime kohaliku arsti elumaja ja heitsime muretult puhkama.

Pühapäeva hommikul Männil pidi mitu korda tugevasti raputama, enne kui mu magusast unest jagu sai.

— Härra kapten, peab kohe tõusma.

— Mis lahti?

— Toodi jälle vange.

— Kuidas?

— Osa mehi ei tahtnud magada ja läksid öösel punaste poole kaema, nabisid mõne tibla kinni ja nüüd nad istuvad köögis valve all.

— Kes käisid öösel väljas?

— Mäns, Moik, Ende, Trubok ja Kuzma..."

— Ja Männil? Männil ise?

— Just nii, ma käisin ka.

— Kes lubas teid kõiki omapead minna?

Veltveebel jäi vastuse võlgu. Tuli läbida mitu tuba, enne kui sattusin hästi ruumikasse kööki. Suure pliidi ääres askeldas keegi proua ja Mäns. Rõõmsalt praksudes põlesid halud pliidi all ja kööki levis meeldiv toidulõhn. Paremal akna läheduses kahe püssimehe vahel istusid pingil neli punaväelast. Kaks nendest olid noored ja väga viletsas mundris, teised kaks aga vanemad ja rietatud nahkkuubedesse, peas kõrged valkjashallid lambanahksed talimütsid, jalas mustad püksid ja mereväe poolsaapad. Kõik venelased. Meenus juhtum Anikvere mõisa all, kus valgete mütsidega nii sõbralikult viibati.

— Kas Anikvere mõisas olete olnud, pärsin nahkkuubedega meestelt.

— Ei ole.

— Kas olete komissarid, pärsin muheldes.

— Ei ole.

— Kas teie olete Anikveres olnud,

küsisin kahelt näruses sinelis punaväelaselt.

— Meie ei mäleta mõisade ja külade nimesid, kust läbi tulime. Meie oleme Novgorodi kubermangust, oleme mobiliseeritud, meie sõdida ei taha, tahame vangi tulla, jumala eest!..

Mõlemad nälginud ja armetu välimusega punakaartlased tegid suure hardumusega ja mitmekordselt ristimärke.

— Kes need nahkvammustega mehed öieti on, pärsin uuesti nooremalt, kui nad ristilöömise lõpetasid.

— Ei või teada, baarin. Nad tulid metsas meie juure, söimasid ja käskisid valgetele vastu hakata, aga mehed kõik jooksid laiali. Metsas on mehi veel küllalt...

Mäns tuli pliidi poolt lähemale ja küsis kahelt vanemalt vangilt etteheitvalt:

— Miks tungite Eestimaale? Venemaal on varandusi ja viljarikkaid maid rohkem kui vene rahvas suudab kasutada, miks tulete võtma meie maalapikest ja vabadust? Kas teate ka, mis tähendab vabadus? Kas mitte teie enda lipukirjas pole loosung — vabadus, ühtlus, vendlus?... Kas on?...

— On küll...

— Mispärast siis tallate porri teiste vabaduse, miks tulete eestlastelt seda röövima?

— Meid sunnitakse, meie pole kommunistid.

— Arvate, et eestlased kaitsevad endid ainult kommunistide vastu? Ei, istugu vene troonil Kerenski või tsaar ise, eestlased kaitsevad endid ka siis.

ja seina vahel. Laadisime sõjasaagiks saadud kuulipildujad ja proovisime neid. Olid täitsa korras. Tuju tõusis, sest meie oma automaapüsside laskemoon oli peagu viimaste kassettideni välja lastud ja samuti olid otsas ka käsigranaadid. Korjasime kooramatäie igasugust paremat varustust niipalju kui mahtus. Sinelite otsa asetamise sureva seltsimehe K. Tappu.

Porhovi linna minek tuli nüüd jätta sinna paika ja katsuda kuidas saadud noosiga tagasi saame. Üle raba minek osutus nüüd võimatuks. Kahju oli jätta maha kraami ja hobuseid. Pidin leidma väljapääsu.

Saatsin kärnased ratsud kapral Peeter Jürgensiga ja 2 mehega vasakule, arvatavate kuperjanovlaste seisukohtade vastas olevate külade suunas kindlaks tegema, kuivõrra need külad on läbipäasetavad punastest. Ülejäänutega hakkasime liikuma järgmiselt: laetud kuulipildujad vankritel keskel, 19 vangi — püksid nõopidest ja rihmadest va-

bastatud, et nad ei saaks joosta ära, meie ees.

Tulime kloostrist ära lähemalt seda asutust nägemata. Selle kloostri elust-olust on aga pike-malt kirjutatud Ed. Grosschmidt raamatus „Pealuu märgi all“.

N.-allohv. Koksilt kuulsin tema osa kohta hiljem, et liikudes saadud käsu peale teispoole müüri näinud ta üht vateeritud riietuses meest neid silmitsemas ja ühte läheduses asetsevasse hoonesse sisse minemas. Kiiresti joosnud Koks hoonele ligi, pannud kaks kätt aknale päikese kiirguse eest silmade kaitseks ja näinud toa sisemuse tulvil punaväelasist, kes istudes pikkade laudade ääres jaganud leiba. Teda aknal märgates tõusnud sees suur segadus. Ukse juures tekkinud ummistus ja keegi ei pääsnud kiiresti välja. See andis Koksile võimaluse oma meestega ukse ette joosta. Koks tahtis tuld avades sundida kogu jõuku alistuma, kuid sel momendil annud ummistus järele ja uks paiskunud suure hooga vastu Koksi

automaadi rauda. Automaadi kassett kukkunud maha ja relv oli sunnitud ilma tegevusse astumata vaikima. Seisukorra päästsid reamehed Kaskmann ja Tobias, kes likvideerisid granaatidega hädaohtliku seisukorra.

Vangide ülekuulamisel selgus, et kloostris olnud pataljoni suurune väesalk ühes voooriga. Pataljoni oodanud supikatlaid söögiga järele, olles just mõned minutid enne meid jõudnud kloostrisse. Pärast söömist pidi liigutama edasi vasemal tiival asetsevate Kuperjanovi partisanide vastas olevatesse küladesse. Pataljoni nimetus oli „12. obrastsovõi otrjad bednjakov imeni tovarištša Rezvova“.

Oma vägede seisukohtadele jõudsimme tagasi alles õhtul kella 9 paiku ilma mingisuguste juhtumisteta. Vahepeal kihutas Ballahovitši ohvitser kahe sõduriga meie juure, kui olime poolel teel, pärsid laskmise põhjusi ja neid kuuldes nõudsid vange endale. Seda ma aga ei täitnud ja viisin vangid kui „asitõendusd“ oma staapi.

— Kus te relvad on, küsisin vahele.
 — Vangistamisel võeti ära.
 — Kas kellelgi enam mingisugust relva pole?

Kõik neli kinnitasid, et neil mingit relva pole, kuid läbiotsimisel ühe nahkkuuega mehe püksisäärest leiti laetud püstol. Sama isiku juurest leitud mõningad paberid tõendasid, et need kaks meest kuuluvad iseäralisse punaste madruste salka... Samasse salka, kelle poolt vangilangenud lipnik Maade metsikult piinati ja siis tapeti. Teadsime ja tundisime seda jõuku Valklast saadik. Mobiliseeritud punaväelased saatsime vangide kogumispunkti, nahkkuuega mehed viidi valve all köögist välja.

Sel pühapäeva hommikul jälle tüki aja tagant helistati Lüganuse kiriku kella. Olgugi, et väerind püsis veel päris ligidal, sel pühapäeval peeti kirikus jumalateenistust. Punaste viibides Lüganusel seda ei saadud teha seepärast, et punaste võimumedel üldse ei lubanud jumalat paluda, ja kirikus palvetada oli lihtsalt seepärast võimatu, et punased sõjamehed olid kiriku muutnud hobustetalliks. Nüüd oli kirik puhtaks tehtud ja kellahelin kutsus vanu ja noori, rikkaid ja vaeseid palvele. Rohkesti inimesi läks sel hommikul jumalakotta.

Aga mitte kaugel jumalakojast, kus ristilöödud Lunastaja pildi ees küünlaid süüdati ja põlvitati, sealt kus jõgi teeb põlluveerul käänaku, järsku kostsid kellahelina sekka lühikese vaheajaga kaks kogupauku.

Sõda...

Mänsi ja arstiproua virga töö tulemusena salga meeskonnale valmis maitseva pühapäeva-toit.

— Täna meil on „Kuld-Lõvi“ road, märkis Ende.

— Kirjuta sellest pruudile, nokkis Männil, sai aga kohe vastuseks:

— Sina, Martin, ära jälle mine tühje kohti otsima, kindlasti jääd lõunast ilma.

Enne kui jõuti lauda istuda, Kuzma pugest uksest, sisse ja lähenedes Mänsile, hakkas midagi salapäraselt seletama. Kuulanud Kuzma jutu ära, Mäns naeratas ja ütles:

— Nüüd vist pole nalja, saame saapaid!... Kuzma räägib, et praegu olevat vallamajas hulk peremehi koos, organiseerivad kaitseliitu, kõigil tugevad säärikud jalas.

— Kaugel see vallamaja on?

— Siinsamas, alevikus.

Leitnant Schaefer mõne mehega läksid vallamajja. Poole tunni möödudes nad olid kaheksa paari saabastega tagasi. Söögilauas Mäns küsis leitnandilt, kuidas ta nii ruttu suutis peremeeste südamed pehmeks teha.

— Väga lihtsalt, selgitas küsitav suutäite vahele; läksime sisse, panin täägi-mehe uksele, ja siis käsutasin saapad maha!... Valisin kaheksa paari ja andsin kviitungi vastu. Kaitseliidus nad

Paremal akna läheduses kahe püssimehe vahel istusid pingil neli punaväelast

võivad esialgu nende saabastega läbi ajada, mis neil kodus on. Väike Kuzma oli sel päeval meie kõige suurem kangelane.

16. Jälle edasi.

Vahepeal meie sõjalised jõud Narva rindel maantee rajoonis olid tugevasti paisunud: juba ammu saabused vaprad kalevlased, tuli aruurikas kooliõpilaste salk, jõudsid appi soomlaste kompaniid ja N. rügemendi allüksused olid saanud täiendusi. Meie riigi väike vabatahtlike salk tundus nüüd veelgi väiksemana. Ülemusel oli tõepoolest mõnikord raske meile kui allüksusele iseseisvaid ülesandeid määrata. Seepärast rügemendi juhatusel tekkis kavatsus: salk likvideerida ja mehed kompaniide vahel ära jaotada. Raiusime sellele kavatsusele südilt vastu. Pääsime küll likvideerimisest, aga mida rohkem rügemendi jõud kasvas, mida lähemale Narvale, seda vähem meid vajati.

Ja nõnda tuligi, et alates Lüganuselt marssisime koos varupataljoniga. Mees-tele see ei meeldinud. Kui Vaivaras ühel hommikul vastu tuli hüigla pikk kolonn sõjavange, siis leidis mehi, kes nurisema kippusid: mispärast meid nüüd ettepoole ei taheta? Sel ajal kui eesolijad võidurikkalt Narva sisse läksid, meie salk viibis tegevuseta mererannal Udria külas. Lohutas vaid see, et meie polnud Udrias ainukesed.

Narva oli juba tagasi võetud, punased üle jõe visatud ja Eesti Vabariigi sõjavägede positsioonid osaliselt idapoole jõge rajatud, kui ühel päeval käsu saime ühes rügemendiga üle Auvere, Mustajõe ja Pühatu soo Kuremäe rajooni marssida.

— Milleks lähme Peipsi poole? päriti uudishimulikult.

— Mis koht see Kuremäe on? nõuti seletust.

Rändasime pool ööd ja tubli päeva, enne kui Kuremäele Pühtitsa kloostrile alla saime. Salk määrati jälle teise pataljoni juure. Kortertes asusime laialipillatud

taludesse põhja pool mäenõlvakut. Seadsime ennast mugavalt sisse ja ootasime.

Rügemendil oli tööd küllalt: korraldati kompaniisid ja komandosid, kohendati varustust, täiendati relvi ja peeti õppusi. Meie salgal polnud midagi juure saada, meie olime nagu võõrad, kellele polnud ette nähtud kindlat koosseisu ega varustuse tabelleid. Meeste arv kahanes veelgi kahe haige võrra ja juba jälle räägiti salga likvideerimisest.

Lebasime siis ahjudel, naridel ja põrandatel ja kõige suuremat muret ning vaeva tegi... piima ja või otsimine. Sest kui juba Tallinnas kõigi võimalike võtetega põigeldi kõrvale Eesti Vabariigi esimeste rahamärkide vastuvõtmisest, siis siin, Peipsi ääres soode ja rabade taga, taludes küsiti suuri silmi:

— Mes paber see on? Olessi veel tsaari rubleid, ehk siis võiss naelakese või poole võid leida.

Õnneks meil oli rublasid, Tallinnas Mänsi poolt salgale korjatud raha.

17. Viimne sõjanõu.

Ühel kargel veebruarikuu päeval tuli Mäns ja ütles, et temal olevat tõepoolest äärmiselt igav.

— Tahate Tallinna?

— Ei, seda mitte!

— Ega oleks halb perekonda ja haavatud väimeest näha, asju ajada...

— Härra kapten, palun, ärge mõistke mind valesti. Ma väljendasin end puudulikult, tahtsin ütelda hoopis midagi muud.

— Mida siis, armas härra Mäns?

— Võtame midagi ette.

— Näiteks?

— Teeme ühe retke vaenlase juure. See peletaks igavuse ja tõstaks tuju.

Keerasime kaardirulli lahti ja vahetasime mõtteid, kuhu ja kuidas seda retke organiseerida. Jäime peatuma järgmise kava juures: viieteistkümne mehega ületame küüthobustel Pühatu soo, Gorodenka kohal läheme salaja üle jõe ja poeme ootamatult punastele seljataha.

Kui hästi läheb, saame vange ja sõjasaaki.

— Kui saaks ära tuua ühe suurtüki, arvas Mäns ja vaatas mulle küsivalt.

Samal päeval käisin pataljoni ülema pool selgitamas, kas ta meile retke teostamiseks loa annab. Kapten kuulas ettepaneku vaikides ära, vaatas siis tükk aega altkulmu ja küsis:

— Mis te selle käiguga tahate saavutada?

— Erilist midagi. Toome, kui õnnestub, sõjasaaki ja peletame igavuse.

— Igavuse peletamiseks tehke õppusi. Eriti teie salgas on seda tarvis, seal ju kõik isemoodi mehed, kokku korjatud...

— Kui retkeloa saame, siis tingimata kulutame mõne päeva treeninguks, et kõik läheks libedasti.

— Hea küll, asja otsustagu siiski rügemendi ülem.

Mäns ei olnud minu saavutusega päris rahul. Ta kartis, et pataljoni ülem meie kavatsust küllalt mõjuvalt ei toeta ja seetõttu rügemendi ülem loa andmisest võib keelduda. Kuna Mäns rindele tulles oli koloneliga isiklikult tuttavaks saanud, siis leppisime kokku, järgmisel päeval kahekesi rügemendi ülema jutule minna.

Hommikul kuulsime, et kolonel on Narva sõitnud ja tuleb tagasi alles paari päeva pärast. Algasime siis õppustega, heas usus ning lootuses, et luba meile antakse. Harjutasime päeval ja ööl metsas liikumist ja ümberrivistumisi märguannete ja signaalide järele. Loengute korras arutasime läbi lahingmäärustikust retke tähtsamad põhimõtted. Mehed õppisid suure huviga ja püüdsid paremuses üksteist üle trumbata. Mäns treeneris niisama innukalt ja väledalt nagu teisedki nooremad. Kui temale lugupidavalt tähendati, et ta võiks vähemaga toime tulla, siis ta pareeris sõbralikult:

— Olen samasugune sõdur nagu kõik teisedki.

Siis ühel ennelõunasel ajal adjutant saatis mulle käsu, ilmuda viivitamata staapi rügemendi ülema jutule. Noh, mõtlesin, nüüd on asi küps, vana tahab veel üksikasju kuulda ja siis muudkui lähme! Mäns arvas samuti ja ütles, et siis ta kaasa ei tulegi, mis tema, väike mees, läheb nii suurte härrade juure. Tehtud.

Kloostrile kuuluva kivimaja võlvitud, niiskes ja külmavõitu toas rügemendi ülem sammu lonkaval kõnnakul edas-tagasi, peatus hetkeks kepile toetudes ja teatas:

— Oiendage adjutantiga vormalused ja sõitke esimese rongiga Tallinna.

— Mispärast, härra kolonel?

— Sellepärast, et Tallinnast tuli säärane käsk — saata teid ühes kirjutajatega tagasi. Retke loost pataljoni ülem

juba rääkis, see tuleb jätta. Teie oma käputäie meestega ei teeks seal midagi ära ja kuigi alguses saavutaksite mõnesuguse edu, pole mul võimalik selle edasiarendamiseks kaasa aidata, sest jõe ääres mul praegu jõudusid selleks pole.

Viivu möödudes ta jatkas:

— Täna kõik tehtud töö eest. Tuli teile appi kõige raskemal silmapilgul. Nüüd aga tõepoolest on teid siin vähem tarvis.

Ametliku käsu kohaselt tagasisaatmisele kuulusid kaks ohvitseri, üks kaitseväeametnik ja kõik kirjutajad. Seega mõned salga ülejäänud mehed, kelle aastakäigud mobiliseeritud, tuli jätta rügemendi nimekirja ning määrata kompaniidesse. Mäns arvas, et tema Tallinnast saabunud käsu alla ei kuulu, ja sellepärast rügemendi edasi jääb. Männil tuligi kimbatuse selgitama, millisesse nimestikku ta siis õieti selle „jonaka mehe“ pidavat kandma. Vastasin, et tagasisõitva meeskonna nimekirja.

— Vanahärra aga raiub sellele käte ja jalgadega vastu, tähendas veltveebel.

— Saatke see mees siia.

Esimest korda olin sunnitud andma Bernhard Mänsile ametliku kuiva käsu.

— Ons see tõsi, et teie leidvat ebaõigena korralduse, mille põhjal teid Tallinna saadetakse?

— Jah.

— Mina aga leian, et see korraldus on õige. Reamees Mäns, käsen teil ühes teistega Tallinna sõita.

Külmas klassivaguni kupees, vilkva küünlatule valgusel, vaatasin tagasisõitvaid mehi. Ende konutas nurgas kõssivajunult ja püüdis uinuda. Mõtleb ta nüüd armsale tüdrukule? Männil oli leidnud ülemisel naril sobiva paiga pikutamiseks. Ta vist magab. Teised istusid vaikselt pingil ja mõtisklesid. Paar meest seisis koridoris, vahtides läbi klaasi pimedusse. Ei suutnud küsimata jätta:

— Mehed, paistab, nagu ei oldakski rõõmsad Tallinna sõidust?..

— Mis seal ikka rõõmustada.

Ja-jah, ega erilist põhjust rõõmustamiseks ole. Ei tea, mis vanahärra Mäns ka sellest arvab? Näe, nüüd ta toetab käega halli pead, mis vaguni tõuklemisest rappuma tikub. Isevärki mees jah, see Mäns. Annaks Jumal, et neid isevärki mehi Eestis palju oleks. Ja Kuzma!.. See pois kaotas oma isa sõjämõllus Karpaatides, ja leidis nüüd Mänsis endale uue isa. Aga... kas Kuzma uus isa polnud ka meile isaks, kui rasketel silmapilkudel oli tarvis mehiste sõna, hoolitsevat kätt ja ohvrimeelset ning ausat südant? Küll ta oli kindlasti ka

meile isaks. Küll ta armastas meidki, täiskasvanuid, samuti nagu väikest Kuzmat, samuti nagu noort Eestit. Viimast ta kahtlemata armastas üle kõige.

18. Igavesti kivisse raiutud sõnad.

Rändaja, kui sa juhtud Valkla küla juures Narva maanteele, siis leiad mõnisada sammu külast ida poole Vabadussõja mälestusmärgi — suure kivi, millele on kustumatult raiutud, et jaanuaris 1919. aastal idast tulnud suur torm, kohutav punane laine jõudis selle kivini ja purunes selle kivi vastu pihuks ja põrmuks. Sellest kivist lääne poole, pealinna Tallinna poole, laine enam ei suutnud veereda.

Rändaja, nüüd sa näed seda, alles mõned aastad tagasi püstitatud, suurt kivi. Aga juba jaanuaris 1919. a. ta oli seal, see suur kivi — paarsada eesti poega, aastatelt noorur Kuzmast kuni hallipäise Mansini, vaesematel pastlad jalas, paljudel püssiloks nõoriga õlal. Need mehed olidki kiviks, mille vastu punane vabadust rööviv laine pihuks ja põrmuks purunes. See oligi kivi, millest laoti iseseisva vaba Eesti alusmüür.

Vabatahtlik sõdur Bernhard Mäns, mees kes kunagi ei teinud tühje sõnu, inimene, kes kunagi ei ehitanud maja liivale, teadis juba jaanuaris 1919. a. et kunagi, palju aastaid hiljem, Valkla küla juures püstitatakse see kivist mälestusmärk, mida meie praegu näeme ja hiljem meie järeltulevad põlved näha võivad. Ta teadis seda, muidu ta poleks 3. jaanuaril 1919. aastal samas paigas, vaenlase suurtükile all nii veenvalt lausunud:

— Siit saadik, ja mitte enam!

Resolutsioon.

Kord, kui partisaanide pataljon Tartus puhkusel viibis, sattusid üksikud surnupealuud varrukalt kandvad mehed öösel sõnelusse politseiga. Tulemusena oli kõhukas juurdlusmaterjal, mis rändas Tartu politsei ja pataljoni staabi vahet. Politsei kaebas, et sõjamehed olevat korravalvureid sõimanud „võmmideks“, nõudis nende kindlakstegemist ja ränka karistamist. Nii rändas juurdlusmaterjal politsei ja staabi vahel juba mitu kuud ja kasvas ikka kõhukamaks ja kõhukamaks.

Lõpuks tüütas asi pataljoni staabi ülema ja ta esitas juurdlusmaterjali pataljoni ülemale seisukoha võtmiseks. Pataljoni ülem luges materjali korralikult läbi ning kirjutas viimasele lehele järgmise resolutsiooni:

„Ükski partisaan võmme sõimanud ei ole. J. Unt.“

Mahukas kirjavahetus pataljoni ülema resolutsiooniga saadeti politseile tagasi, ja see oli viimne kord teda näha.

Vabadussõja sangarite järeltulijaid

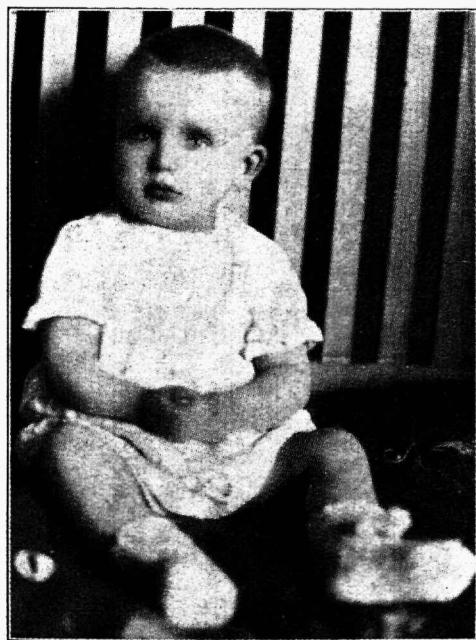
San. kol-leitn. dr. O. Palu (V. R. II/3 ja II/3) poeg INNAR
ja tütar EDA.

Hindrik Säde (end Bokk, V. R. II/3. — Vabadussõjas Skauts rügemendis — praegu kirjakandja Petseris) — tütar AITA.

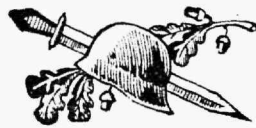
Kuperjanovi partisaani v.-allohv. A. Vipperi tütar ÕIE.

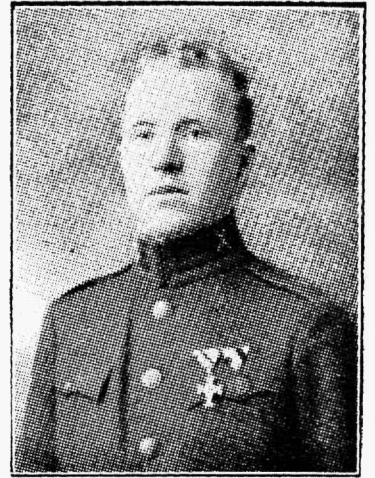
Kuperjanovi partisaani v.-allohv. R. Alekandi (V. R. II/3) tütar SALME.

Ratsarügemendi ülema abi kapten Felix Jänese (V. R. II/3) poeg VALDUR.

Lahkunuid mälestades

1. dets. kangelane R. Kaptein †.
Hiljuti maeti Tallinna kaitseväekalmis-
tule res.-veltuobel Rudolf Kaptein
(V R. III/3).

Rudolf Kaptein sündis Hiiu maal. Vaba-
dussõja ajal teenis Tallinna tagavara-
pataljonis. Võttis Auto-tankide rüge-
mendi üleajateenijana aktiivselt osa 1.
dets. mässukatse mahasurumisest ja oli
üks neid mehi, kes päästis rügemendi
punaste jõugu kallale tungil. Tema tee-
neid hinnati Vabaduse Ristiga kodanlike
teenete eest.

N.-lt. V. Tõevälja †.

Voldemar Tõevälja sündis 20. aug.
1900. a. vallasekretäri pojana Jõgeveste
vallas. Lõpetades ministeeriumikooli,
astus Vabadussõtta vabatahtlikuna ja
määrati l.-r. soomusrong nr. 3 koosseisu.
Lõpetas sõjakooli 1. lennu lipnikuna.
Pärast Vabadussõda lõpetas Jäneda põllu-
töökooli ja viibis lühemat aega ka Saksa-
maal, Königsbergis, edasiharimise ees-
märgiga.

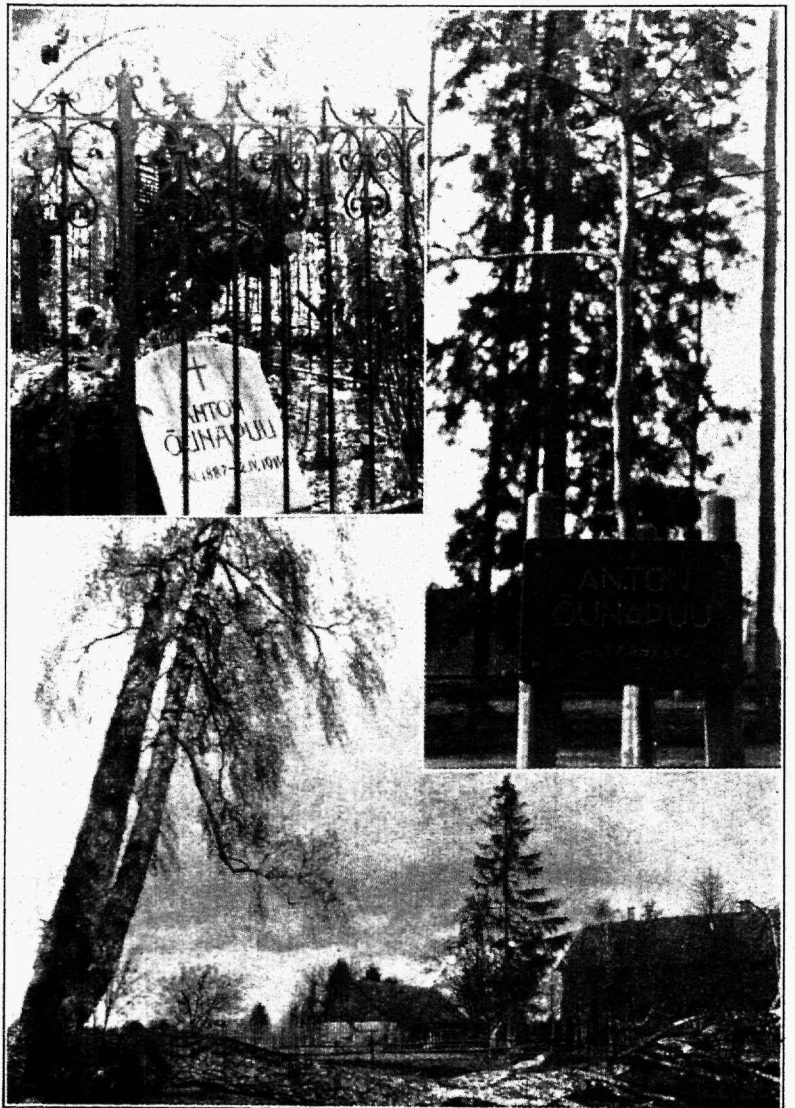
Töötas Kaitseliidus relbur-pealiku-
na ja oli tuntud hea laskurina. Kaitseliidu
teenistusest lahkudes, asus Sauele oma
asundustallu tegelikuks põllupidajaks ja
hiljem Põltsamaale kaupmeheks. Hai-
gestus grippi ja suri selle komplikat-
sioonide tagajärjel peapõletikku 3. aprillil
1937. a. Tartu haiglas. Maeti 9. apr.
Keila Korvimäe kalmistule. Leinama jäi
naine 3 alaealise lapsega. 3. soomus-
rongi sõjakaaslased töid tema kalmule
pärja.

Anton Õunapuu mäles- fuseks.

Ülal vasakul: Anton Õunapuu kal-
mukünga Vändra kalmistul.

Ülal paremal: Kalevi malevlaste
poolt 17. V 36. a. Anton Õunapuu
mälestuseks istutatud tamm Vändra
kirikuesisel Vabadusplatsil.

All: Muruplats kolme haruga põlise
kasega endise Vändra kihelkonna-
kooli ees, kus Anton Jürgenstein
ja Ernst Sokolovsky oma kooli-
poistega esimesi lahingharjutusi
pidasid. Sügistorm on maha mur-
nud kasel kolmanda haru. Pare-
malt puie tagant paistab endine
kuulus koolimaja, mis nüüd era-
isiku valduses.

Pärnust Narva alla

Vabadussõtta

Pärnu linnanõunik PRIIT SUVE mälestusi

Pärnu linnanõunik ja rahvuskogu liige Priit Suve (Zube) võttis osa vabatahtlikuna Vabadussõjast väljapatareis nr. 1, teutsedes Narva all, langes väärivastu ja hiljem Krasnaja Gorka all. Seiklusrikkaid päevist jutustab ta meie kohapealsele kaastöölisele muu seas järgmist:

„1918. a. detsembriks olid saksa okupatsiooniväed lahkunud ning uus vaenlane, enamlaste näol, lähenes kiirel sammul Pärnule. Juba oli Mõisaküla alev langenud, punaste eelosad Voltveti Punapargini jõudnud, ning Pärnu langemine ei paistnud kaugel seisvat. Ärevas õhkkonnas olid koolipoisid Pärnus jätnud raamatud kus seda teist — käidi koos ning arutati seisukorda. „Ei, lambana me end küll maha nottida ei lase — parem juba haarame relvad, ja katsume, mis teha suudame.“ oli meie, Pärnu koolipoiste, seisukoht. Osal läks kergelt korda sõtta pääseda — juba löid need ja need kaasõpilased Punapargis rinna punastega kokku, kuid teisel osal ei osutunud sõjateenistusse pääsemine kuigi kergeks.

Koos toleaeegse Pärnu notar Tammanni poja Erviniiga plaanitsime päevade kaupa, et kuidas küll Pärnust pääseda aktiivsesse tegevusse, iseseisvuse eest võitlusse. Õnnelik juhus tuli meile appi. Ervini isale oli tehtud ülesandeks evakueerida Pärnust riigi

varandusi pealetungivate punaste eest Tallinna. Selleks moodustas vana Tammann koolipoistest salga, kes pidi selle raske ülesande teostama. Kuna oli selge, et niiviisi pääsen liinile, hankisin sõjamehele vajalist varustust: Pärnu linnavalitsuse keldrist sain ühe vana vene veltveebli kasuka, keegi maailmasõja invaliid kinkis suure papaha, ainult saapad jäid endised ja olid õige armetukesed. Olles kõigiti varustatud, ootasime põnevusega teelemineku käsku. Ühel detsembril hilisõhtul toodigi mulle teade, et ilmugu ma kiires korras Tammanni juure. Oli selge, et nüüd läheb sõiduks lahti ja kiires korras jätsin sugulaste-tuttavatega jumalaga. Aga Tammanni juures tabas ränk pettumus — kraami evakueerimine oli edasi liikatud. Niisuguseid käske, jumalagajätmissi sugulaste-tuttavatega ja sõidu edasilükkamisi kordus mitu korda, ning see võttis tuju üpris. Hakkas häbi ja piinlik. Lõime Ervin Tammanniga käega kannatusele, kuna meil kui kaitsetiitlasil läks korda toleaeagselt kaitsetiitluse pealiku leitnant Lauritsalt saada komandeerimispaberid 1. ratsaväe polku, mis asus Tallinnas. Raudteel Tallinna pääsemisest ei maksnud aga mõteldagi, sest punased olid Mõisakülas raudtee ära lõiganud. Aga maanteed pidi? — Jah, see oli ainuke võimalus. Kuid kellel on aega ja asja sõjatagalas Tal-

Priit Suve õppursõdurina

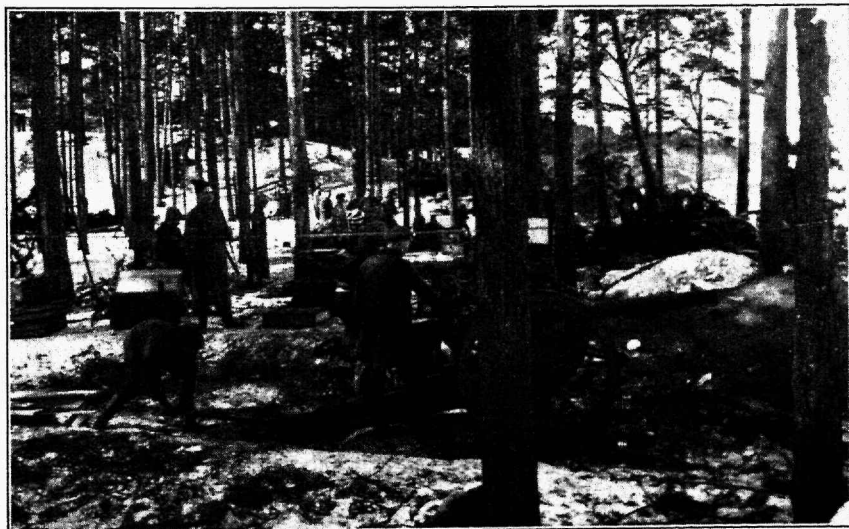
linna kihutamiseks? Jällegi seisime raskuse ees, kuid 1. jaan. hommikul 1919. a. läks meil uuesti sõiduks pealinna lahti. Risti raudteejaamast oli kaks küüdimeest Pärnu tulnud, et siit mingisuguseid Riia üliõpilasi Tallinna viia. Aga viimased jäid tulemata, ning meil avanes võimalus nende küüti kasutada. Isa andis mulle 25 rubla teeraha, mille tervelt maksin küüdimehele, ning pesu ja muu kraamiga korralikult varustatud, asusime 1. jaan. keskpäeval Pärnust teele, südames ärevus, ootus, pessimismigi, et mine tea, kas Tallinnasse saamegi, ja mine tea, kuidas seal sõjaasjadega lood on.

Kolm päeva kestis kahe õppursõduri vaevaline teekond Pärnust Tallinna, läbi külma ja tuisu. Nagu juba ette arvasin, tabaski Tallinnas meid uus pettumus — seal polnud hobuseid, ning mu unistus, pääseda ratsaväkke, milleks paberid taskus olid, varises kokku... Lööduna lonkis Tallinnas ringi, kus meeleolu oli küllalt raske, sest vaenlane lähenes Aegviidu poolt pealinnalegi. Kõndides linnas ja arutades mõttes, mis ette võtta, kohtasin juhuslikult tänaval üht tuttavat veltveebli, kes teenis kahurväes. Ta oli celliinilt saadetud Tallinna varustust tooma. Mees kutsus mind kahurväkke, ning pikemalt mõtlemata olin ettepanekuga otsekohe nõus.

Juba samal päeval jäi maha Tallinn, kus oli äsja olnud tööliste rahutusi, kus kooliõpilased liikusid tänavail patrullidena, hammasteni relvastatud...

Eellin asus Rummu-Kiis mõisate juures, 35 km Tallinnast eemal, kuhu sõitsime regedel. Teel sinna sattusime kokku vabatahtlike soome abijõududega. Soomlased olid täis sõjameeleolu, milleks palju kaasa oli aitanud meie samagonn. Et mul puudus varrukal valge lint, siis pidas mind mõnigi soomlane polševikuks.

Teel Rummu mõisa poole, ei mäleta enam täpselt kus kohal, seisid mingisugune väeosa puhkusel. Sinna jõudes saabus samasse lahtine sõiduauto, kust tuli välja peaminister K. Päts, kes oli

Väljapatarei nr. 1 Narva-Jõesuus 1919. a. talvel

linil käinud. Samas oli ka mu end. eesti keele õpetaja, praegune Laiuse koguduse õpet. Jaan Järve. Viimane pidas sõdureile süütava isamaalise kõne, nagu oli ta neid varem Pärnuskil kõnelnud. Mu nooruslik pessimism sai uut äratust ja julgustust, ning nüüd otse põlesin soovist pääseda kiirelt celliinile. Pimeduses saabusime Rummu mõisa, kus oli aga kõik haruldaselt vaikne. Ei ühtegi püssipauku, ei jooksu, kisa, haavatuid... mida kõike olin lootnud näha sõjas. Järgmise päeva hommikul aga pakkus mõis meie sõduritega mulle palju uut. Mõis oli mehi täis ja sõjamehed kasutasid siin kõike sõjameheliikult. Mäletan, et häärberi saalis asusid klaveril hobuserangid, parkett õlgi täis, mehed õlgedel. Mõisniku tsilinder oli kuskilt kätte saadud, ning see käis peast pähe. Mõisa ukse ette saabus supikatel. Mehed jooksid rüüsil puhvetikapi juure, haarasid sealt toidunõusid... Pärast söömist ei pannud aga keegi toidunõusid endisele kohale tagasi — kõik visati vastu seina puruks. Mõisniku kabinetis kisti kuldköödetest plotskipaberist oli suur puudus.

Kas niisugune siis see sõda ongi? — mõl gutasin nooruslikke mõtteid, kuid vastuseks hakkasid kahurid mürisema. Soomlaste ja kalevlaste ühine pealetung Rummu mõisast oli alanud Kiiu mõisast taganenud punastele. Kiiu mõis asus vaevalt 2 km eemal. Pööraselt kiskus seikluslust rindele, kui patarei asus edasiliikumata. Kuid nagu kiuste jättis patarei ülem ltn. E. Palu mu Rummu mõisa maha, määrates mind vaatleja kohale. Kurvalt vaatasin vaenlasele järgnevaid mehi, kelledest mitmeid olid rasked kandamid seljas. Nii oli keegi enesele Rummu mõisast „mälestuseks“ kaasa võtnud suure alasti naisterahva gipskujut, kandes seda kaenlas.

Ühe küüni juure vaatlejaks jäädes tekkis kartus, kas patarei ülem mind, üksikut noorukit, siia ei unusta? Ja kust ma süüa saan? Varsti aga märkas, et lähedal küüni juures on teisigi valveposte, ning peatselt oli kokku lepitud vahetuste järjekord. Lõunal käisime mõisas, mis oli külm kui hunditall. Kaminat kütsime mööbliga, mida purustasime parketil. — Nii möödus päev, ja siis tuli meilgi järgneda. Punased taganesid, ja meid ootas pikk rännak Tallinna külje alt Narva.

Teel tabasime mitmel pool mahajäänud punaseid või leidsime nende surnuid. Kui me Jõhvi alevisse jõudsim, hingasime üpris kergelt, sest vaenlase tagasijamine Narva jõe taha polnud enam raske. See oli vaid päevade küsimus. Vaenlane taganes paaniliselt — Jõhvi elanikud rääkisid, et enamlased

setelanud taganedes, eestlaste-soomlaste ja neegrite jõulisest pealetungist. „Soomlased pussidega pole midagi, aga vat, neegrid... need on päris hullud. Tapavad meid ja pistavad elusalt tõrvakatlasse...“, olid enamlased rääkinud. Neegrite all mõtlesid laostunud punaväelased tõenäoliselt Kalevi pataljoni mehi, kes kandsid saksa kiivri all musti villaseid spordimütse. Eemalt vaadatuna paistsid halli sinelitega kalevlased tõesti kui neegrid.

Narva saabudes asus väljapatarei nr. 1. Pähklemäe mõisas positsioonile põhjasõjajaegsele asukohale. Patarei vaatluspost määrati katoliku kiriku torni. Juba esimesel vaatluspäeval lahtises kirikutornis tuli surmale silma vastu seista. Punased pommitasid Narva, ning kahurikuulid lendasid kirikutorni läheduses, lõhkedes kiriku lähedal. Mu kaaslaste-vaatlejad tulid tornist alla, kui algas marutuleline laskmine, mina aga, kohusetunnet hinnates, täitsin oma ülesannet.

Kord juhtus aga paha lugu. Olin määratud kadunud Paul Soontakiga vaatlejaks kirikutornis. Kuna oli õige külm lahtises kirikutornis, läksime sõbraga ksendi korterisse sooja, kus poola perekond meid väga lahkelt vastu võttis. Öösel, ksendi korteris magades, heliseb telefon. Helistab patareiülem. Ärritatud hääle pärib, mis vaatluspunktist uudist nähe. Ei osanud midagi vastata, laususin vaid lakooniliselt, et ei midagi iseäralikku. „Mis, kurat, aga mis seal siis põleb?“ pärib pataljoniülem. Mul polnud põlemisest aimugi, — „Üks maja on süttinud,“ vastan kogeldes. „Üks maja? — Kolm küla on põlema süüdatud,“ tõreleb pataljoniülem ja ma saan peapesu, et miks ma kirikutornist olen lahkunud. „Aga ei — ma olen oreli taga soojas,“ vabandan, ent küllap pataljoniülem aru sai...

Narva raskemad päevad olid küll möödas, kuid raskeid tunde ja katumisi tuli Narval veelgi üle elada. Järgmisel päeval tuli vaatluspunkti vahetus — meie läksime Soontakiga Pähklemäe mõisa, kus asus patarei. Meeskond oli mulle kõik võõras, ees leidsin ainult ühe tuttava — telefonist Staresti, keda hüüti lihtsalt Leksiks. Tema kaudu tutvusin ka esmakordselt sõduripäevil täiedega. Öhtul heidame õlgedele, uni ei taha tulla. Vaatan, et sõber, õige suures särgis, istub kui Mahatma Gandhi ja sügab kord selga, siis kõhtu, ning nopib midagi pesust. „Starest, mida sa seal teed?“ „Täisid tapan,“ kostus vastus. Ma polnud veel täiedega kokku puutunud, ning uudishimu tõmbab mind nüüd neid loomakesi vaatama. Algas asjatundlik õppetund. „Näe —

täisid on kaht sorti, nagu meid, sõjamehi. Meid on punaseid ja valgeid, täisid aga muste ristiga ja priskeid-valged. Musta ristiga seljal täi on halb loom — ta iseloom on säärane nagu punaväelaselgi. Aga valge täi — ta on rahulik, ega ta liiga tee. Päris flegmaatiline loomake pesus. Kuna tege mist oli hea sõbra ja tema täiedega, siis magasin tema kõrval — mu pesus ei sibistanud veel ühtegi kuusjalalist, kuid paar päeva hiljem polnud ma teis test sõjameestest kehvem. Mulgi jooksid selga mööda musta ristiga ja valged täid. Kuid kellel oli nende jaoks aega — las' jooksevad! Sest tulid uued ülesanded ja kohustused, pakitsevad ja edasi lükkamata. Patareiülem saatis mu Narva-Jõesuhu, kuhu oli toimetatud kaks kahurit. Siit pidasime ägedaid lahinguid Isori külas asuva vaenlasega.

Päevad läbi müttasime Isori soodes, rinnuni lumehangedes, ööd polnud magamiseks, sest ühe vana lagunud suvila katuse ääre alt tuli vaatlust toimetada, kuna salajaste teadete järele oli karta vaenlase dessanti merelt.

Imeselgelt on praegugi mees hingtegevus Saare külast tungiva vaenlasega Venkülasses, kus me asusime. Seda lahingut kujutab ka üks Maksolli maal.

Ühel talvisel õhtupoolikul, kui vabanesin vahtkonnast, läksin pataljoniülema juure. Õues algas äkki tugev vaenlase kuulide vingumine. Heitsime pataljoniülema maoli maha, ja davai tuld. Tulistasime nagu suutsime. Peatselt seltsis meiega teisigi. Rosona jõe ääres oli punavägi, ning ta tungis tugeva jõuga meie patarei asukohale. Juba on kuulipildujagi tegevuses. Pimedus katub maad. Äkki näeme eneste ees tumedaid roomavaid kogusid. Keegi karjus appi. Eesti keeles. Mis see siis on? Laskmine lakkab, Aga ainult meie poolt. Jooksame vaenlase kuulirahe all kogude poole, kus selgub, et need on Saarekülast põgenenud ja haavata saanud meie mehed.

Aga lahing kestis hilise õhtuni. Vaenlase pealetung pandi seisma. Nagu hiljem selgus, oli vastase kaotus surnutena ja haavatutena suur. Meie kahurikuul oli surmanud peale paljude teiste ka kaks punakomissari. Kaks maja oli süttinud. Ning naaber, kellega kõrvuti tulistasime, sai raskelt küljest haavata. Ägedas tulevahetuses ei saanud ma teda aga aidata — ta roomas üks vaenlase kuulirahe all sidumispunkti.

Mu esimene raskem ristimine verrega oli seljataga. Ees ootas rida raskeid heitlusi.

(Järgneb.)

RAHA-ESKORTIMIST

„V. L.-s“ nr. 1 on toodud huvitav kirjutis E. Lübikilt „Vabariigi „hambaraha“ üle. Allolev on Tartu kaitseliidu- ja seltskon-nategelase A r m i n L o m b i e l a - m u s r i k a s m ä l e s t u s k a e s t r a h a - e s k o r t i m i s e s t , s t e n o g r a f e e r i t u d n e n d e r i d a d e k i r j u t a j a p o o l t v e i d i a e g a e n n e L o m b i s u r m a (1 7 . a u g . 1 9 3 6 . a .) :

„Kaitseliidu algpäevist (1918. a. nov.) peale olin Tartu l. k.-l. juures eriülesannete-täitjaks. Oli laupäev, 14. detš. 1918. a., kui mulle toodi käsk linna k.-l. staabist tulla võimalikult kohe staapi. Sinna ilmunud, sain käsu valmistuda kaugema eriülesannetega matka vastu. Võtku ma endale abiliisteks kolm kaitseliitlast, keda arvan olevat kohased, mõistagi täiesti ustavad mehed. Mina olen määratud selle meeskonna vanemaks ja pean meestega — kõik kergrelvustunud — ilmuma p. l. teatud tunniks Tartu Rentei (asus Laia ja Rütüti tän. nurgal, kus praegune Maksuinspektuur) ülema käsutusse. Olevat teoksil ettevõtte, mis äärmiselt salajase iseloomuga.

Käsu kohaselt otsisin üles kolm k.-liitlast, kes olid mu usaldusalused ja kavatsetasid ettevõttes vältimatult vajalikud. Üks meist oli Rob. Holst, kahe teise nimed on kahjuks ununenud. Pikemalt mõtlemata nõustusid mehed mu ettepanekuga. Eeltingimuseks oli — rangeim saladuse pidamine!

Teatud tunniks ilmusime Renteisse, ja siis selgus, et meie ülesanne on olla kaitseaatjajaks miljonitesse kümndivale rahasummale (kahjuks on ka summa ununenud), mis tuleb transportida postihobustel Tapani ja sealt raudteel Tallinna, Rügikassasse. Raha (väiksemis kopüürides Ülem-Ida raha) oli pakitud nelja suurde kartulikotti, millede suudmed vaid nõoriga kinni köidetud. Varsti oli Postijaamast kohal 2-hobuse-vanker ja peatus Magasini tän. Meie istusime vankrisse, siis töid renteiteenrid ümber nurga raha-kotid (et mitte äratada kahtlust) ning asetasiid nad vankri põhja, meie jalgade alla. Kaasa sõitis renteiametnik Martin, kes oli raha tege-likuks viijaks ja üleandjaks.

Oli umb. kella 16 paigu, kui algasime matka mööda Tallinna maanteed. Lund oli vähe, tee oli paljas.

Raha-saatmisele raudteel ei võinud tollal mõeldagi röövimisvaimuliste saksa sõdurite pärast, kes näit. isegi oma kindralkomando sõjakassa 26. nov. õhtul (Riia tn. 135) puhtaks tegid, ära röövides üks miljon marka; teiseks oli 13. detš. alanud raudteelaste streik Tapa-Valga vahelisel joonel, mille tõttu raudteel liiklus seisis.

Pimedikus jõudsime Voldi postijaama. Siin polnud hobuseid vahetuseks saada, selle tõttu jatkasime sõitu Jõgeva poole. Kuna hobused olid väsinud, siis

pöördusime ühte mõisasse (mitte kaugel Voldist), kumt mõisaomanik oli põgenenud ja kohal oli vaid valitseja. Viimaselt hobuseid vahetuseks nõudes keeldus see neid andmast. Nüüd valetasin valitsejale, et meie oleme inglise keele tõlgid ja ruttame Tallinna, kuhu meid on nõutud ja kuhu 12. detš. oli saabunud adm. Sinclairi laevastik. Ühtlasi ütatasin valitsejale minule l. k.-l. staabist kaasaantud tunnistuse, milles m. s. kästi kõiki asutisi ja isikuid, kellesse see võiks puutuda, täita täpselt minu nõudmisi, aga kohalikke võime — kaitseliitu, miilitsat ja rahvaväge — anda oma kaasabi minule ilma viivitamata. See dokument ja mu pettejutt „tõlki-dest“ tegi imet — kohe andis valitseja kaks puhanud hobust, ja meie matk jatkus.

Kui mind peaks küsitama, kuidas tuli mulle äkisti meelde selline pettejutt, siis ei suuda ma seda seletada. See oli silmapilgu alateadlik mõjustus, millele ma allusin.

Jõgeva jaama jõudsime hilisõhtul; pool teed Tapani oli meil seljataga. Jaamas ega ümbruses polnud inimeshingegei näha. Tassisime raha-kotid jaama einelauaruumi, saatsime kutsari tagasi, mina süütasin puhveti nurgal kaasavõetud küünla põlema, istusime raha-kotide otsa, võtsime kehakinnitust ning mõlgutasime murelikult mõtteid, kuidas

edasi saada. Seal ilmus meile äkisti päästeingel ühe taluniku näol, kes juhuslikult ilmus jaama. Jälle lõin lahti oma „tõlgiloo“, ja talunik oli vastutulelikult valmis meile õhtusööki andma ja meid oma hobustega edasi toimetama.

Ladunud raha-kotid taluniku reele (siit peale oli juba päris viisakas reete), sõitsime ta tallu, mis asus umb. 2,5 km raudteejaamast. Seal tegime täit au õhtusöögile (värske sealiha ja paksud kapsad!), selle järele andis lahke talunik meile küüdiks oma sulase, ree ja hobustega, ning lahke pererahva parimate soovide saatel jatkasime metsa- ja taliteid kaudu matka Tamsalu poole. Hiljem kuulsin, et kõnesolev talunik (ka tema nimi on kahjuks ununenud) olevat punastelt mõrvatud. Sügav „aitäh!“ talle ta lahkuse eest ka mulla alla!

15. detš. enne lõunat jõudsime ühte mõisa Tamsalu ligedal. Kuna olime väsinud ja veetnud uneta öö, siis palusin valitsejalt luba puhkamiseks mõnes ruumis (mõistagi olin jälle lagedal oma „tõlgi“-looga), mida valitseja vastutulelikult ka lubas. Ühes köetud toas põrandal puhkasime raha-kotidel kuni õhtuni, misjuures üks meist oli alati ärkvel ja pidas vahti. Siis andis valitseja meile küüdi, kes meid toimetas Tapa jaama.

Rahvamurrust läbi trügides libises ühel kaaslasel rahakott õlalt

Oli kuuvalge. Sõitsime parajasti ühel metsavahelisel teel, kui äkisti pauhtas meie selja taga ja midagi lendas kerge, meloodilise viilistusega meie kõrvast mööda. Edasi lajatasid kuivalt järgnevad püssipaugud. Vastasime tulistusele omalt poolt, andsime hobustele pihta ning kihutasime mis jaksasime. Paraku ei tea ma tänini, kes olid tulistajad ja miks meid tulistati.

Tapa jaamas pääsesime vahejuhtumita Rakvere-Tallinna rongile, ühte III kl. vagunisse. Tallinna Balti jaama saabusime keskööl. Millegipärast oli jaamahoone tulvil inimesi. Hanereas üksteise järel sammudes, igal mu kaaslasel raha-kott õlal, mina „veltveebina“ kõige lõpus, — nii trügisime läbi rahvamurru väljapääsu-ukse poole. Minule oli Tartust kaasa antud reisuksukas, mis varemini võis kuulunud olla mehele, kes oli minust kaks peajagu pikem, ja kuhu oleks vabalt mahtunud kolm minusugust meest. See kasukas oli mul palitu peal ning lohises mööda maad järel, mistõttu äratas tahtmatult vaatehuliliste imestust. Ja see oli olulisemaks põhjuseks, miks rahvahulgast kuuldus minu aadressil vaenulisi hüüdeid: „Vaat“, kus läheb Balti parun!“

Istusime rahakottide otsa, võtsime hehkinnitust ning mölgutasime murelikult mõtteid

Kui arvasin nüüd viperuseta oma ülesande täitnud olevat, siis eksisin, sest saatust hoidis mulle seekord varuks suure ehmatus. Rahvamurrust läbi trügides libises ühel kaaslasel raha-kott õlalt ning langes mütsatades põrandale... Mu süda näis äkki seisatavat. Tundsin nagu oleks saabunud maailma lõpp. Kramplikult pigistasin kasuka all jaapani karabiini pära. Õnneks vinnas kaaslane raha-koti kähku õlale tagasi, ja juba olimegi tänaval, jaamaesisel platsil. Võib endale ette kujutada, missugune kohutav õnnetus oleks juhtunud, kui kotisuu oleks avanenud ja rahapakid rahva jalgade ette põrandale veerenud...

Heitsime rahakotid jaamaesisel platsil asuva apostl.-õigeusu kabeli (täsovnja, nüüd lammutatud) juures lumme, mu kaaslased istusid neile otsa, ja kuna läheduses polnud näha ühtki voorimeest, siis läksin seda otsima. Nunne (või Laias?) tänavas kohtasin ühe voorimehe, kes aga seletas, tema ja ta hobune olevat väsinud ning näljane ja ta siirduvat koju; Toompeale Riigikassasse sõidust ei tahtnud ta kuulda. Karabiini esiletoomine kasuka alt aga oli voorimehele küllalt mõjuvaks argumentiks, ja kohe nõustus ta minu ettepanekuga.

Ladusime raha-kotid saani põhja, mu kaaslased istusid neile otsa, mina — karabiin käes — seisin saani taga jalaste

otstel, — nii läks meie sõit mööda Pikkjalga üles Toompeale, mis-juures mu tohtu kasuka saba lohises mööda lund järel nagu šlepp.

Vaatamata hilisele tunnile olid Riigikassas ametnikud kohal, võtsid meilt raha vastu, leidsid selle saatekirjaga kõigiti kokkukõlas olevat ning andsid kvitungi vastu. Sellejuures tõendas meile keegi kõrgem ametnik, see raha-saadetis olevat esimene suurem summa, mis Vabariik Eestist saanud.

Hingasime kergendatult, et olime täitnud oma ülesande. Nüüd hakkasime otsima oomaja, kuid seda polnud nii kerge saada — kõik võorastemajad olid tulvil inimesi. Viimaks saime ööbimisvõimaluse „Peetri“ hotellis, kus ühes kütmata toas külma käes lödisedes öo veetsime.

Järgmisel päeval (16. det.) mu kaaslasel naasid raudteel Tartu (raudteestrek lõppes samal päeval), mina aga jäin üheks päevaks pealinnas. 17. det. olin pealtnägijaks, kuis Vabariik oli surmasuus (kui nii võib öelda) — kuidas kommunistidelt üleskihutatud töölised tahtsid rünnata Ajutise Valitsuse asupaika, Ohv. Keskkogu maja Raekoja-platsil, kuid löödi veriselt tagasi. Sellest sündmusest on mulle eriti mälu sööbinud kaks järgmist pilti: punastele tragilt vastu astuja väikest kasvu õppurkaitseliitlane, laskevalmis püss käes, vesihall vene gümnaasisti-palitu üll ja jalas — tohutud lumekalossid, niimmet. „švungid“, nagu seitsme-penikoomna-saad. Nähes seda uljast noort isamaakaitset kõnealuseis kalossides, pidin tahtmatult muigama: „Kalossid, kuhu te poisi viite?!“ Teine pilt oli: veidi hiljem mööda Vanaturu kaela Raekoja-platsile galoppi kihutav 1. ratsapolgu kavalkaad oma vapralt rittmeister G. Jonsoni juhatusel, laiail ajama ja, kui tarvis, siis tagasi lööma ükskõik missuguseid mässajatejõuke. Nähes neid uljaid õppurkaitseliitlasi ja ratsureid hingas kergemalt. Nende nägemine meenus, et pealinnas on olemas jõud, kellele valitsus võib julgesti loota — ja kes teda neis lootusis ei petnud.

Sama päeva õhtul naasin raudteel Tartu.

Kolm päeva hiljem. Oli Tartule saatuslik 20. det. õhtu, kui sain käsu l. k.-l. staabist ilmuda kergrelvustunult Tartu raudteejaama ning olla kaitsesaatjaks Tallinna evakueeritava Tartu Eesti Laenu- ja Hoiu-ühisuse rahale. Käsu täitmiseks ilmusin jaama, kus selgus, et raha oli juba kottides kohale toimetatud ning mahutatud ühte III kl. vagunisse pinkide alla; samas vagunis sõitsid ka mõned Tartu seltskonnatagelased oma perekondadega, põgenedes punaste eest Tallinna; neist mäletan tööstur Rom. Gutmanni. Kõnesolev raha (kui mu mälu mind ei peta — 4,5 milj. Saksa mrk.) oli tahetud maha jätta, kuna raudteejaam oli mässavate 2. jal.-polgu 6. ja 7. roodu sõdurite valduses, ja tänu ainult uljatele trefferistidestkaitseliitlastele, kes raha jaama toimetasid, õnnestus teda vagunisse mahutada ning see päästa.

Kuna vagunil on kaks ust, siis sulgesin ühe ukse jaamast leitud lumelabidaga, asetades ta varre risti ukse käepideme alla, mille läbi muutus võimatuks ukse avamine väljaspoolt, teise ukse aga võtsin enda valve alla. Kesköö paigu väljus rong — viimne enne Tartu langemist — Tallinna poole.

Kuni Tapani möödus kõik vahejuhtumita. Siin aga tahtis keegi eesti ohvitser siseneda meie vagunisse. Kuna ma ei tohtinud lubada ühtki kõrvalist isikut meie vagunisse (ettevaatus ole-

vat tarkuse ema!), siis valetasin talle, et vagunis viibivad raskekaliibrilised kriminaalroimariid, kes Tartust evakueeritakse Tallinna, ja ma ei tohi lasta kedagi kõrvalist isikut siia vagunisse. Ohvitser vastu: tema ei kaotavat sellega midagi, kui sõitvat koos roimariitega; peasi — ta pidavat võimalikult kiiresti Tallinna jõudma. Nii vaidlesime mõne aja. Kuna ohvitser muutus üha järeleandmatumaks, siis tõin välja oma viimse trumbi, öeldes: „Hüva, kui teile pole te elu kallis, siis sisenege: vagunis viibivad rasked nakkushaiged, paar neist koguni suremas!“ See vale mõjus: ohvitser arvas oma tervisele kasulikumaks kähku kaduda.

Tallinna jõudmisega oli mu ülesanne täidetud. Tartusse ma enam tagasi ei saanud, sest samal 20./21. det. ööl jäeti ta meie vägedest maha. Nüüd astusin Tallinnas leitn. A. Pressi poolt kindr. E. Pödderi käsul formeeritavasse n. n. Tartu roodu, kuhu aitasin värvata relva kanda suutvaid Tartu meeskodanikke. Selle ühikuga võtsin Tartu vabatahtl. patalj. koosseisus osa sõjategevusest Pikašillalt kuni Valgani; selle järele teenisin kuni sõja lõpuni div.-päevapiltnikuna II div. staabis.“

*

Armin Lomp sünd. 5. jaan. 1883. a. Võttis osa maailma- ja vabadussõjast algusest lõpuni. Üle 30 a. seltskonnategevusest osa võtnud. Annetanud Eesti tagavarapataljonile 1917. a. sügisel kaks rahvuslippu, mis lehvitsid Tartus, Raekoja-platsil, eesti sõdurite võimsal demonstratsioonil. Enamlaste poolt Tartus mitmeti vangistatud ning tribunali ette viidud, kuid pääsnud oma teravmeelusega karistusest „kõrgemal määral“. Võtnud osa omakaitse (1918. a. veebr.) ja k.-liidu (1918. a. nov. ja 1924. a. det.) moodustamisest Tartus ja olnud V. R. V. malevik. ja Tartu maleva majanduspealik. Suurema päevapildistajari omanik. Teenete eest evis 4. ja 5. kl. Kotkaristi, Valgeristi jt. au- ja teenetemärke. Surnud südamerabandusse Tartus 17. aug. 1936. a. ja sängitatu 19. aug. samas sv. auvaldustega maamulda. E. A.

Võru murrak

„Kakk ikk raagun...“ rahustas mind Võru poiss Russ, kui jäin tähelepanelikult südame kloppides kuulatama ime-likke huikeid punaste poolel. Olime öösel kahekesi Stakelni juures Perse kõrtsi lähedal metsas valvepostil.

Arvasin, et ma öieti ei kuulnud. „Kakk ikk raagun!“ kordas Russ. Kuid siis taibates, et ta suure ähmiga oli tarvitanud oma kodukoha murrakut, jäi pahaselt vait. Alles pika nurumise peale seletas ta mulle, et „kakk“ tähendab Võru keeles öökulli, „ikk“ — nutmist ja „raagun“ — raagus metsa.

Oli meil soomusrongil neid Võrukandi poisse rohkemgi, aga enamasti kõik haritud, kes tarvitasid igapäevases kõneluses Tallinna murrakut. Ainult harukordselt, ärevuse momentidel unustasid nad end.

Vaatasime korra Christof Mahnke'ga soomusrongi platvormilt orasepõllule, kuhu punaste patarei oli summinud granaadi granaadi kõrvale.

„Verreva om mõtsaveere õkva nagu kirbud hame ärr'sitnuva,“ hüüdis Mahnke, kes ei suutnud end taltsutada, suurepäraselt vaatepilti silmitsedes.

Ka Tallinna murrakus hüüdes oleks tal õigus olnud!

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI MAIS 1937

Kindral-majoor Hans Kurvits (V. R. I/2), sünd. 14. mail 1887. a. Saadjärve v. Saab 50-a.

Kapten P. Mühlverk (V. R. I/3), sünd. 10. mail 1887. a. Saab 50-a.

Kol. V. Koern (V. R. II/3), sünd. 24. mail 1892. a. Pärit Puurmannist. Saab 45-a.

Kol. Georg Feofanov (V. R. I/2), sünd. 1. mail 1876. a. Pärnus.

Kol.-lt. Otto Jaanso (V. R. III/3), sünd. 1. mail 1896. a. V. Tänaasilmas.

Ltn. Paul Porre (V. R. II/3), sünd. 1. mail 1901. a. Pärit Tallinnast.

Aleks Uibo (V. R. II/3), sünd. 2. mail 1899. a. Pärit Vastse-Otepäält.

Vold. Paal (V. R. II/3), sünd. 4. mail 1901. a. Kriüdnerris.

Kapten Villem Kanarik (V. R. I/3), sünd. 5. mail 1892. a. Saab 45-a.

Ltn. Peeter Kask (V. R. II/3), sünd. 5. mail 1892. a. Pärnus.

Kapten Madis Luulik (V. R. II/3), sünd. 5. mail 1900. a. Vesneri vallas.

Jakob Oomer (V. R. II/3), sünd. 5. mail 1892. a. Aaspere v.

Kapten Paul Seim (V. R. II/3), sünd. 5. mail 1893. a.

Jüri Lubi (V. R. II/3), sünd. 6. mail 1889. a. Kirbla v.

Kol.-lt. Juhan Puskar (V. R. I/3), sünd. 6. mail 1885. a. Kabala v.

Aug. Türk (V. R. II/3), sünd. 6. mail 1896. a. Pärnus.

Gustav Veimann (V. R. II/3), sünd. 6. mail 1889. a. Karulas.

Kol. Viktor Puskar (V. R. I/1), sünd. 7. mail 1889. a. Viljandis.

Kol. Jüri Hellat (Kirschbaum) (V. R. I/2), sünd. 7. mail 1892. a. Saab 45-aastaseks.

Lipnik O. Angelus (V. R. I/3), sünd. 7. mail 1892. a. Anija v.

Kol. Juh. Järver (V. R. I/3), sünd. 7. mail 1886. a. Helmes.

August Kotisse (V. R. II/3), sünd. 7. mail 1897. a. Koiolas.

Ohv.-aset. A. Belials (V. R. II/3), sünd. 8. mail 1892. a. Pärit Mäost.

Eduard Kussal (V. R. II/3), sünd. 9. mail 1895. a. Kavastus.

Kpt. Joh. Madisson (V. R. II/3), sünd. 9. mail 1891. a. Kärsna v.

Peeter Kass (V. R. II/3), sünd. 10. mail 1896. a. Pärit Raadi v.

Kapten Anton Pori (V. R. II/3), sünd. 10. mail 1895. a. Pärit Viljandi v.

Karl Menning (V. R. III/2), sünd. 11. mail 1874. a. Tartus.

V.-allohv. Jaak Heintal (V. R. II/3), sünd. 11. mail 1892. a. Käos

Kapten A. Bachstein (V. R. II/3), sünd. 12. mail 1893. a. Märjamaal.

San.-kol. Martin Jervan (V. R. I/2), sünd. 13. mail 1891. a. Tallinnas.

Kindral-majoor Vold. Riiberg (V. R. I/3), sünd. 13. mail 1886. a. Haapsalus.

Kv.-ametnik Jüri Saaliste (V. R. I/3), sünd. 13. mail 1890. a. Velise v.

Ohv.-aset. V. Luik (V. R. II/3), sünd. 14. mail 1897. a. Pajusi v.

Hermann Vachmann (V. R. II/3), sünd. 14. mail 1895. a. Maidlas.

N.-lt. V. Kommer (V. R. I/3), sünd. 15. mail 1894. a. Vastseliinas.

San.-kindral-majoor A. Paldrock (V. R. I/2), sünd. 16. mail 1871. a. Pärit Tartust.

Ed. Johanson (V. R. II/3), sünd. 16. mail 1892. a. Tartus.

Kol.-lt. R. Uritam (V. R. I/3), sünd. 17. mail 1892. a. Pärit Pärnust.

Karl Pung (V. R. II/3), sünd. 18. mail 1892. a. Mõhkülas.

Ltn. V. Oit (V. R. II/3), sünd. 19. mail 1888. a. Tallinnas.

Majoor Rich. Aks (V. R. I/3), sünd. 20. mail 1894. a. Pärit Kriüdnerris.

Ed. Kuusk (V. R. II/3), sünd. 20. mail 1894. a. Sootagala.

Ltn. F. Linnus (Leinbock) (V. R. II/3), sünd. 20. mail 1895. a. Riidajas.

San.-kol. Heinrich Multer (V. R. I/3), sünd. 21. mail 1884. a. Tallinnas.

Kapten A. Kindorf (V. R. II/3), sünd. 23. mail 1886. a. Röpina-Tammistul.

Martin Nõmmik (V. R. II/3), sünd. 24. mail 1898. a. Kurista v.

N.-lt. Arnold Preeks (V. R. II/3), sünd. 24. mail 1900. a. Krimmis.

Kol. Viktor Mutt (V. R. I/2), sünd. 25. mail 1886. a. Tuhalaanes.

Ltn. E. Heinaru (V. R. II/3), sünd. 25. mail 1891. a. Iisakus.

Kapten Georg Laur (V. R. I/3), sünd. 25. mail 1895. a. Koongas.

Joh. Mänd (V. R. II/3), sünd. 25. mail 1886. a. Sangastes.

Kapten Otto Nurmberg (V. R. II/3), sünd. 25. mail 1889. a. Tänaasilmas.

Majoor Johannes Tamm (V. R. II/3), sünd. 25. mail 1890. a. Tartumaal.

Kol.-lt. Peeter Asmus (V. R. II/2 ja II/3), sünd. 26. mail 1893. a. Pärit Pangodist.

Majoor Georg Rasumov (V. R. I/3), sünd. 26. mail 1888. a. Lätimaal.

Jaak Tiss (V. R. II/3), sünd. 26. mail 1894. a. Olustveres.

Majoor L. Karjel (V. R. II/3), sünd. 27. mail 1898. a. Tõstamaal.

N.-lt. V. Sarmo (V. R. II/3), sünd. 27. mail 1895. a. Keilas.

Kapten Anton Simmo (V. R. I/3), sünd. 27. mail 1891. a. Tori v.

Joh. Tilk (V. R. II/3), sünd. 27. mail 1891. a. Toris.

Hans Karu (V. R. II/3), sünd. 28. mail 1894. a. Pornuse v.

Ohv.-aset. K. Klein (V. R. II/3), sünd. 29. mail 1894. a. Pärit Tallinnast.

Ltn. V. Granfeldt (V. R. II/3), sünd. 30. mail 1895. a. Vihulas.

Kol. L. Jakobson (V. R. I/3), sünd. 30. mail 1893. a. Viljandis.

Kol. Jaan Maide (V. R. II/3), sünd. 30. mail 1896. a. Kariste v.

Rudolf Rähni (V. R. II/3), sünd. 31. mail 1898. a. Pangodis.

Joh. Küttis (V. R. II/3), sünd. 21. mail 1900. a. Venemaal.

Loode lahing landesvääriga

21. juunil 1919. a.

Kirjutanud res.-lipn. R. Kiršbaum (V. R. II/3)

Meie soomusrong seisis sel päeval Loode jaamas. Oli minu kord minna oma dessantrooduga 24 tunniks valvetökkele. Viimane asus Loode jaamast umbes 4 km Võnnu poole, raudteesilla juures. Tuli vahetada ära seal asuv 3. dessantrood. Meie ja landesvääri vahel oli vaheerahu juba mitmendat päeva maksmas. Oli pandud seisma igasugused väeosade ümberpaigutused ja koondamised. Lahingut igatahes sel päeval meist keegi ei oodanud. Enne päikese tõusu algasin liikumist mööda raudteed valvetökke sihis. Ümbrus on seal ütlemata ilus: mäed, orud, ja üle laia oru paistab Võnnu linn.

Jääb minna veel 1 km. Äkki kostab meie valvetökke juures äge laskmine, ning mõne sekundi pärast ka suurtüki paugud. Šrapnellid ja granaadid on juba sihitud meie pihta, need lõhkevad mõnikümme sammumie ees. On selge, et vaenlane on lõpetanud vaheerahu, ning asunud pealetungile. Meie liikumist on vaenlase poolt nähtud, tulistamine muutub kiiremaks. Kohe jookseb rood ahelikku, kaotusi ei ole, liigume kiiresti edasi. Meie ees käib äge lahing, kuulipildujad aina ragisevad. Juba jookseb meie aheliku poole 40—50 meest, selgub, et lätlased. Kuulen nendelt, et sakslased on tungimas peale suurte jõududega. Lätlased olid jätnud maha omad senised seisukohtad, ning põgenevad Loode sihis tagasi, meie vasaku tiiva lahtiseks jättes! Neid mehi kahjuks peatada ei saanud.

See oli minul esimene ja viimane kord näha lätlasi landesvääri lahingutes, kus eestlased peksid välja oma põlise vaenlase Lätimaalt. Riia linna värvavad löödi võitjale aga kinni. Sinna marssisid sisse lätlased — vabastajadena, võitjatena...

Kuid veel pole vaenlast näha. Peatan mõned 3. roodu mehed. Roodu ülemat kapten Daniel P. ei ole kusagil näha. Vaenlane on meid juba leidnud, ahelik peatub, algab vastastikune kuulipildujate ja püsside duell... Roodu veltveebel A. Raun, kes maailmasõjas sakslaste kätte vangi langes, ning mõni kuu hiljem sealt vabanes, ei saa kuidagi enam olla paigal. Oli vist mehel südamele mõni „vana arve“ ja selle õiendamiseks oli ta leidnud nüüd paraja momendi. Üksinda tormab ta edasi, püsti jooksult tulistades. Mõnikümme sammumie edasi joosnud saab ta surmava kuulirindu ja langeb. Vist esimene ohver meie rongi meeskonnast.

Vaenlane pressib peale, nende soomusrong on ilmunud nähtavale, kuid ei saa meie ahelikku tulistada, kuna raudtee on laiast mäest läbi kaevatud, mõ-

lemal pool kõrged vallid. Näha on, kuidas nende s.-rong meie ahelikust mööda liigub Loode jaama poole. On käimas äge suurtükiväe kahevõitlus vaenlase ja meie löögiosa patareide vahel. Vaenlase soomusrong saab aga pihta ja kaob kiirelt Võnnu poole.

Olen sunnitud roodu tagasi tõmbama, vaenlane meie kannul. Loode jaama lähedal tulevad teised osad dessandist meile appi. Asume kaitsele. Vaenlane, meie soomusrongi vähe hinnates, katsub mitu korda meid rünnata, et raudtee sihis Loodest meid välja lüüa, kuid lüüakse igakord meie dessandi, löögiosa suurtüki- ja raskekuulipilduja-tulega veriselt tagasi. Et vaenlase rünnakud raudtee sihis ebaõnnestusid, siis algavad nad pealetungi meie lahtiseks jäänud vasaku tiiva ümberhaaramiseks. Seal on neil ka edu. Vastupanu leidmata on nad jõudnud peagu meie seljataha. Kuid raudtee piirkonnast hoiavad siiski viisakalt kaugemale, tänu meie löögiosa soomusvagunites asuvatele rasketele kuulipildujatele. Põlema pannes ühe mõisa hooned (nime ei mäleta, mis asus meie seljataga, vasakul Loode jaamast, ning ikka rohkem meid haarates, muutub meie seisu-

kord kaunis tõsiseks. Kuid sel momendil jõuavad kohale soomusrong № 1 ja eelion Kuperjanovi partisaane ühes patareiga. Kohe tormab soomusrong № 1 dessantpataljon vagunitest välja sakslaste kallale. Kuperjanovi partis. patareid avab samal ajal tule. Sakslaste edasitung pannakse seisma. 1. s.-r. dessandil on suured kaotused. Vangilangend hukatakse Loode jaamas.

Meie dessant asub nüüd jälle oma endistel seisukohtadel tihedas metsas, mehed on surmani väsinud, ilm on palav. Mõned mehed jäävad ahelikus olles magama. Vaenlane aga raudtee sihis enam edasi ei tule.

Äkki kõlab vasakult tiivalt üksik pauk. Tõstame pead. Ohv. asetäitja Erich P. oli lasknud maha ühe saksa piiluri umbes 50 m pealt.

Õhtu on jõudnud kätte. Täiendame meeskonna laskemoona tagavarasid ning kohe algab ka mõlema soomusrongi dessantpataljoni ja Kuperjanovi partisaanide osadega ühine pealetung. Vaenlane lüüakse selle ootamatu pealetungiga meie meeste hirmsa „hurraaga“ põgenema. Ööseks on ligikaudu endised seisukohad tagasi võetud. Saagiks saime mõned vangid ja moonavankri hobusega. Minu roodu kaotused sel päeval on 1 surnu ja 5—6 kergesti haavatut. Esimene lahing landesvääriga, mis kestis 20 tundi vahetpidamata, oli seega lõppenud. Selge oli aga kõigile, et tegemist on teissuguse vastasega, võrreldes möödunud lahinguid punastega.

Õudne „dessant“

See juhtus tuisusel ööl Keeni jaamas, pärast Tartu vallutamist. Olin vist päeval punaseid taga ajades ennast tublisti külmetanud, ega muidu oleks tunnud kibedat tarvidust minna süda-ööl „dessanti“. Tõmbasin suure kiiruga paljaste jalgade otsa kellegi suured wildid ja selga „palvemantli“, s. o. ime-lühikese Ameerika verise sineli. Nende sinelite ainus hea omadus oli, et nad olid nii lühikesed, mille tõttu kõlbasid kõige paremini sääresteks vajadusteks.

Et „dessandis“ viibimine kuidagi elavalt meele tuletas idamaist palvetamist, ristiti need sinelid „palvemantliteks“.

Muul ajal soomusronglased neid sineleid palju ei tarvitanud.

Oli täiskuu ja pilvine öö. Lumi põlvini. Otsisin kohta, kus lumi nii sügav ei oleks. Leidsingi kaunis mugava künka. Sügavas mõttes toimetasin seal oma asja.

Kuu tuli pilve tagant välja. Tundsin, kuidas mu juuksed sahisid peas hirmu pärast. Õudne larv, hambad irevil ja silmad poolpilukili, vahtis mulle vastu.

Olin künka pähe roninud päeval langenud hiinlase laibale, mis oli kinni tuisanud ja kiviköva.

Ei mäleta enam, kuidas siis vagunisse sain.

16-aastase vabatahtliku sõjaseiklusi

Invaliid VOLKOVI jutustuse järele

Poolnälginutena konutasid 1. jaanuari ööl Krivasoo ja Ustje-Žerdjanka vahel metsas. Vaevaliselt varjas külma eest hädapärane kaevik, tule tegemisele aga polnud mõeldagi. Venelased asusid kardetavas lähikonnas ja kogu aeg oodati nende pealetungi algust. Umbes paarikümne-meheline valvetõke pidi iga silmapilk valmis olema nende kallale tungi vastuvõtmiseks ja tagasilöömiseks.

Söögiga oli meestel juba paar päeva lugu olnud halb, sest puudus korralik ühendus väeüksuse keskusega ja tuli läbi ajada äärmuseni kokkuhoitud toidutagavaradega. Vanemad mehed kannatasid olukorra veel kuidagi välja, kuid muret tegi noorukese, 16-aastase vabatahtliku Paul Volkovi olukord. Poisike oli viletsasti riietatuna väga vastuvõtlik külmale ja toidu puudus tegi teda veelgi nõrgemaks. Parata polnud midagi, tuli ühiselt vastu panna seni, kuni saabub vahetus. Vanemad sõdurid ootasid seda aega murega, sest karta oli, et punaväelased teevad algust pealetungiga. Kaugemalt oligi juba laskmist kuulda, kuid sellele ei pöördud erilist tähelepanu.

Ootamatult algas tulevahetus külgedel ja muutus järjest tugevamaks. Selgesti võis kuulda meie meeste rasketuulipilduja raginat, mille sekka kostis pealetungivate punaväelaste hurraahüüdeid. „Kui nüüd meilegi kallale tulevad, siis pole nalja,“ pomises üks vanemaid sõdureid ja püüdis pilkudega tungida läbi ööpimeduse. Kuid kõik jäi vaikseks ja rahulikuks metsas, polnud märgata vähematki kahtlast.

Seal, kas ei liikunud kiiruga üks kogu mööda jõekaldal asuvat kindlat teerada vahiposti poole? Mehed jälgivad pingutatud tähelepanuga ja varsti ruttab ööpimedusest nähtavale sõdur.

„Meie mehed taganevad! Punased löid küljele augu sisse ja alustavad pealetungi sinisele seisukohale,“ annab tulija teate üle. Pole oodata midagi head, kuid mehed ei kaota julgust, vaid otsustavad oma seisukohta kaitsta viimse võimaluseni. Kiiresti tehakse veel viimseid ettevalmistusi vaenlase vastuvõtuks, kuid enne nendega lõpule jõudmist on vaenlane kohal.

Punased tulevad sealt, kus varem asus eelposti küljekaitse, sealt, kust alles äsja välja löödi meie mehed. Kui nüüd mõelda taganemisele, siis on tee kinni ja tuleks taanduda läbi tundmata metsapadriku. Kuid taganemisele veel mehed ei mõtle, vaid alustavad esimestena tulistamist arvuka vaenlase vastu.

Mehed peavad meeletult visadusega ülekaaluka vaenlase rünnakutele vastu, kuid juba on õhus tunda lahingu lõpptulemust. Punavägi on juba haaramas vastupanijaid ja need teavad, mis see tähendab. Ainukeseks pääseteeks on veel vaid põgenemine läbi tundmata metsa. Üksteise järele ronivad vastupanijad kaevikust ja jooksevad metsa. Vaenlased ei asugi nende tagaajamisele, sest pimedas öös poleks sellel tulemusi.

Hanereas liiguvad taandujad mööda pimedat metsa. Umbkaudselt on teada, kus asuvad omad, ja kiiruga püütakse jõuda nende juure. Pole aega pöörata tähelepanu kaaslastele ega ka väsimusele, sest vaja on ühisel jõul uuesti rünnata võidule pääsnud vaenlast. Mehed rühivad vaikides edasi, igaühel on tegemist endaga ja oma mõtetega. Unustatud on ka nende noorim kaasvõitleja, vabatahtlik Volkov, kes nüüd vaprasti järgneb hanerea lõpul oma vanematele kaaslastele.

Poiss on juba kaotanud oma viimse jõuraasukese, kuid siiski rühib teistele järele. Hirm vaenlase kätte langemise eest annab jõudu ning ei lase märgata isegi külma, mis vägisi kallale kipub ta jalgadele. Väikesed poolsaapad pole kohased jalanõud soisel lumega kaetud pinnal matkamiseks ning igal sammul vajub jalg läbi lume külma soovette.

Taandujad jooksevad ja poiss püüab nendega ka nüüd vapralt sammu pidada, kuid eneselegi märkamata jääb kaaslastest ikka enam ja enam maha, kuni pole märgata eeljooksjatest midagi. Vapper poiss aga ei pööra sellele erilist tähelepanu, vaid ruttab nii kiiresti kui jõud lubab teiste umbkaudsele minekusuunale järele, olles kindel, et juba varsti teistele järele jõuab.

Nii ruttab väsimusest ja näljast poolhuimane noorsõdur sihitult mööda metsa edasi, kuni saabub hommik ja

teeb julgele poisile selgeks kohutava tõe: ta on eksinud! Ümberringi sügav mets ja kadunud kaaslastest pole jälgegi. Poiss ei julge hõigetega teiste tähelepanu enda peale tõmmata, sest ta hõikeid võidaks niisama hästi kuulda ka punaste poolt. Hirm vaenlase kätte langemise eest annab jõudu, ja väsimust unustades hakkab poiss ahastades mööda metsa jooksmas. Kuski pole aga märgata ainustki jalajälge.

Pikkamisi kaob lootus pääsmisele ja uimasena longib poiss mööda metsa. Paigale ei julge ta jääda, siis suudaks ta vaevast ennast veel jalule aidata. Jalad ei tunne enam külma, need on sellega juba harjunud. Ainult kuidagi ebakindlate ja puistena tunduvad nad, kuid lootus pääsmisele annab siiski jõudu jalul püsida. Paljad käed hoiavad kramplikult kinni püssist, sest nii õpetati, et sõdur ja ta püss on lahutamatud kaaslased.

Kuni keskpäevani marsib vapper noorsõdur mööda metsa, tuimana ja loiuna kõige vastu, kuni seisis järsku veel sooja tuleaseme juures, mille nägemine ta kehasse nagu uut elu andis. Eksinu nagu ärkas seda nähes ja nägi nüüd veel enam — tuleaseme juurest viis läbi jalgteel! Hõisata oleks tahtnud poiss rõõmu pärast, sest tee leidmine tähendas pääsmist! Siinsamas, tee juures, lebas maas mingi paber. Poiss võttis selle maast ja heitnud sellele ainsa pilgu, tardus ehmatusest: paber oli välja rebitud venelaste märkuseraamatust ja täis venekeelset kirja! Tähendab, et ta viibib kuski venelaste rinde taga, kus pole mõtetki pääsmisest. Poisile meenus ühe sõjakaaslase jutustus sellest, kuidas punased said kätte kaks meie vabatahtlikku koolipoissi-sõdurit ja neid metsikult piinasid. Poistel löödud õlakud naeltega õlgade külge kinni ja alles pika piina järele leidnud noored sõdurid pääsetee surmas.

See pilt seisis vabatahtlik Volkovil silme ees, kui ta meeletuna hirmust tuleasemest ja teest eemale metsa jooksis. Ta võis metsas külmetada, nälgida ja surragi, kuid punaste kätte ta vangi ennast ei anna, need mõtted andsid poisile jõudu jooksmiseks. Jooksis seni, kuni väsinuna ühe murdunud puu juure maha langes ja mõistuse kaotas.

Meelemärku ele tulekule järgnes uni, hoolimata külmast ja näljast. Järgnevat ei suutnud poiss enam täpselt meenutada. Täis nälga, külma ja ääretut väsimust olid järgnevad kolm ööd-päeva. Külmast kangestunud käed ei suutnud enam ammugi püssi kinni hoida ja see oli kadunud. Jalad tundusid elutute puupakkudena ja vahetevahel eksles peas mõni mõtteniidike, mis aga kohe jälle kadu. Nagu masin liikus eksinu ringi, suutmata millegi tähelepanu pöörida.

Kolmandal päeval leidis poiss ennast ühe suure puu varjust jälgivat, kuidas kaks meest reele latusid haokubusid. Alateadvus sundis ettevaatusele ja alles aegamisi hakkas eksinu peas liikuma mõte, et nüüd lõpuks võib pääsmine ligidal olla. Kõik see sündis aga nagu poolunes, kuni poiss lõpuks kuulis meeste hääli. Need olid eestlased, ja samal ajal taipas poisi aju, et mehed olid sõdurid.

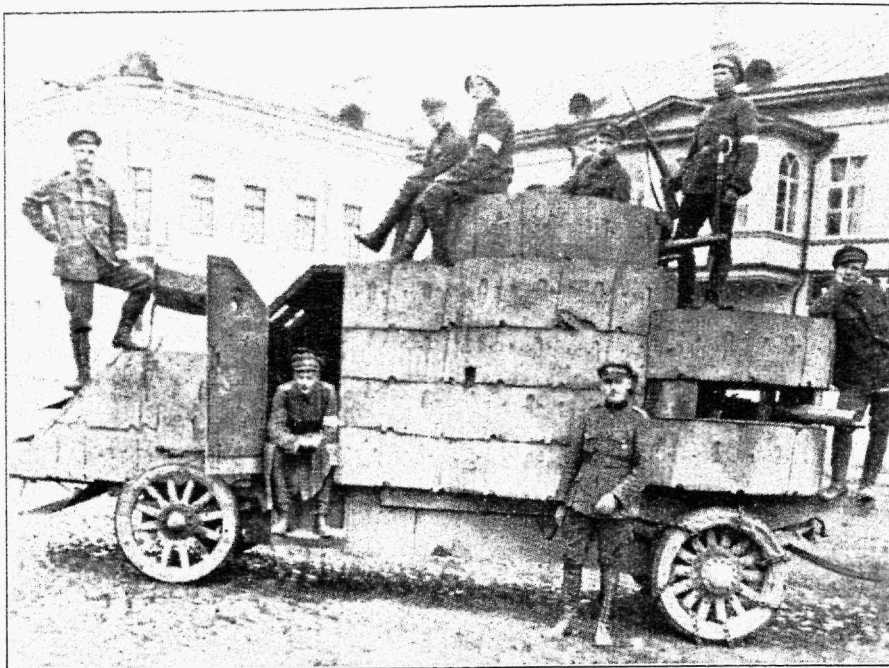
4. polgu puumuretsejad olid need, kelle juure Auvere metsas järaku tui-kus väike poiss, valge käeside ümber varruka. Ta ei rääkinud sõnagi, tui-gerdas vaid meeste juure, kes lähenejat nagu lummutist vaatlesid, silitas siis käega üle ühe mehe selja ja pomises kui unes: „Omad!“ Ronis siis suuri vaevu haokoormale ja, vaevalt sinna jõudnud, magas juba norinal...

Mehed hõõrusid magaja käsi lumega ja kihutasid kohe Auvere jaama. Velsker ja sanitarid ei osanud magava vabatahtlikuga midagi peale hakata, külm oli temale juba liiga lähedale pääsnud. Saapad lõigati jalast ning nähtavale tulid varbad, mille vahed olid täis jääd. külmanu ise aga ei märganud midagi, mis temaga sündis, sest ta magas kogu aja. Esimest korda tuli poiss teadvusele alles Narva haiglas, 20. detsembri öhtul, kui talle sõbralik arst ulatas kausi sooja supiga. Väsimus oli veelgi nii suur, et isegi sõit Tallinna ja seal toimuvad operatsioonid mälus püsisid nagu unenäguena.

Alles see äratas ta aju jälle täiele teadvusele, kui 8. jaanuari hommikul arst talle sõbralikult lausus:

„Peame jalad ja käed opereerima!“

Ja nüüd, ligemale paarkümmend aastat hiljem? Nüüd liigub endine vabatahtlik Volkov kunstlikel jalgadel ja on õnnelik, et opereerimisel jäeti järele käsivarred ja käetõmbidki, sest neistki on veidi kasu, kuigi pole sõrmi.

Soomusauto „Estonia“ Narvas 1919. a. sügisel

Lõbusaid lugusid

Tõbras es nüssä.

Astuvad kolm soomusronglast Karula lähedal ühte talu. Hankima sõduritoidule lisaks midagi suupärasemat. Pererahvast pole kodu, koduhoidjaks on vaid umbusklik vanainimene.

„Tere, ema, kas piima on?“ hüüavad lõbusad poisid kooris.

„Es ole, kulla veljed, es ole,“ hädaldab vanainimene, — „tõbras es nüssä!“

„Vaata maita, või es nüssä,“ hirnuvad poisid. „Aga, ema, kas mune on müüa?“

„Es ole, kulla veljed, es ole — kana es munna,“ vingub vanaeit.

See jutt juba vihastab soomusrongi „selle“.

„Näita välja, missugune kana sul ei viitsi muneda,“ nõuab üks poisse.

Eit kooserdab välja ja ilmub hetke pärast ütti tagasi, kana kaenlas.

„Tuu valge kana, tuu omgi, kis ei munna,“ katsub vanainimene veenda soomusronglasi.

„Ema, pane kana põrandale, ma lasen ta maha. Miks ei viitsi ta muneda!“ nõuab üks poisse ja logistab juba naljaviluks püssilukku.

„Kulla veli, jäta kana ellu,“ hädaldab nüüd kohkunud vanainimene. „Ma otsi teile piima ja mune ja võid — jäta ainult kana ellu.“

*

Kord peab majas olema!

Kindral T. polnud populaarne oma suure puhtuse- ja korraarmastuse poolest ainult rahu ajal. Juba Vabadussõja päeval võis temas märkida seda joont.

See juhtus Vabadussõja lõpp-päevadel, kui punased tahtsid kahuritulega Narva linna maatasata teha.

Sattus korra kindral T. Narva jaama. Vaatab, ümberringi hiigla korralagedus — punased küündnud oma granaatidega kõik rõõbaste vahed üles ja jätkavad oma tööd, kindralit mittemilekski pidades. See oli juba liig! Jalamaid käsutas kindral jaama komando labidate ja luudadega välja. Kuhu granaat kukkus, seal olid kohe mehed platsis — ajasid kribinal-kribinal nõbedasti augu kinni ja tasandasid maa ära, nagu poleks midagi juhtunud.

Punased aga, kes julgusid nii ülbelt, ütles kindrali silme all, korralagedust sünnitada, said kindrali käsul kõvasti nuhelda.

*

Eelmises numbris

Mihkel Areni vennalt saadud pildi allkirja on sattunud ebatäpsusi. Õige allkiri peab olema: „Mihkel Aren sõjakaaslastega“.

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Üksiknumber 40 snt. Tellimishind: 12 kuud — Kr. 3.75; 6 kuud — Kr. 2.—; 3 kuud — Kr. 1.—; 2 kuud — Kr. 0.80. Kuulutuste hinnad kaantel: viimane välimine külg Kr. 150.—, seesmised à Kr. 120.—, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80.— leheküljel. Kuulutusi võetakse vastu piiratud arvul.

Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Inge l. Vastutav toimetaja Oskar Mänd (V. R. II/3). Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10—13, telef. 466-39 ja 466-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tellimisi ja sissemaksu võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Eesti Kirjastus-Uhisuse trükk, Pikk t. 2. Tallinnas, 23. aprillil 1937. a.

U. K. EESTI RAHVAPANK

Tallinnas,

S. Karja nr. 19

Telefon 425-55

Toimetab kõiki pangaoperatsioone
nii liikmetega kui ka võõrastega.

Ostab ja müüb välisraha ja igasuguseid kindlaprotsen-
dilisi väärtpabereid.

A.-S. D. MIRVITZ & Pd.

klaas,
portselan,
majatarbed

TARTU MNT. 13

ESTONIA PST. 13

A.-S. „D. Mirvitz ja Pojad“

Vabadussõjalased!

Hoolitsege, et

„Vabadussõja Lood“

leiaks teed igasse pere-
konda!

*Müüd
on
soodsaim
aeg
tellida*

„LÄÄNE ELU“

on Läänemaa häälekandja, seepärast tellib, loeb ja levitab läänlane ainult „LÄÄNE ELU“!

„LÄÄNE ELU“ valgustab Läänemaa sündmusi põhjalikumalt kui ükski teine leht Eestis, kuna tema kirjasaatjate võrk üle kogu maakonna on tihe ja koosneb kohapealsetest erksamatest seltskonnategelastest.

„LÄÄNE ELU“ toob aga ka kõik tähtsamad välismaailma sündmused lühidalt, kuid huvitavalt. Seega saab töökas maanimene, kellel puudub aeg iga päev ilmuvate ajalehtede jälgimiseks, selge pildi kogu maailma asjadest.

On Teil äriisid huvitsid Läänemaal? Soovite sealt midagi osta või sinna midagi müüa? Soovite suvikorterit või -tuba meie kuulsas ravikuurordis Haapsalus? Siis kuulutage „LÄÄNE ELUS“, sest kuulutus temas, kui ainukeses Läänemaal ilmuv asjalehes, annab kindlasti soovitud tagajärgi.

Tarvitage Inglise kvaliteet-tööstussaadusi.

RANSOMES-

põllutööriistad ja -masinad,
lokomobiilid, jne. uudis-
maa-harimise riistad.

RUSTON-HORNSBY-

iga tüüpi plahvatusmooto-
rid, pumbad, diisel-lokod,
aurukatlad.

RUSTON-BUCYRUS —

baggerid, puur- ja teede-
ehitamismasinad.

MARSHALL —

diiseltraktorid, isesõitjad,
teerullid.

TREWHELLA

puu- ja kännujuurimisma-
sinad.

GWYNNES —

igasugused pumbad.

ROBINSON —

puutööstusmasinad, sae-
kaatrid.

PARSONS —

laevapropellerid.

STREAMLINE —

pruugitud määrdeõli puhas-
tamise filtrid.

J.N.E. — mitmesugused

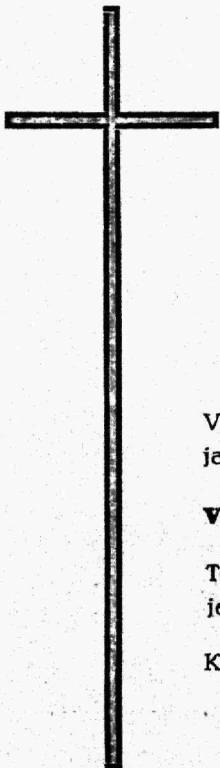
teised masinad, konveierid,
laevaehitustarbed, raud-
teematerjalid, malm, teras,
teised metallid jne.

V. M. LAUSSEN

Inglise tööstussaaduste esindused.

Telefon 466-26.

Tallinn, Roosikrantsi 3.

Valmistame **mälestusmärke**
ja **hauasambaid**. Suurim valik

valmis hauasambaid

Tellimise puhul originaalpro-
jektid arh. K. LÜÜS'ilt tel. 453-80

Kivitöölise Artell Kopli tän. 38
Telef. 482-88

Ehitushooajaks:

lupja, tsementi, tel-
lis-, silikaat- ja patent-
kive, metsamaterjali,
ehitustakku jne.

soovijab

T. Ü. „MAJA“

metsamaterjali- ja
ehitustarvete-ladu

Hollandi t. 5, tel. 305-41